

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากการมีส่วนร่วมของชุมชน : กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้าไทยพวนในเขตตำบล
เกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย
กรกฎาคม 2561

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากการมีส่วนร่วมของชุมชน : กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้าไทยพวนในเขตตำบล
เกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย
กรกฎาคม 2561
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากการมีส่วนร่วมของชุมชน : กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้าไทยพวนในเขตตำบล
เกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย
กรกฎาคม 2561

ปิลันถน์ ปุณฺณประภา. (2561). การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากการมีส่วนร่วมของชุมชน : กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้าไทยพวนในเขตตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก. ปรินิพนธ์ ศศ.ด. (ศิลปวัฒนธรรมวิจัย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อาจารย์ที่ปรึกษาปรินิพนธ์: รองศาสตราจารย์พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพดล อินทร์จันทร์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ดร. กิตติกรณ์ นพอุดมพันธุ์.

งานวิจัยนี้มีความมุ่งหมายเพื่อ 1.) เพื่อศึกษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมและรูปแบบโดยรวมของผ้าทอมือของกลุ่มทอผ้าไทยพวนของกลุ่มไทยพวนบ้านใหม่ ต.เกาะหวาย อ.ปากพลี จังหวัดนครนายก2.) เพื่อเสนอแนวทางการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของผ้าไทยพวนบ้านใหม่ ต.เกาะหวาย อ.ปากพลี จังหวัดนครนายก มาพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัยการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วมแบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่มโดยแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างใช้สัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้รู้จำนวน 3 คน เพื่อศึกษาทิศทาง ปัญหาและแนวทางในการจัดการผลิตภัณฑ์เชิงธุรกิจปัญหาและแนวทางในการจัดการผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือเชิงธุรกิจในระดับชุมชนและอีกส่วนแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วมแบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและการสนทนากลุ่มเพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านด้านการทอผ้าปัญหาและแนวทางในการจัดการผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือจากการมีส่วนร่วมของชุมชนใช้สัมภาษณ์กับประธานกลุ่มทอผ้า ช่างทอผ้า จำนวน 25 คน

ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบผ้าทอที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนคือผ้าฝ้ายทอลายริ้วสลับลวดลายไทยพวนอันได้แก่ ลายพญานาค ลายขอ ลายตุ้มตัน ลายโพธิ์ศรี และลวดลายที่คิดค้นขึ้นมาใหม่คือลายดอกสุพรรณิการ์ ซึ่งเป็นดอกไม้ประจำจังหวัดนครนายกพร้อมทั้งได้แนวทางของการพัฒนาผลิตภัณฑ์เป็นกระเป๋ามาจากการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการ คือ 1) จัดการสนทนาแบบกลุ่มในชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมและวิเคราะห์สถานการณ์ผ้าทอไทยพวนจากมุมมองชุมชนที่ประสบปัญหาในรูปแบบ SWOT analysis และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการลงความเห็นคัดเลือกผลิตภัณฑ์ที่ต้องการจะพัฒนาจากผ้าทอไทยพวนเพื่อแก้ปัญหาจากที่ได้ร่วมกันวิเคราะห์ 2) ผู้วิจัยนำความต้องการของชุมชนมาออกแบบพัฒนาแบบร่างผลิตภัณฑ์ 3) นำแบบร่างผลิตภัณฑ์ให้ผู้เชี่ยวชาญแสดงทรรศนะชี้แนะ 4) นำข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญมาปรับรูปแบบและผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ต้นแบบพร้อมส่งให้ชุมชนนำไปทดลองผลิตและทำการขายจึงทำให้เกิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากผ้าทอไทยพวนเป็นกระเป๋าขึ้นโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาผ้าไทยพวนที่กำลังจะสูญหายให้กลับมาเป็นศิลปะของชุมชนสืบต่อไป

คำสำคัญ: การพัฒนาผลิตภัณฑ์, ผลิตภัณฑ์ชุมชน, การมีส่วนร่วมของชุมชน.

PRODUCT DEVELOPMENT USING COMMUNITY PARTICIPATION: CASE STUDY OF THAI
PUAN WEAVING GROUP IN KOR WAIL, PAK PLEE, NAKORNAYOK PROVINCE

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for The
Doctor of Arts Degree in Art and Culture Research
at Srinakharinwirot University

July 2018

Pilan Poonyaprapha. (2018). *Product Development Using Community Participation: Case Study of Thai Puan Weaving Group in KorWaii, Pak Plee, Nakornnayok Province*. Dissertation, D.A. (Art and Culture Research). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Assoc.Prof. PirtSupasetsiri, Asst. Prof.Dr.NoppadolInchan, Asst. Prof. Dr.KittikornNop-Udompan.

This research aimed to study the following1.) For study the cultural identity and the overall personality of Thai Puanfabrics from The Thai Puan Weaving Group in KorWaii, Pak Plee, NakornnayokProvince;2.) to suggest a way to express the unique nature of Thai Puan weaving fabric from the Thai Puan Weaving Group in KorWaii, Pak Plee, Nakornnayok Provinceto develop the product by using community participation.

This research was conducted using non-structured interviews, participation observation, non-participation observation and focus group discussions. The non-structured interview was used in the in-depth interviews with three key informants for suggestionsabout the fashion business for the Thai Puan weaving group as a guideline for product development. The otherswere used to understand the wisdom of weaving, problems and the management of the weaving group which consisted of twenty-five members.

The results showedthe identity pattern,which is stripedand has theThai Puan symbol. The Thai Puan symbol includesPayanak, Kor, Toomtan and Poesri. The group has not only continued to weave in original pattern,buthas created a new pattern in a form of Supannikar flower, the performing an official flower of Nakornnayok province. The process of the research combined community participation by SWOT analysis by community to get an authentic vision by themselves and let the community choose the type of product that they want to develop. In terms of the theses, they were selected based on the strength and opportunities by SWOT analysis.They were used as a base function for design concepts to avoid weaknesses and threats. The developed designs were suggested by a fashion specialist. Finally, the developed product was produced and developed as the first design for the community. The tradition of Thai Puan fabric was fading away and would be a major concern in terms of losing community wisdom. This research may allow Thai Puan to come back to life with the community participation to be aware of the valuable wisdom and arts in Thai Puan weaving fabric by developing the bags as a products that made from Thai Puan fabric.

Keywords: Product Development, Community Product, Community Participation.

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากการมีส่วนร่วมของชุมชน : กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้าไทยพวนในเขตตำบลเกาะหวาย

อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ของ

ปิลันลน์ ปุณณูประภา

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

.....ที่ปรึกษาหลัก

.....ประธาน

(รองศาสตราจารย์พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ)

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรียาภรณ์ เจริญบุตร)

.....ที่ปรึกษาร่วม

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพดล อินทร์จันทร์)

(รองศาสตราจารย์พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ)

.....ที่ปรึกษาร่วม

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติกรณ์ นพอุดมพันธุ์)

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ระวีวรรณ วรรณวิไชย)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพดล อินทร์จันทร์)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติกรณ์ นพอุดมพันธุ์)

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความกรุณาช่วยเหลือ แนะนำ และให้คำปรึกษาอย่างดียิ่ง จาก รศ.พทธี ศุภเศรษฐศิริ ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ รวมถึง ผศ. ดร. นกมล อินทร์จันทร์ และ ผศ.ดร.กิตติกรณ์ นพอุดมพันธ์ กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ รศ. ดร. ปรียาภรณ์ เจริญบุตร ประธานสอบปากเปล่าวิทยานิพนธ์ ผศ. ดร. ระวีวรรณ วรรณวิไชย กรรมการสอบปากเปล่าวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาถ่ายทอดความรู้ แนวคิด วิธีการ คำแนะนำ และตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความเอาใจใส่ยิ่ง ผู้วิจัยกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญทุกท่าน ที่กรุณาตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย และได้กรุณาปรับปรุง แก้ไขข้อบกพร่อง และให้คำแนะนำในการสร้างเครื่องมือให้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น รวมทั้งบุคคลที่ผู้วิจัยได้อ้างอิงทางวิชาการตามที่ปรากฏในบรรณานุกรม

ขอขอบพระคุณกลุ่มสตรีทอผ้าไทยพวนบ้านใหม่ ตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายกทุกท่านที่เป็นกลุ่มตัวอย่างที่ให้ความร่วมมือในการเก็บข้อมูลเป็นอย่างดี

ขอขอบพระคุณ นายสมยศ บุญพา นางเจรจา บุญพา นางสาวปาริภักดิ์ ปุณณูประภา และญาติพี่น้องทุกท่านที่คอยช่วยเหลือสนับสนุนทั้งด้านกำลังใจและกำลังทรัพย์ด้วยดีตลอดมา

ขอขอบคุณเพื่อนอาจารย์ นิสิต วิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม เพื่อนนิสิตสาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัยทุกท่านที่ได้ให้คำแนะนำและส่งเสริมกำลังใจตลอดมา นอกจากนี้ยังมีผู้ที่ให้ความร่วมมือช่วยเหลืออีกหลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถกล่าวนามในที่นี้ได้หมด จึงขอขอบคุณทุกท่านเหล่านั้นไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

คุณค่าทั้งหลายที่ได้รับจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอบเป็นกตัญญูตเวทีแด่บิดา มารดา ญาติและบูรพาจารย์ที่เคยอบรมสั่งสอน ตลอดจนผู้มีพระคุณทุกท่าน

ปิลันลน์ ปุณณูประภา

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	4
ขอบเขตของการวิจัย.....	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	7
ประวัติพื้นที่ชุมชนกลุ่มทอผ้าไทยพวน.....	7
ประวัติพื้นที่จังหวัดนครนายก.....	7
ประวัติความเป็นมาของชาวไทยพวน จังหวัดนครนายก.....	9
แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์.....	20
แนวคิดและความหมายของอัตลักษณ์.....	20
แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีอัตลักษณ์.....	22
แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม.....	34
ความหมายของวัฒนธรรม.....	34
ลักษณะของวัฒนธรรม.....	39
แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการวัฒนธรรมโดยชุมชนมีส่วนร่วม.....	41
การออกแบบและการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม.....	56
กระบวนการออกแบบ.....	56
แนวความคิดการออกแบบ.....	58
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	59
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	61
ขอบเขตของการวิจัย.....	61
ขอบเขตเนื้อหา.....	61
วิธีการวิจัย.....	62

สารบัญ

บทที่	หน้า
3 (ต่อ)	
ระยะเวลาการวิจัย.....	62
พื้นที่ในการวิจัย.....	62
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	62
วิธีดำเนินการวิจัย.....	62
เครื่องมือวิจัย.....	62
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	63
การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล.....	64
การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	64
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	65
ประวัติความเป็นมา สภาพวิถีชีวิตและผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายไทยพวน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก.....	65
สภาพปัจจุบัน และปัญหาของผ้าฝ้ายไทยพวนอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก.....	75
การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายไทยพวนอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก.....	89
5 สรุปผลอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	99
สรุปผลการวิจัย.....	99
อภิปรายผล.....	103
ข้อเสนอแนะ.....	107
บรรณานุกรม.....	111
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	116

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 ราคาต้นทุนและราคาจำหน่ายผ้าทอพื้นบ้านไทยพวน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก.....	77
2 สภาพทั่วไปของผ้าทอมือไทยพวนอำเภอปากพลีจังหวัดนครนายก.....	78
3 จำนวนและค่าร้อยละผ้าทอสีพื้น(สีแดง)ของผ้าทอมือไทยพวน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก.....	79
4 จำนวนและค่าร้อยละผ้าทอสีพื้น(สลับสี)ของผ้าทอมือไทยพวนอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก.....	80
5 จำนวนและค่าร้อยละผ้าทอมัดหมี่ลายรูปและชั้นลายต่างๆของผ้าทอมือไทยพวน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก.....	81
6 จำนวนและค่าร้อยละผ้าทอมัดหมี่ลายน้ำไหลของผ้าทอมือไทยพวน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก.....	83
7 จำนวนและค่าร้อยละผ้าทอลายดอกสุพรรณิการ์ของผ้าทอมือไทยพวนอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก.....	84
8 จำนวนและค่าร้อยละผ้าทอลายผ้าขาวม้าของผ้าทอมือไทยพวน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก.....	86

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 ลวดลายผ้าทอไทยพวนในเขตตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก.....	71
2 ลายพญานาค.....	72
3 ลายขอ.....	72
4 ลายตุ้มตัน.....	73
5 ลายโพธิ์ศรี.....	73
6 ผ้าทอไทยพวนลายดอกสุพรรณิการ์.....	74
7 ตัวอย่างผ้าทอไทยพวนปัจจุบันที่คงลวดลายของเดิมไว้.....	88
8 ชุมชนร่วมกันวิเคราะห์และหาแนวทางพัฒนาผลิตภัณฑ์.....	90
9 ตัวอย่างแบบร่างกระเป๋า.....	92
10 ด้นแบบกระเป๋าชุดที่ 1.....	94
11 รูปแบบกระเป๋าดำอย่าง.....	95
12 รูปแบบกระเป๋าตัวอย่างที่ทำแพทเทิร์นด้วยกระดาษ และกระเป๋าด้นแบบ ที่ทดลองตัดเย็บด้วยผ้าดิบ.....	98

บทที่ 1

บทนำ

1. ภูมิหลัง

ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม เป็นผลงานสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยที่มีความประสานสอดคล้องกับคตินิยม ขนบธรรมเนียมของชุมชน วิถีชีวิตรวมถึงศิลปะท้องถิ่น โดยผลิตภัณฑ์หัตถกรรมนี้ผลิตเพื่อสนองความจำเป็นการใช้สอยภายในครอบครัวจากวัตถุดิบหาได้จากท้องถิ่นนั้นๆ โดยใช้ความรู้ความชำนาญที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งแต่ละผลิตภัณฑ์ที่มาจากงานหัตถกรรมนั้นมักจะมีลักษณะเด่นเฉพาะตัวตามแต่ละชุมชนและพื้นที่ ซึ่งทำให้เกิดเป็นงานศิลปะเฉพาะแหล่ง เฉพาะชุมชนที่มีความสวยงาม มีคุณค่าเฉพาะตัว งานหัตถกรรมนั้นมีความสำคัญทั้งต่อชุมชนและแผ่กว้างไปยังสังคมส่วนรวม ไม่ว่าจะเป็นด้านอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิต การให้คุณค่าทางจิตใจจากความงาม ความประณีต ความเป็นลักษณะเฉพาะถิ่น อันจะนำไปสู่ความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น ความภาคภูมิใจในความเป็นไทย และพัฒนาไปสู่การสร้างสรรค์งานในวงกว้างขึ้น อีกทั้งยังมีการพัฒนาเป็นอาชีพเสริมที่สร้างรายได้แก่ชุมชนท้องถิ่น เป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมสร้างเศรษฐกิจของชาติบ้านเมืองอีกด้วย

หนึ่งในงานหัตถกรรมที่แพร่หลายและมักผลิตขึ้นกระจายอยู่ทั่วประเทศคือ ผ้าทอพื้นเมือง ซึ่งผ้าทอพื้นเมืองนี้ได้ถูกผลิตเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตตามสภาพความเป็นอยู่ของแต่ละท้องถิ่น และมีวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตที่แตกต่างกันไปจากวัสดุที่หาได้ตามท้องถิ่นนั้นๆ สร้างเอกลักษณ์และความพิเศษจำเพาะให้แก่ชุมชน และศิลปะเฉพาะบนลายผ้านี้เองที่ทำให้ผ้าทอพื้นเมืองมีความสวยงามที่บ่งบอกถึงศิลปะ วิถีชีวิต ความเชื่อ และเติมเต็มวัฒนธรรมชุมชน แม้งานหัตถกรรมจะหมายถึงสิ่งที่สร้างขึ้นด้วยมือและมุ่งสนองประโยชน์ใช้สอย เพื่อมุ่งเน้นความจำเป็นในการดำรงชีพเป็นหลักใหญ่ แต่โดยธรรมชาติของการสร้างสรรค์งานอันมีศิลปะเป็นส่วนประกอบย่อมมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนางานอยู่ตลอดเวลา นี่เองจึงทำให้ผ้าทอพื้นบ้านมิใช่เพียงงานหัตถกรรมเพื่อการใช้สอยตอบสนองความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีพ แต่เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่แสดงถึงสุนทรียะในการสร้างสรรค์ด้วยฝีมือและความชำนาญ และเมื่อพัฒนาให้มีความสมบูรณ์ในด้านประโยชน์ใช้สอยแล้วแน่นอนว่าการพัฒนาและสร้างสรรค์งานเชิงศิลปะก็เติบโตควบคู่กันจนสร้างความพิเศษจำเพาะงดงามน่าประทับใจ จากการที่ผู้ผลิตเองมีความชำนาญในการสร้างสรรค์งานจากการสืบทอดมายาวนาน จึงย่อมมีการพัฒนาฝีมือให้ดีขึ้น มีการปรับปรุงในด้านความละเอียด ประณีตในงานมากขึ้นเน้นคุณค่าทางศิลปะเป็นการพัฒนางานให้มีคุณค่ามากยิ่งขึ้น

และเมื่อผ้าทอพื้นเมืองได้วิวัฒนาการไปตามกาลเวลา จากการผลิตเพียงเพื่อใช้ภายในครอบครัว ขยายมาเป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย ซึ่งนับว่ากลุ่มสินค้าหัตถกรรมไทยเป็นสินค้าที่มีความสำคัญยิ่งต่อเศรษฐกิจความเป็นอยู่ของประชาชนคนไทยในหลายพื้นที่ของประเทศ เพราะเป็นแหล่งเพิ่มรายได้ เพิ่มการจ้างงาน และลดปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่ตัวเมือง นอกจากนี้สินค้าที่ผลิตยังสามารถส่งออกไปจำหน่ายต่างประเทศ หรือจำหน่ายเป็นสินค้าที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยวได้อีกด้วย จากผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในครัวเรือนเพื่อสนองวัตถุประสงค์ในการดำรงชีวิต สู่สินค้าเศรษฐกิจ สร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ผ้าทอพื้นเมืองจึงนับได้ว่าเป็นงานหัตถกรรมที่ทั้งทรงคุณค่าและสร้างรายได้ให้เศรษฐกิจในชุมชนขับเคลื่อนหมุนเวียน อีกทั้งยังเป็นการอนุรักษ์และส่งเสริมเอกลักษณ์ในชุมชนนั้นๆ อีกด้วย

แม้ว่าผ้าทอพื้นเมืองจะกลายเป็นสินค้าสร้างเศรษฐกิจให้ชุมชน เป็นที่ต้องการของท้องตลาดมากขึ้น แต่ด้วยธรรมชาติของงานหัตถกรรมที่ใช้มือสร้างสรรค์เป็นหลัก ทำให้ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของตลาดได้อย่างครบถ้วน ปัจจุบัน ผู้บริโภคจึงมองหาทางเลือกใหม่ๆ เช่น ผ้าทออุตสาหกรรม ที่มีกำลังการผลิตที่สูง ไม่ต้องรอการทอจากมืออีกต่อไป ประกอบกับสภาพสังคมปัจจุบันที่เน้นการตอบสนองความต้องการที่รวดเร็วทันใจมากกว่า คุณค่าในการสร้างสรรค์ผลงาน ทำให้กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองถูกแบ่งและแย่งตลาดไปโดยปริยาย ไม่ว่าจะเป็นต้องเจอปัญหาเรื่องวัตถุดิบที่ควบคุมยากทั้งคุณภาพและปริมาณเพราะสภาพดินฟ้าอากาศที่ถูกสังคมอุตสาหกรรมทำลาย ปัญหาเรื่องราคาที่ไม่สามารถต่อสู้กับผู้ผลิตในระบบโรงงานอุตสาหกรรม สิ่งเหล่านี้จึงทำให้พื้นที่หลายๆ ชุมชนต้องยอมไม่สามารถทอผ้าเป็นเพื่อเป็นสินค้าทำรายได้ให้กับชุมชน เมื่อสมาชิกในชุมชนที่ทอผ้าเริ่มลดลง ความสำคัญหรือการพูดถึงผ้าทอในชุมชนนั้นก็ลดลงตามไปด้วย อันเป็นเหตุให้สมาชิกชุมชนรุ่นต่อๆ มาเริ่มเพิกเฉยและไม่เห็นคุณค่าของผ้าทอพื้นเมืองอีกต่อไป

หนึ่งในกลุ่มทอผ้าที่ประสบปัญหานี้ก็คือ กลุ่มทอผ้าไทยพวน ตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก กลุ่มทอผ้านี้ ถูกตั้งขึ้นจากชาวไทยพวนที่รักการทอผ้าที่คงรูปแบบและศิลปะ ความเชื่อ วิถีชีวิต ผ่านการทอผ้าเพื่อแสดงตัวตนและย้ำเตือนความเป็นไทยพวน หากแต่ปัจจุบัน ทางกลุ่มทอผ้าไทยพวนไม่สามารถปลูกหม่อนเลี้ยงไหมได้อย่างเคย อันเป็นผลมาจากสภาพอากาศไม่เอื้ออำนวยเหมือนเคย ทำให้ต้องปรับเปลี่ยนไปใช้ไหมที่ต้องซื้อจากโรงงาน แม้กระนั้นทางกลุ่มเองก็ยังคงพยายามทอผ้าตามแบบไทยพวนอย่างเดิม เพื่อคงไว้ซึ่งศิลปะไทยพวนมิให้สูญหาย แต่ถึงแม้ทางกลุ่มจะพยายามต่อสู้กับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงและกระแสความเป็นสังคมเมืองที่กลืนกระแสชุมชนมากเพียงไรก็ตาม สมาชิกในกลุ่มก็มีแต่ลดจำนวนลง อีกทั้งสมาชิกส่วนใหญ่ล้วนเป็นผู้สูงอายุที่ใช้เวลาว่างจากการทำไร่ทำนามาทอผ้า ไม่สามารถหาคนรุ่นต่อไปเพื่อมาสืบทอดภูมิปัญญา เนื่องจากรายได้ที่มาจากผ้าทอไทยพวนนี้ไม่แน่นอนอีกทั้งไม่สามารถยึดเป็นอาชีพได้จึงไม่มีผู้สืบทอดและมีแนวโน้มว่าการทอผ้าไทยพวนในตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก อาจจะสูญหายไปในเวลาอันใกล้

ด้วยสถานการณ์ข้างต้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาและพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอไทยพวนตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก เพื่อเป็นการรักษาและสร้างรายได้ให้กลุ่มทอผ้าไทยพวนนี้ยังดำรงอยู่ได้ อีกทั้งเป็นการกระตุ้นให้กลุ่มเกิดกิจกรรมขับเคลื่อนเพื่อป้องกันสมาชิกที่มีอยู่ลดลงและเพิ่มสมาชิกรุ่นใหม่ให้เห็นถึงคุณค่าของการรักษาภูมิปัญญาอันจะเป็นศิลปะชุมชนให้เกิดการพัฒนาต่อยอดและกลับมาเห็นคุณค่าของงานหัตถกรรมว่ามีใช้เพียงแรงงานทำจากมือแต่เป็นงานที่ทรงคุณค่าทางศิลปะและวัฒนธรรมสืบต่อไปไม่สูญหายไปจากสังคม

และด้วยนโยบายหนึ่งมหาวิทยาลัยหนึ่งจังหวัด ที่เป็นกิจกรรมบริการวิชาการแก่ชุมชนสำหรับมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒนั้น ตำบลเกาะหวายอำเภอปากพลีในจังหวัดนครนายก ถือเป็นหนึ่งในพื้นที่ให้บริการ และด้วยการให้สถานศึกษาใช้ความรู้ความสามารถในเขตชุมชนที่รับผิดชอบนี้ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสร้างจิตสำนึกอันเป็นประโยชน์ต่อชุมชน นอกจากชุมชนจะได้รับการสนับสนุนแล้วยังเป็นการลดช่องว่างของสังคมอีกด้วย เพราะในชุมชนก็จะมีผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ หรือปราชญ์ชุมชนที่ให้ความรู้นอกห้องเรียนทำให้เกิดการเปิดกว้างทางความคิด การเคารพและให้เกียรติซึ่งกันและกัน ด้วยการบริการวิชาการแก่ชุมชนนี้ทำให้เกิดการร่วมมือกันไม่แบ่งแยกของทั้งฝ่ายภาครัฐ สถานศึกษา และชุมชน และเมื่อมีความสัมพันธ์ที่สมานร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนา ก็จะเกิดเป็นการพัฒนาสังคมให้มีความยั่งยืนเพิ่มมากขึ้น

อีกหนึ่งสิ่งที่สำคัญคือนโยบายภาครัฐที่ต้องการผลักดันให้ประเทศไทยเข้าสู่ยุค ไทยแลนด์ 4.0 นั้น จึงปฏิเสธไม่ได้ในการพัฒนางานธุรกิจต่างๆ ให้สอดคล้องและเหมาะสมตามกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ให้เกิดการขับเคลื่อนโดยอาศัยเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือและเป็นตัวสร้างโอกาส พร้อมกับการใช้แนวความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมให้เกิดผลตอบแทนที่คุ้มค่าต่อการลงทุนมากที่สุดที่สำคัญต้องเกิดความ มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน

ปัจจุบันนี้เทคโนโลยีต่าง ๆ ได้ก้าวหน้าไปมากรวมไปถึงการสื่อสารที่ทันสมัย ทำให้ผู้วิจัยมองถึงการพัฒนารูปแบบหรือการใช้งานของผ้าทอไทยพวนให้เข้ากับยุคสมัยและสอดคล้องความต้องการของสังคมในปัจจุบันและเพื่อเป็นการดึงดูดกำลังซื้อให้เข้ามาสู่อำเภอปากพลี เพื่อมาชมสินค้าหัตถกรรมและซื้อสินค้าไปเป็นของใช้ หรือของฝากเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ประชาชนหรือองค์กรที่ผลิตสินค้า การใช้กลยุทธ์ต่างๆ ที่มีกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน นอกจากจะทำให้ชุมชนรู้ศักยภาพภูมิปัญญาในการเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนายังรวมไปถึง การที่ชุมชนสามารถต่อยอดดูแลกันและกันและพัฒนาขึ้นไปเรื่อยๆ อย่างยั่งยืน ดังนั้นการพัฒนาที่มีชุมชนเป็นส่วนร่วมคิด ร่วมทดลอง จึงเป็นวิธีการสำคัญที่จะช่วยให้เกิดการพึ่งพาตนเอง แก้ไขปัญหาที่เหมาะสมกับชุมชน และสร้างแนวทางในการพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

โดยเมื่อย้อนมองสถานการณ์ปัจจุบันงานทอผ้าไหมของชาวไทยพวนตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายกนั้น มีการรวมกลุ่มแต่การรวมกลุ่มนั้นยังไม่เข้มแข็ง ซึ่งผู้ทอส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชน ผู้บริโภคที่ต้องการสินค้าก็เพียงสั่งไม่มีรายการสั่งซื้อหรือมีสัญญาจ้างในลักษณะธุรกิจที่

แน่นอน ในส่วนการทอที่ใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก ทำเป็นอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว โดยผู้ทอจะได้รับการถ่ายทอดฝึกหัดจากบรรพบุรุษสืบทอดติดต่อกันมาชั่วลูกชั่วหลาน ไม่ได้มีแบบแผนดำเนินการทางการตลาด อีกทั้งยังไม่ได้รับการส่งเสริมจากทางภาครัฐและจังหวัด ไม่มีแผนหรือขั้นตอนแนวทางการพัฒนา ไม่ได้มีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในกิจการที่เหมาะสม โดยที่ผ่านมานั้นดำเนินการตามแบบอดีตที่ผ่านมา หากจะพัฒนารูปแบบก็มาจากประสบการณ์ที่ได้รับมา แล้วนำมาบูรณาการใช้กับการผลิตและการตลาดได้เพียงระดับหนึ่งเท่านั้นแต่ไม่มีการวิเคราะห์หรือวางแผนการล่วงหน้า ซึ่งการดำเนินงานที่จะให้ประสบผลสำเร็จได้นั้น จำเป็นต้องประกอบด้วยกระบวนการทำงานที่ชัดเจนสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและการตลาดในปัจจุบัน ปัญหาที่ทางกลุ่มพบ คือ การขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ทางด้านการตลาดและพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ที่จะมาช่วยวางแผนการผลิต การวิเคราะห์ การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ การขาดองค์ความรู้ที่จะเข้ามาทำหน้าที่ด้านการสนับสนุนและพัฒนาอย่างถาวร และปัญหาด้านการผลิตที่ขาดการวิเคราะห์ด้านความต้องการของผู้บริโภคสินค้า ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์ที่ได้ไม่ตรงกับความต้องการของตลาด

จากปัญหาข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความริเริ่มที่จะศึกษาแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอไทยพวน ตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก โดยอาศัยการร่วมมือของชุมชน เพื่อเพิ่มโอกาสและพัฒนาผลิตภัณฑ์สำหรับชุมชน สำหรับเป็นแนวทางในการพัฒนาสินค้าหัตถกรรมผ้าทอไทยพวน ให้มีโอกาสด้านธุรกิจเพิ่มขึ้น เพื่อขยายโอกาสและช่องทางทางการตลาด ให้ผ้าทอไทยพวนยังมีโอกาสคงอยู่ ป้องกันการสูญหายทางมรดกศิลปะ สร้างฐานความมั่นคงทางวัฒนธรรมในการทอผ้า รูปแบบการทอ และความเป็นอัตลักษณ์ของไทยพวนผ่านผ้าทอพื้นบ้านในตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก โดยการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะทำการศึกษาการรูปแบบการผลิตผ้าทอไทยพวน การออกแบบและตลาดผ้า รูปแบบของผลิตภัณฑ์ผ้าทอไทยพวน ตลอดจนปัญหาอุปสรรคของสินค้าผ้าทอไทยพวน เพื่อสร้างแนวทางการร่วมกันพัฒนาผลิตภัณฑ์พื้นบ้านโดยการให้ชุมชนมีส่วนร่วม เพื่อดึงความเป็นชุมชน สร้างความภูมิใจในการเป็นสมาชิกชุมชน ร่วมคิด ร่วมแก้ไข ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ก่อให้เกิดภาพของการร่วมมือร่วมใจและมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันจะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการพัฒนาโดยชุมชนเพื่อชุมชน ให้เกิดรายได้ที่เพิ่มขึ้นของชุมชนดังกล่าวในอนาคตอย่างยั่งยืน

2. ความมุ่งหมายของการวิจัย

การศึกษารูปแบบการผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนจากการมีส่วนร่วมของชุมชน : กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้าไทยพวนในเขตตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1. เพื่อศึกษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมและรูปแบบโดยรวมของผ้าฝ้ายทอมือของกลุ่มทอผ้าไทยพวนของกลุ่มไทยพวนบ้านใหม่ ต.เกาะหวาย อ.ปากพลี จังหวัดนครนายก

2. เพื่อเสนอแนวทางการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของผ้าไทยพวนบ้านใหม่ ต.เกาะหวาย อ.ปากพลี จังหวัดนครนายก มาพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน

3. ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่กลุ่มทอผ้าไทยพวนบ้านใหม่ ต.เกาะหวาย อ.ปากพลี จังหวัดนครนายก

3.2 ขอบเขตด้านตัวอย่างผลิตภัณฑ์ ได้แก่กลุ่มตัวอย่างผลิตภัณฑ์ผ้าทอมือกลุ่มทอผ้าไทยพวนบ้านใหม่ ต.เกาะหวาย อ.ปากพลี จังหวัดนครนายก ไม่น้อยกว่า 168 ผืน

3.3 ขอบเขตด้านการพัฒนารูปแบบ ได้แก่รูปแบบผลิตภัณฑ์ที่จะพัฒนาในการวิจัยนี้จะทดลองนำผ้าทอจากชุมชนตัวอย่างมาพัฒนาผลิตภัณฑ์ประเภทกระเป๋าถือที่เหมาะสมกับทุกเพศและวัย ต้นแบบจำนวน 12 แบบ และจำนวนแบบร่างที่นักวิจัยออกแบบผลิตภัณฑ์ไม่น้อยกว่า 40 แบบ

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

4.1 เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา ในเรื่องการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน

4.2 เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน สามารถใช้ผลวิจัยจากการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากผ้าทอพื้นบ้านจากการมีส่วนร่วมของชุมชน : กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้าฝ้ายทอมือในเขตตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก เป็นแนวทางในการต่อยอดการให้บริการวิชาการแก่ชุมชนที่สะท้อนการประสานความร่วมมือทั้งจากชุมชนและสถาบันการศึกษา

5. นิยามศัพท์

5.1 การพัฒนาผลิตภัณฑ์ หมายถึง การหาแนวทางในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์เพื่อการคงอยู่ของศิลปะผ้าทอไทยพวน โดยมีรูปแบบในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ประเภทกระเป๋าถือสตรีที่ใช้ผ้าทอไทยพวนที่มีรูปแบบลวดลายดั้งเดิมมีการอาศัยทั้งระบบและกลยุทธ์ที่ก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ในเชิงพาณิชย์

5.2 ผลิตภัณฑ์ชุมชน หมายถึง ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นภายในชุมชนไทยพวน ต.เกาะหวาย อ.ปากพลี จ.นครนายกเพื่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ที่ขายโดยชุมชน อีกทั้งเป็นการสร้างรายได้แก่สมาชิกในชุมชน โดยอาศัยรูปแบบการรวมตัวกันเป็นกลุ่มร่วมกันผลิตให้เกิดเป็นสินค้าเฉพาะชุมชนนั้นๆ

5.3 การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การที่กลุ่มคนหรือสมาชิกของชุมชนกระทำการออกมาในลักษณะของการทำงานร่วมกัน ทบทวนมองปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน มีการร่วมกันคิดแก้ไขและหาแนวทางในการปฏิบัติร่วมกันที่จะแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วม ความสนใจร่วม มีความต้องการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายร่วมกัน

บทที่ 2

ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีแนวทางในการศึกษา ทฤษฎีและกรอบแนวคิดที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย เรื่อง การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากผ้าทอพื้นบ้านจากการมีส่วนร่วมของชุมชน : กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้าฝ้ายทอมือในเขตตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. ประวัติพื้นที่ชุมชนกลุ่มทอผ้าไทยพวน
 - 1.1 ประวัติพื้นที่จังหวัดนครนายก
 - 1.2 ประวัติความเป็นมาของชาวไทยพวน จังหวัดนครนายก
2. แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์
 - 2.1 แนวคิดและความหมายของอัตลักษณ์
 - 2.2 แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีอัตลักษณ์
3. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม
 - 3.1 ความหมายของวัฒนธรรม
 - 3.2 ลักษณะของวัฒนธรรม
4. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการวัฒนธรรมโดยชุมชนมีส่วนร่วม
5. การออกแบบและการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม
 - 5.1 กระบวนการออกแบบ
 - 5.2 แนวความคิดการออกแบบ
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
7. ข้อสรุปเชิงทฤษฎีและกรอบแนวคิดในการดำเนินโครงการวิจัย

1. ประวัติพื้นที่ชุมชนกลุ่มทอผ้าไทยพวน

1.1 ประวัติพื้นที่จังหวัดนครนายก

จังหวัดนครนายกตั้งอยู่ในภาคตะวันออกตอนบน ระหว่างเส้นรุ้งที่ 14 องศาเหนือ และเส้นแวงที่ 101 องศาตะวันออก อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครเป็นระยะทางประมาณ 120 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 1,508,749 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 6.63 ของภาคตะวันออก และ คิดเป็นร้อยละ 0.45 ของประเทศ จากรายงานสถิติจำนวนประชากร และครัวเรือนรายจังหวัด ประจำเดือนธันวาคม พ.ศ. 2553 พบว่าจังหวัดนครนายกมีประชากรทั้งสิ้น 252,734 คน รวม 82,768 ครัวเรือน และแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองนครนายก อำเภอบ้านนา อำเภอองครักษ์ และอำเภอปากพลี (โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า. 2539: 21)

ด้านลักษณะภูมิประเทศ จังหวัดนครนายกโดยทั่วไปเป็นที่ราบ ทางตอนเหนือ และ ตะวันออก มีลักษณะเป็นเทือกเขาสูงชัน ซึ่งตั้งอยู่ในเขตอำเภอบ้านนา อำเภอเมืองนครนายก และ อำเภอปากพลีอันเป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาแดงพญาเย็นในเขตนอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ส่วน ทางตอนกลาง และตอนใต้ของจังหวัดมีลักษณะเป็นที่ราบกว้างใหญ่อันเป็นส่วนหนึ่งของที่ราบ สามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พื้นดินมีลักษณะเป็นดินปนทราย และดินเหนียว จึงเหมาะแก่การ ทำนา และสวนผลไม้ โดยประชากรส่วนใหญ่ ประมาณร้อยละ 75 ของจังหวัด ประกอบอาชีพ เกษตรกรรม (จังหวัดนครนายก. 2548: 11-15)

ด้านเศรษฐกิจ “นครนายก” ทำหน้าที่เป็นแหล่งเสบียงอาหารทั้งในยามสงบ และยาม สឹกสงคราม เป็นแหล่งจับช้างใช้ในราชการที่มีความสำคัญ รวมถึงเป็นแหล่งส่วยของป่าหลายชนิด นอกจากนี้ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น “นครนายก” ยังทำหน้าที่เป็นแหล่งพำนักของชาวจีน ชาวลาว และชาวไทยมุสลิมจากภาคใต้ที่อพยพ หรือถูกกวาดต้อนเข้ามาตั้งถิ่นฐานปะปนกับชาว ไทย และชาว เขมรที่อยู่อาศัยมาก่อนอีกด้วย (โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า. 2539: 66)

ความสำคัญของ “นครนายก” ปรากฏเด่นชัดขึ้น ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อ “นครนายก” มีฐานะเป็นเมืองลูกหลวง หรือเมืองหน้าด่านสำคัญในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทัศ พ.ศ. 2535 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงปฏิรูปการเมือง การปกครอง หัวเมืองให้เป็นแบบ “มณฑล” ในขั้นแรกจัดตั้งเพียง 2 มณฑล คือ มณฑลพิษณุโลก และมณฑล ปราชินบุรี ในครั้งนั้น “นครนายก” ถูกควมรวมไปอยู่ในมณฑลปราชินบุรี อันประกอบด้วย เมือง ฉะเชิงเทรา เมืองปราชินบุรี เมืองพนมสารคาม และเมืองนครนายก โดยมีศูนย์กลางมณฑลอยู่ที่ เมืองฉะเชิงเทรา จนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยน “เมือง” เป็น “จังหวัด” “เมืองนครนายก” จึงเปลี่ยนเป็นจังหวัดนครนายก แต่ก็ยังคงขึ้นอยู่กัมณฑลปราชินบุรี กระทั่งเมื่อการปกครองแบบเทศาภิบาลได้ถูกยกเลิกไป ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 จังหวัดต่าง ๆ ไปขึ้นอยู่กัม รัฐบาลกลางที่กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2486 รัฐบาลโดยกระทรวงมหาดไทยได้ประกาศลดฐานะ จังหวัดนครนายกให้เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดปราชินบุรี โดยเรียกว่า อำเภอนครนายก รวมอำเภอ ปากพลี และอำเภองครักษ์ ยกเว้นอำเภอบ้านนาที่ไปขึ้นอยู่กัม จังหวัดสระบุรี จนเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 อำเภอนครนายกจึงได้รับการยกฐานะขึ้นเป็น จังหวัดนครนายกอีกครั้ง จวบจนปัจจุบัน (โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า. 2539: 21)

อำเภอปากพลีจังหวัดนครนายกตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัด มีพื้นที่ประมาณ 590.46 ตารางกิโลเมตร หรือ 3,690.37 ไร่ คิดเป็นสัดส่วนประมาณ 1 ใน 6 ของพื้นที่ จังหวัดนครนายก ทั้งหมด จากรายงานสถิติจำนวนประชากร และครัวเรือนรายอำเภอ ประจำปี เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2558 พบว่าอำเภอปากพลีมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 22,705 คน รวม 7,090 ครัวเรือน มีลักษณะภูมิประเทศ แบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ ทางตอนเหนือเป็นป่า และภูเขาสูง คิดเป็น พื้นที่ประมาณร้อยละ 35 ของพื้นที่

ทั้งหมด ประกอบไปด้วยภูเขาสมอปูน เขานกกี้ เขแม่เผ่าตา เขหินลาด เขมะสิงห์ เขไม้ซาง (แม่ซัง) เขน้อย เขปลายลำกระตูก เขท่าโจก เขท่างูเหลื่อม เขตาดสองแ่ง เขประดูลง เขวังน้ำแร้ เป็นต้น โดยเทือกเขาเหล่านี้ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่วนอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ส่วนภูมิประเทศทางตอนกลางมีลักษณะเป็นที่ราบสลับเชิงเขา เหมาะแก่การเพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์ ผิดกับพื้นที่ทางตอนใต้ที่มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม แต่ดินเป็นดินเหนียว และบางพื้นที่เป็นดินเปรี้ยว

ด้วยความที่อำเภอปากพลีเป็นอำเภอที่มีอาณาเขตติดต่อกับหลายจังหวัดนี้เองจึงทำให้ประชากรในอำเภอปากพลีมีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ไม่ว่าจะเป็นลาว พวน หรือจีน โดยแม้จะมีเชื้อชาติที่แตกต่างกัน แต่ทุกเชื้อชาติ ต่างก็มีศาสนาพุทธเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยพบว่าในอำเภอปากพลีเพียงอำเภอเดียวมีวัดอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ รวมทั้งสิ้นถึง 38 แห่ง และสำนักสงฆ์อีก 1 แห่ง (จังหวัดนครนายก, 2548: 35-41) สำหรับประวัติความเป็นมาของอำเภอปากพลีนั้น คาดว่าตั้งขึ้นในราว พ.ศ. 2436 โดยแต่เดิมมีชื่อว่าอำเภอบุ่งไร่ ต่อมาใน พ.ศ.2448 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอหนองโพธิ์ และหลังจากที่ย้ายที่ว่าการอำเภอไปอยู่ ณ บ้านท่าแดง ริมคลองท่าแดง ตำบลปากพลี จึงได้เปลี่ยนชื่ออีกครั้งเป็นอำเภอเขาใหญ่ กระทั่งใน ท้ายที่สุด เมื่อปีพ.ศ. 2452 จึงได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น “ปากพลี” ตามชื่อตำบลที่ตั้งปัจจุบัน โดย ที่มาของชื่อ “ปากพลี” นี้ เชื่อว่ามาจากการที่เดิมทีในสมัยโบราณประชาชนส่วนใหญ่มักจะสัญจร กันทางเรือ ยังไม่มีถนนเหมือนดังปัจจุบัน และในบริเวณปากคลองยางช่วงฤดูน้ำหลาก จะมีน้ำวน ทำให้เรือที่ผ่านไปมา มักได้รับอันตรายอยู่บ่อยครั้ง บางครั้งถึงแก่ชีวิต ชาวบ้านจึงร่วมใจกันสร้าง ศาลพลีกรรม เพื่อเป็นการทำบุญเช่นสรวงดวงวิญญาณ เทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเพื่อขอให้มีความปลอดภัย แคล้วคลาดจากอันตราย ชาวบ้านจึงเรียกคลองนี้ว่า “คลองปากพลี” และเรียกเป็น ชื่อหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอไปในที่สุด โดยอำเภอปากพลีนี้ แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 1 เทศบาล กับ 7 ตำบล คือ เทศบาลตำบลเกาะหวาย ตำบลเกาะหวาย ตำบลเกาะโพธิ์ ตำบล ปากพลี ตำบลโคกกรวด ตำบลท่าเรือ ตำบลหนองแสง และตำบลนาหินลาด

1.2 ประวัติความเป็นมาของชาวไทยพวน จังหวัดนครนายก

ชาวไทยพวนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนครนายก เป็นกลุ่มชาวไทยพวนที่เดินทางอพยพย้ายถิ่นฐานมาจากแขวงเมืองเชียงขวาง เมืองพวน และเขตเมืองหัวพันทั้งห้าทั้งหก เมืองซำเหนือซำใต้ (หรือเมืองเวียงชัยในปัจจุบัน) (โพธิ์ แชมลำเจียก, 2537: 16) ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ปัจจุบันสร้าง บ้านอาศัยอยู่กันหนาแน่นในบริเวณบ้านฝั่กคลอง โดยจะไม่ได้อยู่รวมกันเป็นกลุ่มเดียว เนื่องจาก ในอดีตการกวาดต้อนเข้ามาในฐานะเชลยสงครามนั้น จะกระจายผู้คนออกไปอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ กัน เพื่อป้องกันการรวมตัว อันเป็นเหตุแห่งการกระด้างกระเดื่องทางการปกครอง (อภิรัชศักดิ์ รัชนิวงศ์, 2551: 24) โดยเชื่อกันว่าชาวไทยพวนกลุ่มแรกของจังหวัดนครนายกนี้ เดินทางมา พร้อมกับกับภิกษุรูปหนึ่ง มีนามว่า “หลวงพ่อภาระ” และนายทหารกล้า “พ่อบุณยานา” โดยเมื่อ ขบวนของท่านทั้ง

สองเดินทางมาถึงบริเวณอันเป็นทำน้ำใส ไหลสะอาด อันมีดินเหนียวสีแดงจึง ตัดสินใจตั้งรกรากอยู่ที่นี้ (พระอิทธิวัตร พันทา, 2557: สัมภาษณ์) ต่อมาจึงเรียกดินแดนแห่งนั้นว่า “บ้านท่า แดง” อันเป็นชุมชนแรกที่ชาวไทยพวนในจังหวัดนครนายกเข้ามาตั้งถิ่นฐาน และติดตามมาด้วย บ้านเกาะหวาย บ้านฝ่งคลอง และบ้านใหม่ในที่สุด (ราชกิจ อุบลราชธานี, 2557: สัมภาษณ์) ก่อนจะกระจายตัว กันอยู่ทั่วไปในอำเภอปากพลี ตลอดจนบางส่วนของอำเภอเมืองนครนายก ปัจจุบันยังพบหลักฐาน ที่สอดคล้องกับการเข้ามาของ “หลวงพ่อกะระ” เป็นเจดีย์เก็บอัฐิของหลวงพ่อกะระที่ประดิษฐาน อยู่ ณ ด้านหลังอุโบสถ วัดท่าแดง ตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก และศาล “เจ้าพ่อสุนันทา” บริเวณหลังที่ว่าการอำเภอปากพลี โดยการอพยพมาในครั้งนั้นหลวงพ่อกะระยัง ได้อัญเชิญพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ติดท้องช้างมาด้วย 3 องค์ คือ พระศรีอาริย์เมตไตรยองค์หนึ่ง และ พระพุทธรูปไม่ปรากฏนามอีก 2 องค์ ปัจจุบันพระศรีอาริย์ที่ประดิษฐานในอุโบสถนั้นเป็นองค์ที่จำลองขึ้นใหม่ เนื่องจากองค์เดิมถูกโจรกรรมไปนานมากแล้ว (พระอิทธิวัตร พันทา, 2557: สัมภาษณ์) แต่ พระพุทธรูปอีก 2 องค์นั้น ยังประดิษฐานในอุโบสถวัดท่าแดงจวบจนปัจจุบัน

ชาวไทยพวนนับถือศาสนาพุทธ โดยมีความศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้าอัน สังเกตได้จากพิธีการ งานบุญต่าง ๆ ของชาวไทยพวนจะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพระ วัด และ พุทธศาสนาเสมอ โดยพระครูวิริยานุโยคเป็นพระรูปหนึ่งซึ่งชาวไทยพวนให้ความเคารพนับถือ เป็นอย่างมาก เนื่องจากท่านเป็นพระนักพัฒนาที่ไม่เคยหยุดที่จะคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ต่าง ๆ อยู่ เสมอ ตลอดจนให้ความสำคัญต่อชาติพันธุ์ไทยพวนเป็นอย่างมาก แม้ว่าตนเองจะไม่ได้เป็นชาวไทยพวน โดยความที่มิได้เป็นชาวไทยเชื้อสายพวนนี้เอง ทำให้ในช่วงแรก ๆ ของการเข้ามาอยู่ที่วัด ฝ่งคลองมีปัญหาอย่างมาก ทั้งภาษาที่สื่อสารกันไม่เข้าใจ และทัศนคติที่สร้างความเข้าใจที่ไม่ ตรงกันในเรื่องต่าง ๆ แต่ปัจจุบันท่านพระครูสามารถพิสูจน์ตนเองจนเป็นที่เคารพนับถือในหมู่ชาวไทยพวน จะมีก็แต่การที่ท่านพระครูให้ความสำคัญกับการพัฒนาวัด และสืบสานงานพิพิธภัณฑสถาน มาก จนทำให้ถูกมองว่าละเลย หรือทำหน้าที่เกินขอบเขตของความเป็นสงฆ์ แต่กระนั้นชาวบ้านใน ชุมชนก็ยังให้ความเคารพนับถือ โดยเมื่อวัดฝ่งคลอง หรือพิพิธภัณฑสถานมีงานใด ๆ ก็จะเห็นชาวบ้าน ร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจมาช่วยเหลืองานนั้นสามารถสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีในทุก ๆ ครั้ง

นอกจากความเชื่อ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาแล้ว ชาวไทยพวนยังมีความเชื่อใน เรื่อง “ผี” อีกด้วย โดย “ผี” ที่ชาวไทยพวนให้ความเคารพนับถือนี้ ได้แก่ ผีปู่ตา หรือผีตาปู่ ที่ทุก หมู่บ้านจะต้องมี “ศาลปู่ตา” หรือ “ศาลตาปู่” ซึ่งเชื่อกันว่า คือ ผู้รักษาหมู่บ้าน โดยชาวบ้านจะ สร้างศาลปู่ตาหรือตาปู่ไว้ทางทิศตะวันออก หรือทิศเหนือของหมู่บ้านและจะมีพิธีเลี้ยงผีปู่ตา หรือตาปู่ในเดือน 3 และ 6 ของทุกปี ปีละ 2 ครั้ง โดยเหตุที่ชาวไทยพวนยังคงสามารถดำรงรักษา ความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาผีของตนไว้ได้นี้ เกิดจากสาเหตุอย่างน้อย 3 ประการ คือ ประการแรก ความผูกพันและยึดติดอยู่กับถิ่นที่อยู่เดิม ประการที่สอง คือ ต้องการสืบทอด ขนบธรรมเนียมพิธีกรรมที่มีมาแต่เดิม และประการสุดท้าย คือ ความมั่นคงและแบบแผนแนวปฏิบัติ ของคนในสังคม (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน, 2547: 84-85) นั่นเอง

สำหรับ “ปู่ตาหรือตาปู่” อันเป็นที่เคารพสักการะของชาวบ้านหมู่ 4 บ้านฝั่งคลอง คือ ปู่ตา “ขุนเดชศักดิ์สิทธิ์” ซึ่งมีศาลบูชาตั้งอยู่บริเวณท้ายหมู่บ้าน ริมคลองท่าแดง ความเป็นมาของ ศาลปู่ตาบอกเล่าต่อ ๆ กันมาว่า เมื่อประมาณ 70 ปีมาแล้ว ศาลปู่ตาจะตั้งอยู่กลางนาทั่วไป มี ลักษณะเป็นปื๊บสังกะสี สี่เหลี่ยมเจาะรูด้านหน้า ด้านบนตีเป็นหน้าจั่วบ้าง หรือเป็นรูปทรงเคมบบ้าง ตั้งอยู่บนไม้หลักสูงประมาณ สายตาคน หรือต่ำกว่า เมื่อถึงข้างขึ้น หรือข้างแรม 2 ค่ำ หรือ 12 ค่ำ ในเดือน 3 และเดือน 6 จะมีพิธีเลี้ยง ฝิปู่ตา ที่จัดขึ้นปีละ 2 ครั้ง เป็นการทำบุญเลี้ยงฝิเจ้าบ้าน หรือฝิปู่ตา (ตาปู่) โดยทุกบ้านจะนำไก่ต้ม 1 ตัว เหล้า หมาก พลุ บุหรี่ รูปเทียน และเงิน 1 บาท ไป ที่หน้าศาลปู่ตา (ตาปู่) เมื่อเสร็จพิธีชาวบ้านจะแบ่ง อาหารไว้ถวายพระ ส่วนที่เหลือจะแบ่งปันกันไป โดยสิ่งของทั้งหมดที่นำมาเลี้ยงปู่ตาเรียบร้อยแล้วนั้น หากผู้มาเช่น ไหว้กินไม่หมดจะไม่นำกลับบ้าน ไม่เว้นแม้แต่กระดูก เหล้า หรือน้ำ โดยจะเทใส่ทุกอย่าง รวมกันหลุมแล้วนำดินมากลบ เรียกว่า “ปลุกหลุมบ้าน” (สุริย์ สะเกาทอง. 2557) หลังจากนั้นชาวบ้านจะ ไปรวมตัวกันที่วัด โดยนำ กระทงที่ทำจากกากกล้วย เป็นรูปสาม หรือสี่เหลี่ยม ตัดกากกล้วยเป็นรูปชาย หญิง และสัตว์ต่างๆ (เป็นสัญลักษณ์แทนตัว) ปั้นข้าวดำ ข้าวแดง ให้ฝิไม่มีญาติ ใส่ในกระทง นิมนต์ พระสวดสะเดาะเคราะห์ โดยชาวบ้านจะอธิฐานว่า ลูกขอเศษอาหารที่เป็นมงคลนี้ เอามาให้ลูกหลานกิน เป็นมงคล อย่าให้เจ็บป่วยไข้ ทำมาค้าขึ้น อยู่เย็นเป็นสุข มีโชคลาภเนื่อง ๆ เพื่อจะได้มีเงินมีทองมา บูรณะปู่ตา ซึ่งเป็นพ่อบ้านปกครองรักษาลูกบ้านให้อยู่เย็น เป็นสุขนี้ตลอดไปเทอญ

และสวดคาถาปลุกเสกหญ้าคา น้ำ และทราย โดยทุกบ้านจะนำหญ้าคา 1 กำ ไป เสียบไว้ที่ หลังคาบ้าน น้ำ 1 แก้ว ทราย 1 กระป๋อง นำไปหว่านรอบ ๆ บ้านเพื่อป้องกันสิ่งไม่ดีที่จะ มารบกวน โดย ประเพณีเลี้ยงฝิปู่ตานี้ ถือเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาของชาวไทยพวน

นอกจากความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อฝิปู่ตา หรือตาปู่แล้ว ชาวไทยพวนยังให้ความ เคารพกับ “จ้าวพ่อสุนันทา” ทหารผู้ทัพนำชาวบ้านมาจากเวียงจันทน์ เมื่อครั้งที่กลุ่มชาวไทยพวน ถูกกวาดต้อนมา ซึ่งในครั้งนั้น พ่อสุนันทาเดินทางเคียงคู่มากับหลวงพ่อการะ เมื่อท่านทั้งสอง เสียชีวิตลงชาวบ้านจึงได้ ให้เคารพบูชาเรื่อยมา โดยศาลของ “พ่อสุนันทา” นี้ ตั้งอยู่บริเวณด้านหลัง ที่ว่าการอำเภอปากพลี โดยจะ มีการบวงสรวงเช่นไหว้ “จ้าวพ่อสุนันทา” ในเดือน 7 ของทุกปีด้วย

ปัจจุบัน “ศาลจ้าวพ่อสุนันทา” ยังไม่มีทางเข้า โดยต้องอาศัยการเดินผ่านประตูเล็ก ๆ ที่อยู่ ด้านหลังที่ว่าการอำเภอปากพลีไปตามคั่นนเป็นระยะทางประมาณกว่า 500 เมตรนั้น พระครูวิริยานุโยค (2557) เจ้าอาวาสวัดฝั่งคลอง กล่าวถึงการทำทางเข้า “ศาลจ้าวพ่อสุนันทา” ว่า มีหลายเรื่องที่ชุมชน พยายามจะทำกัน แต่ราชการไม่ส่งเสริม เพราะทำอะไรก็ต้องใช้งบประมาณ ทั้งนี้ โดยขณะนี้ได้รับ งบประมาณมาแล้ว สำหรับทำโครงการ 3-4 โครงการ หนึ่งในนั้น คือ การจะพัฒนาศาลเจ้าพ่อสุนันทา ทำป้าย ฯลฯ ว่าเดิมอยู่จ้าวพ่อสุนันทาเป็นอย่างไร ทำประวัติ ฯลฯ ชาวบ้านก็พยายามทำกันอยู่ อนุรักษ์ รื้อฟื้น ฯลฯ เพราะจ้าวพ่อสุนันทา ท่านก็ถือว่าเป็นผู้หลัก ผู้ใหญ่ ต้นตระกูลไทยพวนที่อพยพมา ดังนั้นเขา จึงตั้งศาลให้ นอกจากนี้ ท่านพระครูยังตั้งข้อ สันนิษฐานว่า “จ้าวพ่อสุนันทา” นี้ น่าจะเกี่ยวข้องกับ หรือเป็นต้น

เค้าของตระกูล “สุนันทา” อันเป็น นามสกุลหนึ่งของชาวไทยพวนที่ตำบลเกาะหวายอีกด้วย โดยในส่วนของการศึกษาวิจัยเรื่องพงสาวลีเครือญาติของชาวไทยพวนในตำบลเกาะหวายนี้ ราชกิจ อุ้นเรือน อดีตผู้อำนวยการ โรงเรียนปากพลีวิทยาคาร ให้ข้อมูลว่า ตอนนี้นำกำลังไต่ถามประมาณมาทำเรื่องแผนภูมิเครือญาติ ว่า ไทยพวนที่อยู่ในอำเภอปากพลี โดยเน้นที่ชุมชนเทศบาล ๔ ชุมชน คือ ท่าแดง เกาะหวาย ฝั่งคลอง บ้านใหม่ จะสืบค้น และนำเรื่องของวงศ์ตระกูล เช่น ตระกูลแสงทอง เริ่มต้นแล้วโยโยเรื่อยไปเพื่อหานามสกุลใดว่าเป็นนามสกุลแรกของชาวไทยพวน เมื่อสำเร็จแล้วก็จะนำมาแสดงไว้ที่ พิพิธภัณฑ์ด้วย (ราชกิจ อุ้นเรือน. 2557: 26)

ไม่เพียงแต่การนับถือผีต่าง ๆ เท่านั้น ชาวไทยพวนยังมีขนบความเชื่อที่ยึดถือ ปฏิบัติ สืบต่อกันมาอย่างยาวนาน ในเรื่อง “ฮีด 12 คอง 14” อันเป็นคำสอนที่เน้นการปฏิบัติตนอ่อนน้อม และหมั่นทำบุญทำทาน (ปิยะพร วามะสิงห์. 2538: 19) โดยชาวไทยพวนให้ความสำคัญกับฮีด 12 คอง 14 เป็นอย่างมาก

“ฮีด 12” หมายถึง “จาริต 12 ประการ” หรือ ประเพณี สิ่งที่ยึดมั่นถือปฏิบัติสืบ ๆ กันมาจนเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียม เช่นเดียวกันกับประเพณี 12 เดือนในภาคกลาง โดยฮีด 12 ของชาวไทยพวนในตำบลเกาะหวายที่ยังปฏิบัติสืบต่อกันมาจวบจนปัจจุบัน มีดังนี้ (สุรีย์ สะเกาทอง. 2557: 45-46)

ฮีดเดือนอ้าย (เดือนหนึ่ง)	ได้แก่	เกี่ยวข้าว เ้านา เอาแรง นวดข้าว
ฮีดเดือนยี่ (เดือนสอง)	ได้แก่	นาข้าวเข้ายุ้ง ทำบุญลานข้าว เอาฟืน เอาเวง งานกินคอง บวชนาค
ฮีดเดือนสาม	ได้แก่	เดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ ทำบุญก่าฟ้า ทานข้าว หลาม ทานข้าวจี๋ เฮียะ ขวัญ ข้าวเข้ายุ้ง สู้ขวัญข้าว
ฮีดเดือนสี่	ได้แก่	งานประจำปีปิดทองรอยพระพุทธรบาท วัด เกาะหวาย งานกินคอง ขึ้น บ้านใหม่
ฮีดเดือนห้า	ได้แก่	บุญสงกรานต์ อาบน้ำก่อนกา สูตรเสื้อสูตรผ้า สร่งน้ำพระพุทธ พระสงฆ์ รดน้ำดำหัว ผู้สูงอายุ ก่อพระทราย
ฮีดเดือนหก	ได้แก่	ทำบุญเปตะพี (เปรตพลี) เลี้ยงปู่ตา ส่งกระทง สะเดาะเคราะห์ ทำบุญกลางบ้าน
ฮีดเดือนเจ็ด	ได้แก่	สู้ขวัญพระพุทธร บาสีพระสงฆ์
ฮีดเดือนแปด	ได้แก่	บุญเข้าพรรษา
ฮีดเดือนเก้า	ได้แก่	ประเพณีสารทพวน สู้ขวัญควาย
ฮีดเดือนสิบ	ได้แก่	ทานข้าวสะ (บุญสลากภัต)
ฮีดเดือนสิบเอ็ด	ได้แก่	บุญออกพรรษาคักบาตรเทโว จะนา
ฮีดเดือนสิบสอง	ได้แก่	ทำบุญกฐิน บุญพระเวส ลอยกระทง ทาน ข้าวเม่า เลี้ยงข้าวเม่า ปู่ตา

สำหรับ “คอง 14” นั้น คือ ธรรมเนียมคลองธรรม 14 ประการ อันหมายถึง แบบแผนของสังคม แนวทางในการปกครองที่ควรประพฤติปฏิบัติ โดย คอง 14 ประการที่ชาวไทยพวนที่ตำบลเกาะหวายยังยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต (สุริย์ สะเกาทอง, 2557) มีดังนี้

1. เมื่อผลไม้ในสวน ข้าวในนาเป็นผลเป็นรวงแล้ว ไม่ควรกินก่อน เอาให้ผู้มีศีลกินก่อน คนจึงกินตามภายหลัง

2. อย่าโลภตาช้อยตาชิง อย่าจ่ายเงินแดง อย่าแบ่งเงินกว้าง อย่ากล่าวคำกล้า อย่าว่า คำแข็งต่อกัน

3. มีวัดให้มีกำแพงล้อม มีบ้านให้มีรั้ว ปลุกหอไหว้ทั้ง 4 ทิศ และมีที่ให้ล้างเท้า

4. ขึ้นบ้านให้ล้างเท้า

5. เมื่อถึงยามวันพระ 7 คำ 8 คำ 14 คำ 15 คำ ให้ขอสมาก่อนเส้า แม่กิไฟ แม่ บันได และประตู

6. ก่อนจะเข้านอนให้ล้างเท้าเสียก่อน

7. เมื่อถึงวันศีล วันพระให้เอาดอกไม้ขอสมาก่อนเส้า เอาดอกไม้ไปประเคนพระสงฆ์เจ้า

8. เมื่อถึงวันพระเต็มเดือน ให้นิมนต์พระสงฆ์เจ้ามาสดมภ์ที่บ้าน ให้ทาน รักษาศีล และฟังธรรมเทศนา

9. เมื่อใส่บาตรพระ ไม่ให้ใส่รองเท้า ถืออาวูธ และเอาผ้าคลุมหัว

10. เมื่อเห็นพระสงฆ์เดินผ่านมา ให้ยกมือไหว้เสียก่อนแล้วค่อยพูดจา

11. เมื่อพระภิกษุ เข้าปริวาสกรรมชำระเบื่องต้นนั้น มีขันดอกไม้ รูปเทียน และเครื่องอัฐบริขารไปถวายท่าน

12. อย่าเหยียบเงาเจ้าภิกษุ ผู้มีศีลบริสุทธิ์

13. อย่าเอาอาหารเหลือกิน ไปให้ทานพระภิกษุสงฆ์ สามเณร และอย่าเอาให้พวกกิน

14. อย่าเสพงามคุณในวันศีล วันเข้าพรรษา ออกพรรษา วันมหาสงกรานต์ และวัน เกิดของตน

ปัจจุบันแม้ความเชื่อบางส่วนชาวไทยพวนจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา แต่ความเชื่อในเรื่อง “ฮีด 12 และคอง 14” ยังปรากฏให้เห็นอยู่ โดยที่เห็นได้อย่างเด่นชัด จะเป็น ในส่วนของ “ฮีด 12” เนื่องจากมีการปฏิบัติที่ค่อนข้างเคร่งครัด โดยปัจจุบัน “ฮีด 12” ของชาวไทยพวนที่อำเภอเกาะหวาย จังหวัดนครนายกนี้จะเริ่มต้นขึ้นใน เดือน 3 คือ ฮีด ทานข้าวหลาม ทาน ข้าวจี ที่กระทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสาม หรือประมาณกลางเดือนสาม เป็นการทำบุญในช่วงเทศกาลวันมาฆบูชาชาวบ้านจะจัดเตรียม “ข้าวจี” ข้าวเหนียวนึ่งสุก โขลกให้เหนียว ปั้นเป็นก้อนกลม ชุบไข่ แล้วนำไปปิ้งจนเหลืองหอม บางครั้งอาจมีไข่เป็นน้ำตาลเคลือบกับมะพร้าว และเกลือ พร้อมด้วยอาหารคาว นำไปถวายพระภิกษุ สามเณรที่วัดเมื่อพระฉันเสร็จแล้วจะมีการฟังเทศน์ ฉลองข้าวจี รับพร และในตอนค่ำจะมีการเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ

ประเพณีกำฟ้า กำ หมายถึง ยึด หรือถือ กระทำกันในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 สำหรับชาว ไทย พวนแล้ว ถือเป็นวันระลึกถึงคุณงามความดีของดวงวิญญาณบรรพบุรุษบนสวรรค์ขึ้นฟ้า อย่าง ที่ราชกิจ อุ่นเรือน (2557) กล่าวว่า กำฟ้าเป็นเรื่องของการบูชาจะว่าผีก็ไม่ใช่ แต่เป็นการทำความ เคารพต่อเทพยดา เริ่มแรกเป็นการแสดงความเคารพต่อกษัตริย์ หรือผู้นำชุมชนของคนพวน ต่อมา ก็เป็นการเคารพ เทวดาฟ้าดินให้อยู่เย็นเป็นสุข ประเพณีกำฟ้าจะเริ่มต้นขึ้น เมื่อได้ขึ้นฟ้าร้อง คือ ให้ เริ่มกำฟ้า หรือหยุด ทำงานทุกชนิด ตั้งแต่เช้าถึงเย็นทำได้เฉพาะความสะอาดบ้านเรือน และหุง อาหารเท่านั้นโดยเชื่อกันว่า การหยุดทำงานทำให้ไม่เกิดเสียงดังแข่งกับเสียงฟ้าร้องเป็นการลดบาป และฝนจะตกต่อไปดังความเชื่อ ของชาวไทยพวนที่เชื่อว่า “ฟ้าบ่ละเดือนสาม ฝนบ่อสามเดือนสี่” หมายถึงฟ้าจะร้องในเดือน 3 และฝน จะตกในเดือน 4 อนึ่ง การฟังเสียงฟ้าร้องนี้ชาวไทยพวนจะ ฟังว่าเสียงมาจากทางทิศไหนเนื่องจากฟ้า ร้องแต่ละทิศล้วนมีความหมาย เช่น หากฟ้าร้องมาจาก ทิศใต้ ทำนายนว่าจะอดเกลือ ฟ้าร้องมาจากทางทิศ เหนือจะอดข้าว ฟ้าร้องมาจากทางทิศตะวันตก จะเอาจา (จอบ) มาทำหрок ฟ้าทางทิศตะวันออกจะเอา หอกมาทำจา อันมีความหมายว่า หากฟ้า ร้องทางทิศใต้ฝนจะแล้งข้าวกล้าในนาจะเสียหาย ชาวบ้านจึงจะ อดเกลือ หากฟ้าร้องทางทิศเหนือ ฝนจะตกดีทำนาก็จะได้ข้าวดี หากฟ้าร้องมาจากทางทิศตะวันตกฝนจะ น้อย เกิดความแห้งแล้งทำ นาไม่ค่อยได้ผลนาในที่ลุ่มดี นาในที่ดอนจะเสียหาย ข้าวยากมากแพง ชาวบ้านจะเดือดร้อนเกิด เรื่องทะเลาะวิวาท รบราฆ่าฟันกัน และหากฟ้าร้องมาจากทางทิศตะวันออก ชาวบ้านจะอยู่ด้วย ความร่มเย็นเป็นสุขไม่มีการรบราฆ่าฟันกัน ไม่มีโจรผู้ร้าย (วัฒนธรรมเทศบาลเมือง เขาสามยอด อำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี: 1) ปัจจุบันเป็นที่น่าเสียดายที่แม้แต่ฮีดในเดือน 3 ที่สำคัญ อย่าง ฮีด “กำฟ้า” ที่ถือเป็นฮีดที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยพวน ก็ไม่ได้มีการทำกันอย่างเป็น “มหกรรม” ดังที่ท่านพระครูวิริยานุโยค (2557) กล่าว แต่จะเป็นการ “ถือ” กันอยู่ที่บ้าน โดยปกติ ฮีด “กำฟ้า” นี้ ชาวบ้านมักจะไปรวมตัวกันกระทำที่วัดเกาะหวาย อันเป็นวัดประจำตำบลเกาะหวาย แต่ ปัจจุบัน ประเพณีกำฟ้าที่บ้านเกาะหวายค่อย ๆ สูญหายไป เนื่องมาจากหลวงพ่เจ้าอาวาสวัดเกาะหวาย วัดประจำตำบลเกาะหวาย ท่านก็ไม่ค่อยนำพาประเพณีไทยพวน ครั้นถึงเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ กลับไม่ ลงมา กำฟ้า ชาวบ้านต้องทำกันเอง ทั้งที่ท่านก็เป็นคนพวน แต่หัวสมัยใหม่ (สุริย์ สะเกาทอง. 2557: 59)

ฮีดเดือนห้า อย่างบุญสงกรานต์ เป็นการทำบุญวันขึ้นปีใหม่ นิยมทำในเดือนห้าเริ่ม ตั้งแต่วันที่ 13 เมษายน เป็น วันมหาสงกรานต์ วันที่ 14 เมษายน เป็นวันเนา และวันที่ 15 เมษายน เป็นวันเถลิงศก โดยคำว่า สงกรานต์นี้ เป็นคำสันสกฤต มีความหมายว่า ผ่าน หรือ เคลื่อนย้าย ในที่นี้หมายถึงการที่ พระอาทิตย์ผ่าน หรือเคลื่อนย้ายออกจากราศีเมษเข้าสู่ราศีเมษ นับเป็นวันเปลี่ยนจุลศักราชใหม่ การ ทำบุญสงกรานต์จะมีพิธีสงฆ์พระพุทธรูป พระสงฆ์ ผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่ ดังที่สุริย์ สะเกาทอง (2557) เล่า ว่า การรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่นี้ ที่บ้าน เกาะหวายนี้จะกระทำเวียนกันไป กว่าจะครบทุกบ้าน โดย ใช้เวลานานนับอาทิตย์ ที่เป็นดังนี้เป็น เพราะทุกคนในชุมชนล้วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันดุจเครือญาติ คน ในครอบครัวเดียวกัน โดยในวัน สงกรานต์ชาวบ้านยังจะทำบุญตักบาตรก่อดวงพระเจดีย์ทราย และ

มีการละเล่นสาดน้ำกันอย่าง สนุกสนานตลอดทั้ง 3 วัน นอกจากนี้ ชาวไทยพวนยังประเพณีอาบน้ำ ก่อนกา สูตรเสื้อสูตรผ้า ที่จะกระทำร่วมกันในช่วงประเพณีสงกรานต์อีกด้วย โดยประเพณีอาบน้ำก่อนกา จะกระทำในวัน สงกรานต์ ช่วงก่อนสว่างโดยชาวบ้านจะอาบน้ำชำระร่างกายเชื่อว่าการอาบน้ำก่อนนกกากจะเป็น การชำระสิ่งไม่ดีออกจากร่างกายเพื่อความเป็นสิริมงคลในการต้อนรับปีใหม่ซึ่งเป็นโบราณ อนุบาย ให้คนตื่นแต่เช้าขึ้นทำงานดังคำกล่าวที่ว่า “อาบนํ้าก่อนกา มาก่อนไก่”

ส่วนประเพณีสูตรเสื้อ สูตร ผ้านี้ มักทำทุกบ้านในหมู่บ้านไทยพวน โดยชาวบ้านจะจัดเตรียม สิ่งของต่าง ๆ อันได้แก่ เสื้อผ้าบุคคล ในครอบครัวทุกคน คนละ 1 ตัว เทียนซึ่งมีความยาว “เวียนหัว” รอบศีรษะของแต่ละคน หรือความ ยาวจากศอกถึงปลายก้อย เรียก “ศอกก้อย” หรือจากคอหอยถึงสะดือ เรียก “คาดถึง” แล้วใช้เล็บ หรือมีดจกรเทียนเบา ๆ เป็นจิตใจให้เกินอายุของเจ้าของเทียนอยู่ 1 ปี นอกจากนี้ ยังต้องเตรียม ข้าว ปั้น 9 ก้อน กล้วย 9 ผล หรือ 9 ชิ้น ขนมตัด 9 ชิ้น ผลไม้หรือขนมอื่น ๆ ตามความ ต้องการอีก 9 ชิ้น รูปและดอกไม้อย่างละ 5 ดอก เมื่อเตรียมของครบดังนี้แล้ว ชาวบ้านจะนิมนต์พระมา สวดสะเดาะเคราะห์ เพื่อความสุข ความเจริญ และความร่มเย็นเป็นสุขของครอบครัว โดยสุริย์ สะภาทอง (2557) กล่าวว่าประเพณีสูตรเสื้อ สูตรผ้า เป็นเหมือนการสะเดาะเคราะห์ของคนไทยพวน ทุกบ้าน จะต้อง นำสิ่งของใส่ถาดสิ่งของไปกระทำกันที่วัด เป็นต้น

ฮีดเดือนหก ยังมีการทำบุญเปตะพี (เปรดพลี) เลี้ยงปู่ตา ส่งกระทง สะเดาะเคราะห์ ทำ บุญ กลางบ้านกันอยู่

ฮีดเดือนเจ็ด มีการทำส่วขวัญพระพุทธรูป บาสีพระสงฆ์

ฮีดเดือนแปด ยังมีการบุญเข้าพรรษาตามอย่างพุทธศาสนิกชนทั่วไป

ส่วนฮีดเดือนเก้า มีประเพณีสำคัญอย่าง ประเพณีสารทพวน ที่จะกระทำในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 หรือวันสิ้นเดือน 9 วันนี้ ชาวบ้านจะนำกระยาสารท หรือ “ข้าวสาด” อันมีส่วนผสมของข้าวดอก ข้าวเม่า หรือข้าว พอง ถั่วลิสงคั่ว งาดำ-งาขาว น้ำตาลปีบ แป้งแฉะ พร้อมอาหารคาวหวานไปทำบุญที่วัด โดยจะมี การนิมนต์พระจากวัดของหมู่บ้านอื่นที่ไม่ได้มีพิธีสารทมาร่วมด้วย โดยเมื่อเสร็จพิธีแล้วจะมี การ แบ่งกระยาสารทให้กับพระที่รับนิมนต์กลับไปฉันที่วัดของตนเอง โดยพิธีนี้ ชาวไทยพวนถือว่าเป็น พิธี “ปู่พเพรดพลี” อันหมายถึง การทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้วด้วย โดยจะ นำข้าว ห่อใบตอง ๕ ห่อไปกระทำพิธีที่วัด เพื่อนำกลับมาวางบนที่นา ที่ดินทำกินของตนต่อไป โดย เป็น ประเพณีหนึ่งของชาวไทยพวนยึดถือปฏิบัติ เป็นแนวทาง วิถีทาง ทำนองคลองธรรม มาตั้งแต่ บรรพ บุรุษ เพื่อสั่งสอนลูกหลานด้วยความเลื่อมใสศรัทธา อาจจะเปลี่ยนแปลงบ้าง ตามยุคสมัย ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับ อิทธิพลของวัฒนธรรมอื่นที่แทรกเข้ามาบดบัง สภาพเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลง ของสังคม โดย ประเพณีสารทพวน เป็นการแสดงให้เห็นถึงความพิถีพิถันในการทำงาน เริ่มตั้งแต่ การเตรียมวัตถุดิบ วัสดุ อุปกรณ์สำหรับการทำกระยาสารท การแสดงความมีน้ำใจ ความสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจกัน มีการ ช่วยเหลือกัน ผู้ที่ทำเสร็จแล้ว ก็ช่วยผู้ที่ยังทำไม่เสร็จ การแสดงความ กตัญญูต่อพื้นดินทำกิน โดยมีการ

นำมารับคาวหวาน และทำห่อข้าว ไปใส่ในนา และทำหีบฝ้าย ฝ้าย ไปส่งไว้นอกบ้านด้วย เพื่อส่งผลให้พืชผลในไร่ นาอุดมสมบูรณ์ ได้ผลผลิตมีกินตลอดปี โดย นอกจากจะกระทำกันแต่เฉพาะชาวบ้านในชุมชนที่เป็นเชื้อสายไทยพวน เพื่อเป็นการปฏิบัติตาม ประเพณีแล้ว ยังมีการจัดประเพณีสารทพวน โดยศูนย์เฉลิมราช วัดฝางคลองเป็นเจ้าภาพในการจัด และเชิญชวนชุมชนอื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดตลอดจนเชิญชวนสถานศึกษาในเขตตำบล เกะหวาย ตำบลปากพลีให้ได้เข้าร่วมร่วมศึกษา ตลอดจนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามขั้นตอนของ ประเพณีอีกด้วย

ฮีตเดือนสิบ มีประเพณีทานข้าวสะ (บุญสลากภัต) ที่มักกระทำหลังวันสารทพวน เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้คนตายโดยมีการทำสลากให้พระจับ เพื่อที่จะได้ถวายของตาม สลากนั้นโดยชาวบ้านจะนำข้าวสาร ถั่ว งา อ้อย เผือก มัน และอาหารต่าง ๆ ที่สามารถเก็บไว้ บริโภคได้นาน ๆ มาถวายโดยพระจะเขียนคาถาว่า “กินบ่บก จกบ่ลง” อันหมายความว่า “กินเท่าไร ก็ไม่พร่อง ดักเท่าไรก็ไม่ยุบ เต็มอยู่เสมอ” ใส่ใบตองให้ทุกคนนำกลับบ้านไปใส่ในไหข้าวสาร หรือ ย่างด้วยโดยประเพณีบุญข้าวสะนี้เป็นการทำบุญที่ต่อเนื่องจากพิธีในเดือนเก้า เพราะถือว่าเป็น การทำบุญส่งผู้ที่ล่วงลับไปแล้วให้กลับสู่แดนของตนหลังจากที่ได้ออกมาท่องเที่ยวโดยในเดือนสิบ นี้ชาวบ้านจะนำห่อข้าวสะไปวางไว้บริเวณวัดพร้อมจุดเทียน และบอกให้ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว มารับอาหาร และผลบุญที่อุทิศให้

ฮีตเดือนสิบเอ็ด มีบุญออกพรรษาตักบาตรเทโว จะนา และฮีตเดือนสิบสอง ยังกระทำ ทำบุญกฐิน บุญพระเวส ลอยกระทง โดยงานลอยกระทงที่วัดฝางคลองนี้ จัดเป็นงานประจำปีที่ยิ่งใหญ่ของจังหวัดนครนายกอีกด้วย โดยภายในงานจะมีการจัดกิจกรรม ชมการประกวดกระทงสวยงาม และใช้วัสดุธรรมชาติ หนูน้อยนพมาศการแสดงพื้นบ้าน “วัฒนธรรมไทยพวน” ชมการแสดงมหรสพ ตลอดจนร่วมลอยกระทงการกุศล สืบสานวัฒนธรรมอันดีงาม ที่ภายในงานจะมีกระทงทำจากวัสดุ ธรรมชาติ จำหน่าย รวมถึงการจับสลากชิงโชคด้วย

นอกจากนี้ เดือนสิบสองยังมีฮีต ทานข้าวเฒ่า และ เลี้ยงข้าวเฒ่าปู่ตาถิ่นอยู่

โดยนอกจากฮีต 12 อันเป็นฮีตที่จำเป็นต้องปฏิบัติอย่างที่สุริย์ สะเกาทอง กล่าวว่า ไม่สามารถละทิ้งได้ ปู่ย่าตายายจะสาปแช่ง เราอยู่เย็นเป็นสุขมาก็เพราะฮีต 12 คอง 14 แล้วชาวไทยพวนที่ตำบลเกาะหวายยังมีฮีตที่ไม่บังคับกระทำกันอยู่อีกด้วย เป็นต้นว่า ฮีตเลี้ยงพ่อเฒ่า แม่เฒ่า โดยพ่อเฒ่า แม่เฒ่านี้หมายถึง ปู่ย่า ตายาย บรรพบุรุษของครอบครัว หนึ่งในที่ตายไป เวลาลูกหลานบ้านแตก สาแหรกขาด หนึ่งมาก็เรียกให้มาด้วย เพื่อคุ้มครอง พอได้ที่ ทำกิน ปลูกบ้านอยู่แล้ว ก็ทำห่อ แล้วเชิญท่านอยู่เพื่อดูแลลูกหลาน มีเรื่องทุกข์ร้อน ก็จะมาบอก กล่าว บนไว้ ก็สำเร็จทุกอย่าง พอถึงขวบปีก็จะเลี้ยง 1 ครั้งในวัน แรม 2 ค่ำ เดือน 6 โดยเครื่องเซ่น ก็จะมีขันธ 5 หนึ่งชุด หมากพลู บุหรี่ ขันน้ำมนต์ พาข้าว (สำหรับอาหาร) ฯลฯ นำมาวางหน้าศาล เป็นกุศโลบายให้ญาติพี่น้องได้กลับมาวมกันในรอบ 1 ปีอีกด้วย

ฮิตบายศรี สู่ขวัญ การสู่ขวัญคือการเรียกขวัญให้มาอยู่กับตัว เช่น เวลาเจ็บป่วย สู่ขวัญ ออกไฟ สู่ขวัญติดสิ่วใหม่ สู่ขวัญแขกผู้ใหญ่ที่มาเยี่ยม เพื่อเป็นการเสริมสิริมงคล และให้เกียรติ อย่างสูงของชาวไทยพวน

นอกจากนี้ ในประเพณีแต่งงานของชาวไทยพวนยังมีการให้ เจ้าบ่าวเหยียบบนใบตอง แล้วให้สาวพรหมจรรย์ล้างเท้าให้ก่อนขึ้นเรือน และยังมีพิธีสู่ขวัญบ่าว สาว ที่เป็นการให้ศีลให้พรการครองเรือน เพื่อความเป็นสิริมงคล (ประนอม โยคะสิงห์. 2557) ดอนรับเพื่อสร้างความประทับใจแรกให้กับผู้เข้ามาเยี่ยมชมอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีฮิตขึ้นบ้านใหม่ ที่มีความเชื่อว่า เมื่อปลูกบ้านเสร็จได้ทำพิธีขึ้นบ้านใหม่จะได้อยู่เย็นเป็นสุข โดยเมื่อขึ้นบ้านใหม่ เจ้าของบ้านจะต้องหาปลิงของขึ้นบ้าน อันประกอบไปด้วย ไช หัวหมู แห ไม้ค้อน สิวและหอก หลังจากนั้นจะมีคนถือเสื้อ ที่นอน หมอน มุ้ง ถาดข้าวต้ม ขนมหวาน สำหรับทำขวัญเรือนเมื่อญาติ พี่น้องมากันพร้อมหน้า จะเริ่มพิธี สู่ขวัญเรือน โดยตามประเพณีแล้วการนอนเรือนใหม่จะต้องมีคน นอนให้ครบทุกห้องเป็นเวลา 3 คืน ในคืนที่สี่เจ้าบ้านจะต้องจัดทำข้าวต้ม ขนมหวานเลี้ยงดูญาติ พี่น้องที่มานอนเป็นเพื่อน (นาวิ ผาจันทร์. 2557) และยังมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการเกิดอย่าง การโกนผมไฟ เพื่อให้เด็กที่เกิดใหม่อยู่เย็นเป็นสุข มีสุขภาพแข็งแรง เป็นคนดี เรียนเก่ง และเชื่อฟัง พ่อแม่ ฮิตที่เกี่ยวข้องกับการแต่งงาน ที่ชาวไทยพวนเรียกว่า “พิธีแห่เขย” หรือประเพณีที่ใครจะมา เป็นลูกเขยชาวพวนจะต้องตะพายดาบ คล้ายเป็นเครื่องแสดงความแข็งแกร่ง เป็นผู้นำ และขยันทำ มาหากินตลอดจนประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความตาย อย่างพิธีกรรมการชักบังสกุเป็น บังสกุตาย โดยมีความเชื่อว่าผู้ป่วยที่จะไม่รอด ก็จะทำพิธี บังสกุเป็น บังสกุตาย เพื่อให้หากตายก็จะไปแบบไม่ทรมาน หรือหากรอดก็คล้ายกับการกลับชาติ เนื่องจากมีความเชื่อว่าคนที่ป่วยอยู่นั้นได้ตายไปแล้วจึงชักบังสกุตาย พอเกิดใหม่ก็ชักบังสกุเป็น

ส่วนการประพุดติ ปฏิบัติตามแนวทางของคอง 14 นั้น จะแสดงออกในรูปแบบของ ความเชื่อฝังลึกอยู่ในจิตใจของคนไทยพวน โดยเมื่อหากผู้ใดประพุดติผิดคอง ตัวผู้ประพุดติจะ ทราบโดยสามัญสำนึกเองว่าตนเอง “ชะล่า” (สุริย์ สะเกาทอง. 2557)

จากการประพุดติปฏิบัติตนตาม “ฮิต 12 คอง 14” ของชาวไทยพวนที่ตำบลเกาะหวายนี้ จะพบว่ามียอดสิ่งที่มีมักจะมาคู่กันกับเทศกาลงานรื่นเริงเสมอ ก็คือ การละเล่นพื้นบ้าน โดยปัจจุบันที่ ตำบลเกาะหวายมีการละเล่นพื้นบ้านของชาวไทยพวนเหลืออยู่ไม่มาก แต่มีผู้พยายามจะรักษา ไม่ให้สูญหายดังที่พระครูวิริยานุโยค (2557) กล่าวว่า ปัจจุบัน จะมีกลุ่มการแสดงอนุรักษ์ การละเล่นพื้นบ้านอยู่ 20 กว่าคน โดยเป็นกลุ่มบุคคลที่มาจากข้าราชการบำนาญ เกษียณราชการ แล้วทุกหน่วย ทั้งทหาร ตำรวจ หมอ กลุ่มเหล่านี้ จะจัดการแสดงวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งเล่นเองด้วย และฝึกสอนให้กับเยาวชนด้วย โดยศิลปะการแสดงหลัก ๆ จะเป็นชุด 3 ลำ คือ ลำพวน ลำตัด รำ โทน ในบางครั้งจะมีการติดกลองทาน โดยการละเล่นลำพวน รำโทน และติดกลองทานนี้ เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยพวน ส่วนลำตัด ทางกลุ่มอนุรักษ์เสริมเข้ามาโดยดัดแปลงให้ร้องเล่นเป็น ภาษาพวน (ราชกิจ อุ้นเรือน. 2557) การละเล่นพื้นบ้านชาวไทยพวนตำบลเกาะหวาย ที่ยังเล่น กันอยู่ในปัจจุบัน มีดังนี้

“ลำพวน” (จังหวัดนครนายก. 2548: 105) ลำพวน เป็นเพลงพื้นบ้านของชาวไทย พวนที่สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ นิยมร้องรำกันในอำเภอปากพลี โดยหมอลำชาย หมอ ลำพวนจะร้องโต้ตอบกันครั้งละ 1 คู่ 2 คู่ หรือ 3 คู่ สลับสับเปลี่ยนกันไป มีการเป่าแคนประกอบ เมื่อหมอลำร้องถูกอกถูกใจ หรือร้องกลอนจบแต่ละตอนลูกคู่ หรือผู้ฟังจะพากันส่งเสียงร้อง “ป๊อ” เพื่อเพิ่มความสุขสนุกสนานเร้าใจ

การลำพวนนั้นแต่เดิมฝ่ายชายจะนั่งของ เอามือเท้ากางหันไปทางฝ่ายหญิง ส่วนฝ่าย หญิงจะนั่งพับเพียบเอามือเท้ากางร้องโต้ตอบฝ่ายชาย ส่วนคนดูจะนั่งล้อมวงกัน แต่ปัจจุบันเมื่อ ผู้คนให้ความสนใจดูลำพวนมากขึ้น การนั่งของ หรือนั่งพับเพียบ ดังนั้นทำให้คนดูมองไม่เห็นคน ร้อง จึงเปลี่ยนให้คนร้องสองฝ่าย รวมทั้งคนเป่าแคนยืน เพื่อให้ผู้ชมสามารถมองเห็นได้อย่างทั่วถึง โดยเนื้อหาของ “ลำพวน” นั้น จะเป็นเรื่องการไถ่ถามสารทุกข์ สุกดิบ การเกี่ยวพาราสี ตลอดจน เรื่องทั่ว ๆ ไป

โดยลำพวนนี้ จะมีการ “ติดเพิงแคน” คนเป่าแคน คือ การนำเงินไปเสียบที่ปลายแคน คล้ายเป็นรางวัล หรือค่าตอบแทน เนื่องจากการเล่นลำพวนจะรำกันทั้งวัน เพราะสมัยก่อนไม่มี การละเล่นอะไร พอตกลงกลางคืน บ้านไหนบวชนาค บ้านไหนทำกฐิน บ้านไหนขึ้นบ้านใหม่ จะมี ลำพวน “ชิงชู้กัน” หรือ ต่อกลอนกัน ทั้งคืน คนดูก็นั่งล้อมวงดู ผู้หญิงผู้ชายหันหน้าใส่กัน ตรงกลาง เป็นเชี่ยนหมาก ขันน้ำ และคนเป่าแคน (สุริย์ สะเกาทอง. 2557: 42-47)

การละเล่น ลำพวนนี้ นิยมเล่นกันในเทศกาลงานรื่นเริงต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบุญกฐิน งานสงกรานต์ หรืองานบุญอื่น ๆ เวลาการเล่นนั้นมักเล่นตั้งแต่เวลากลางคืนไปจนถึงสว่างเลยก็มี ปัจจุบันยังมีการเล่นลำพวนให้เห็นอยู่บ้างแต่ไม่ได้เล่นเป็นคณะลำพวนอาชีพดังแต่ก่อน เนื่องจาก ความนิยมในการชมลำพวนลดน้อยลงไปมาก แต่ปัจจุบันมีผู้พยายามชุบชีวิตลำพวน แต่ก็ล้วนเป็น ผู้สูงอายุแล้วทั้งสิ้น นำโดย นายสุรศักดิ์ สิงห์วิบูลย์ นางทัศนีย์ สงพานิชตระกูล นางเสน่ห์ แดงไสว และนางสำรอง พรหมสวัสดิ์ โดยสุริย์ สะเกาทอง

“รำโทน” สุริย์ สะเกาทอง เล่าว่าในการเล่นรำโทน จะใช้กลองรำมะนา หาก ไม่มีก็ใช้ปี่น้ำมันแทน กองเชียร์ร้องเพลงก็แต่งกันในวงร้านนั่นเอง ออกรำกันเป็นคู่ ๆ ในการรำ ผู้หญิงจะทำท่าไปตามเนื้อเพลงที่ร้อง ส่วนการแต่งกายของนางรำ มักจะนุ่งกระโปรงยาว เสื้อ ตามแต่ที่จะหาได้ จะเป็นคอกลมแขนยาว แขนสั้นก็ได้ ถ้าเล่นอยู่ในหมู่บ้านก็จะนุ่งผ้าถุง

“ตีกลองทาน” “กลองทาน” เครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง มีลักษณะเป็นกลองขนาดใหญ่มี 2 หน้า ที่โดยปกติกลองทานนี้ จะตีที่วัด ในหมู่ชุมชนไทยพวน ยามมีงานบุญ งานทานจะต้องตี บอก ให้รู้ตอนนี้มีงานบุญ มารวมกัน มาช่วยกัน เมื่อชาวบ้านได้ยินเสียงกลอง แสดงว่ามีงานบุญแน่ แล้ว (ราชกิจ อุบล เรือน, 2557) ในยามที่นำมาแสดงจะใช้ผู้เล่น 3 คน สำหรับ กลอง 1 ใบ พ้อง 2 ใบ และฉาบ 1 คู่ ร่วมกันตีให้เข้ากันเป็นจังหวะ 3 แบบ คือ 1) ต้ม ตุ่ม มุย 2) ตุ่ม หน้า สัม 3) กุ่ย หลุย สุ่ม (ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช วัดฝั่งคลอง. 2555: 3)

“นางด้ง นางสุม นางลิงลม นางสะ (สาก) และนางกวั๊ก” การละเล่น นางด้ง นางสุม นางลิงลม นางสะ (สาก) และนางกวั๊ก เป็นการละเล่นที่ฝังแฝงไปด้วยความเชื่อในเรื่องภูติ วิญญาณของชาวไทย พวน โดยกระทำเพื่อติดต่อยุติญาณของผู้ที่ตายไปแล้ว เพื่อถามสารทุกข์สุกดิบ และเรื่องต่าง ๆ ของ ผู้ตายว่ามีความเป็นอยู่อย่างไรต้องการอะไรบ้าง เพื่อทางญาติพี่น้องยังมีชีวิต อยู่ จะได้อุทิศส่วนกุศลไป ให้ ดวงวิญญาณจะได้สงบสุข มีความเป็นอยู่ในภพที่ดี หรือแม้แต่บาง คนจะถามถึงเรื่องโชคลาภ วาสนา เนื้อคู่อีกด้วย โดยการละเล่นนางด้ง นางสุม นางลิงลม นาง สะ (สาก) และนางกวั๊กนี้ มีลักษณะการเล่น คล้ายคลึงกัน ผิดกันแต่อุปกรณ์ที่ใช้เล่นเท่านั้นเอง ซึ่ง การละเล่นดังกล่าวนี้ คล้ายกับการดูหมอ ซึ่งจะทำ ให้ผู้ถามเกิดความกระจำ และความสบายใจ ในสิ่งที่ตนกังวลใจ โดยมีตัวแทนของผู้เล่นที่มีอาวูโสเป็น ผู้อัญเชิญและทำพิธีขอขมาลาโทษต่อ เจ้าที่เจ้าทางก่อนที่จะทำการเล่น ตัวอย่างคำร้องเชิญดวงวิญญาณ เข้าทรงของผีนางกวั๊ก เช่น นางกวั๊กเอ๋ย นางกวั๊กทักแท้ เหน้เจ้าใหญ่ อีแม่แญญอง หากคนญาคณญองเหื้อ สูงเพียงช้าง เจ้าอย่า อ้างต่างหู เดือนหงาย สานลึงสานลาย เดือนหงายเดือนแจ้ เจ้าอย่าแอ้ง อีแท้ นางกวั๊ก กวั๊กเจ้า กวั๊ก นางกวั๊กทักแท้ (นาวิ ผาจันทร์. 2552: 38)

การร้องเชิญดวงวิญญาณเข้าทรงจะร้องวนขึ้นต้นกันใหม่ ร้องซ้ำไปเรื่อย ๆ จนกว่า วิญญาณจะ เข้าเมื่อผีเข้าจะรู้ได้ โดยสังเกตจากคนทรงจะเริ่มสั่นไหวและคืนกระโดดไปมา แสดงว่า วิญญาณเข้าทรง แล้ว ผู้เล่นจะเริ่มตั้งคำถามต่าง ๆ ที่ตนเองอยากรู้ โดยคนทรงจะใช้วิธีตอบคำถาม โดยการเขียนหนังสือ ได้ตอบข้อความสั้น ๆ เช่น ใช่ ไม่ใช่ ได้ ไม่ได้ ดี ไม่ดี เป็นต้น ลงบนทรายใน กระดังเมื่อเป็นที่พอใจ แล้ว จะเชิญวิญญาณออก โดยทำพิธีไปส่งที่จุดแรกที่เชิญเข้าทรงเมื่อ วิญญาณออกแล้ว คนทรงจะมี อาการสงบนิ่ง (นาวิ ผาจันทร์. 2552)

ปัจจุบันการละเล่น นางด้ง นางสุม นางลิงลม นางสะ (สาก) และนางกวั๊ก ไม่มีคนเล่น แล้ว สุริย์ สะเกาทอง หนึ่งในผู้สืบสานการละเล่นนางด้งเล่าว่า นางด้ง เป็นกาละเล่นสมัยโบราณ ในหมู่ไทย พวน ๔ ชุมชน (บ้านท่าแดง บ้านเกาะหวาย บ้านฝ่งคลอง และบ้านใหม่) ก็มีแต่เกาะหวาย เท่านั้น ที่ยังมี เล่นกันอยู่ ซึ่งก็เป็นการแสดงแบบสาธิตแล้ว (สุริย์ สะเกาทอง. 2557: 47) โดยสุริย์ เล่าถึงเหตุผลที่ทำให้ การละเล่นนี้กำลังจะสูญหายไปว่าเป็นเพราะการละเล่น นี้เป็นของมีครู คนจึงไม่กล้าเล่น เวลาเล่นก็เป็นการสาธิต เพราะเจ้าของ (ร่างทรง) เขายัง “กุม” อยู่ เวลาจะแสดงก็ต้องไปขออนุญาต และเมื่อเล่นเสร็จก็ ต้องนำ “ของ” (อุปกรณ์การเล่น) ไปไว้บนหิ้ง ให้เขาตามเดิม ปัจจุบันมีเพียงสุริย์ และเพื่อนเท่านั้นที่ยัง เล่นอยู่ หมดจากนี้แล้ว ไม่รู้จะมีใครเล่น มี ครูที่โรงเรียนบ้านเกาะหวายท่านว่าจะพานักเรียนเล่น ก็ไม่รู้ ว่าจะอย่างไร ครูต้องเป็นคนนำ ตอนนี้ ก็มีคนบ้านบ้านใหม่นำไปเล่น แต่การละเล่นนี้ เป็นของมีครู จะ ไปเล่นเฉย ๆ ไม่ได้ ปีหนึ่ง เมื่อมี การลงช่วง ผู้เล่นต้องไปหาคนทรง ไปขึ้นครูทุก ๆ ปี สุริย์ เล่าว่า ตนเอง เคยถามคนทรง ว่าหากเขาตายไปแล้ว จะทำอะไร ท่านก็บอกให้ นำ “ของ” (อุปกรณ์การเล่น) ใส่โลง ไปให้ด้วย เพราะไม่มีใครทำต่อแล้ว

ปัจจุบันชาวไทยพวนมีความผสมกลมกลืนกันไปกับชาติพันธุ์ไทยเป็นอย่างมาก จนแทบจะแยกไม่ออก ไม่ว่าจะเป็นลักษณะที่อยู่อาศัย เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย หรือแม้แต่ภาษาพูด ดังที่ โสภณ เครือเพ็ชร กล่าวว่า ชีวิตไทยพวนเดี๋ยวนี้กลายเป็นคนไทยเต็มตัวแล้ว เราจะพูดถึงเรื่องความแปลกแยกมัน ก็จะได้แต่อดีต ฉะนั้นจะบอกไหนด้านพวน บ้านพวนเป็นดึกไปแล้ว อาชีพแต่ก่อนยึดการ กสิกรรม หรือ อาชีพเกษตร เลี้ยงตัวเองอย่างพอเพียง เดิมนี่ต่างอาชีพไปหมด ทั้งรับราชการ กรรมกรโรงงาน ภาพแห่งวิถีวัฒนธรรม และการดำรงอยู่คงเหลืออยู่บ้างเล็กน้อย (โสภณ เครือเพ็ชร, 2554: 89)

2. แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

2.1 แนวคิดและความหมายของอัตลักษณ์

อัตลักษณ์ ประกอบด้วยคำว่า อัต (อัต-ตะ) ซึ่งหมายถึง ตน หรือ ตัวเอง กับ ลักษณะ ซึ่งหมายถึง สมบัติเฉพาะตัว. คำว่า อัตลักษณ์ ตรงกับคำ ภาษาอังกฤษว่า Identity หมายถึง ผลรวมของลักษณะเฉพาะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งทำให้สิ่งนั้นเป็นที่รู้จัก หรือจำได้ เช่น นักร้องกลุ่มนี้มีอัตลักษณ์ทางด้านเสียงที่เด่นมาก ใครได้ยินก็จำได้ทันทีที่สังคมแต่ละ สังคมมีอัตลักษณ์วัฒนธรรมของตนเองโลกาภิวัตน์ทำให้อัตลักษณ์ของสังคมไทยเปลี่ยนไป

นันทนา น้าฝน (2536: 36) ได้กล่าวว่า อัตลักษณ์ของบุคคล (identity) เป็นลักษณะ อย่างหนึ่งในตัวบุคคลที่ทำให้บุคคลนั้นมีความเป็นตัวของตัวเองซึ่งแตกต่างจากผู้อื่นเห็นได้ว่า อัตลักษณ์เป็นคุณลักษณะประการหนึ่งในตัวบุคคลในขณะที่อัตลักษณ์ตามพจนานุกรมภาษาอังกฤษ-ไทย คำว่า identity คือคำว่า “เอกลักษณ์” หมายถึง สิ่งที่เป็นคุณสมบัติของคนหรือสิ่งหนึ่ง และมีนัย ขยายต่อไปว่าเป็นคุณสมบัติเฉพาะของคนหรือสิ่งนั้น ที่ทำให้สิ่งนั้น โดดเด่นขึ้นมาหรือแตกต่างจากสิ่งอื่น

ประสิทธิ์ ลิปรีชา (2547: 32-33) ได้กล่าวถึงความหมายของอัตลักษณ์ว่า อัตลักษณ์ (identity) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน คือ identities เดิมใช้คำว่า idem ซึ่งมีความหมายว่า เหมือนกัน (the same) อย่างไรก็ตามโดยพื้นฐานภาษาอังกฤษแล้ว อัตลักษณ์มีความหมายสองนัยยะ ด้วยกัน คือ ความหมายเหมือนและความเป็นลักษณะเฉพาะที่แตกต่างออกไป นั่นคือ การตีความความหมายเหมือนกันบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ และการเปรียบเทียบกันระหว่างคนหรือ สิ่งของในสองแง่มุมมอง คือความคล้ายคลึงและความแตกต่าง นอกจากนั้นแล้ว Jenkins ยังชี้ให้เห็น ว่า (อัตลักษณ์มิใช่เป็นสิ่งที่มียู่แล้วในตัวของมันเอง หรือกำเนิดขึ้น มาพร้อมคนหรือสิ่งของ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและมีลักษณะความเป็นพลวัตอยู่ตลอดเวลา ประสิทธิ์ ลิปรีชา, 2547: 33; อ้างอิงจาก Richard Jenkins, 1996: 3-4) ซึ่งสอดคล้องกับการให้ความหมายของ (ประสิทธิ์ ลิปรีชา, 2547: 33; อ้างอิงจาก Berger; & Luckmann, 1967: 173) ที่ว่า อัตลักษณ์ถูกสร้างขึ้นโดยกระบวนการทาง สังคม ครั้นเมื่อตกผลึกแล้วอาจมีความคงที่ปรับเปลี่ยน หรือแม้กระทั่งเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นหลัก กล่าวโดยอีกนัยหนึ่ง อัตลักษณ์เป็นเรื่องของความเข้าใจและ การรับรู้ที่เราเป็นใครและคนอื่นเป็นใคร

นั่นคือเป็นการก่อรูปขึ้น และดำรงอยู่ว่าเรารับรู้เกี่ยวกับตัวเรา เองอย่างไร และคนอื่นรับรู้เราอย่างไร โดยมีกระบวนการทางสังคมในการสร้างและสืบทอด อัตลักษณ์ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับบริบทของความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อคนหรือกลุ่มอื่นๆ ด้วย Kathryn Woodward ได้กล่าวไว้ว่า อัตลักษณ์ คือ สิ่งที่ทำให้เรารับรู้ตนเองว่า เราคือใคร และเราดำเนินความสัมพันธ์กับคน อื่น ๆ ตลอดจนโลกที่แวดล้อมตัวเราอยู่อย่างไร อัตลักษณ์คือสิ่งที่กำหนดทางเดินให้กับเรา เป็นสิ่งที่บ่ง บอกว่า ใครเป็นพวกเดียวกับเรา และใครที่แตกต่างจากเรา ส่วนใหญ่แล้ว

ในทางสังคมวิทยา มองว่า เมื่อบุคคลมาอยู่ร่วมกันในสังคมก็มีการติดต่อสื่อสารกัน หรือ มีการทางสังคมระหว่างกัน (social interaction) โดยพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกมาเป็น ปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interaction) ซึ่งขึ้นอยู่กับ ปทัสถานทางสังคม (social norms) ตามโครงสร้างทางสังคมนั้น ๆ การระหว่างกันทางสังคมทำให้บุคคลมีบทบาทตามสถานการณ์ ที่ตนสัมพันธ์อยู่ แต่ในปัจจุบันความหมายได้แปรเปลี่ยนไปแนวโน้มทางทฤษฎียุคหลังสมัยใหม่ (postmodernism) ทำให้เกิดการตั้งคำถามอย่างมากกับวิธีการมองโลก การเข้าถึงความจริงของสิ่ง ต่าง ๆ รวมทั้งสิ่งที่เชื่อกันว่าเป็นความจริงที่เป็นแก่นแกนของปัจเจกบุคคล วิธีคิดในกระแสนี้รื้อถอน ความเชื่อเกี่ยวกับคุณสมบัติแก่นแกนของปัจเจกภาพ ความเป็นปัจเจกกลายเป็นเรื่องของภาษานิยาม ความหมายซึ่งสามารถเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงไปตามปริณิชนาอัตลักษณ์ เป็นมโนทัศน์ที่คาบเกี่ยว สัมพันธ์กับวิชาหลายแขนงทางด้านสังคมศาสตร์ ทั้งสังคมวิทยา มานุษยวิทยา จิตวิทยา และปรัชญา อัตลักษณ์มีความสำคัญเป็นพิเศษเนื่องจากเป็นบริบทที่เชื่อมต่อระหว่างทั้งสองไว้ ในด้านหนึ่งอัตลักษณ์ คือ ความเป็นปัจเจกที่เชื่อมต่อและสัมพันธ์กับสังคม (อภิญาญา เฟื่องฟูสกุล, 2546: 1-5)

คำว่า อัตลักษณ์ มีความหมายครอบคลุม ตั้งแต่เรื่องของเชื้อชาติ เพศ สีผิวโดยที่ ปัจจุบันเราพบความเปลี่ยนแปลงและความไม่ชัดเจนของการแสดงอัตลักษณ์ในหลาย ๆ กลุ่มชน เนื่องจากอิทธิพลของการพัฒนาและการเปิดรับอารยธรรมของชนเผ่าที่มองว่า ตนเองเป็นผู้มีอารยธรรมเหนือกว่า ดังนั้นการพยายามเปลี่ยนแปลงโดยไม่เข้าใจที่มาของรูปแบบวัฒนธรรมนั้นย่อมทำให้ ผู้รับเอาวัฒนธรรมมาตีความหมายที่ผิดแปลกออกไป การดูถูกทางวัฒนธรรม หรือการเหยียดสีผิว การ เหยียดชนชั้น จึงเป็นสิ่งที่ตามมา

อัตลักษณ์ ถูกกำหนดโดยความแตกต่าง ซึ่งอาจมองเห็นได้ในลักษณะของการแบ่งแยก ออกจากกัน เช่น อัตลักษณ์ในรูปแบบของความแตกต่างระหว่างชนชาติหรือความขัดแย้งด้านความเชื่อ เป็นต้น โดยมากแล้วอัตลักษณ์ถูกสร้างขึ้น ในลักษณะของสิ่งตรงกันข้าม เช่น คนผิวขาว-คนผิวสี ความปกติ-ความเบี่ยงเบนจากปกติ และผู้ชาย-ผู้หญิงนอกจากนี้คำว่า อัตลักษณ์ นั้นเป็นหน่วยเล็ก ๆ ในการศึกษาทางสังคมวิทยาซึ่งเชื่อมโยงเรื่องของทัศนคติที่มีต่อตัวตน หรือเอกลักษณ์ เป็น ความสัมพันธ์ในเชิงบทบาทหน้าที่ และพฤติกรรมอันเกิดจากบทบาทของบุคคล นักทฤษฎีอัตลักษณ์ได้ ตั้งข้อโต้แย้งกันว่าตัวตน คือ การรวมตัวกันของอัตลักษณ์ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของลักษณะเฉพาะของ บทบาท เช่นเดียวกับ การที่เราตอบคำถามตัวเองว่า ตัวฉันคือใคร แล้วเราก็ได้คำตอบว่า ฉันเป็นพ่อ ฉัน เป็นแม่ ซึ่งคำตอบเหล่านี้ก็ เชื่อมโยงบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลนั่นเอง

การศึกษาความคาบเกี่ยวและปฏิสัมพันธ์ของทั้งสองระดับนี้บุคลิกภาพ ไม่ได้หมายถึง การตอบสนอง (Response) ต่อสิ่งเร้าข้างนอกแต่เป็นความพร้อมหรือแนวโน้มที่ตอบสนอง ในขณะที่ อีริก อีริกสัน (Erick Erickson) นักจิตวิทยามองว่า การก่อรูปของอัตลักษณ์เป็นกระบวนการตลอดทั้ง ชีวิต (A life long process) และคนเราสามารถเปลี่ยนแปลงลักษณะสำคัญของตนเองได้ อีริกสัน เลือกใช้คำว่า อัตลักษณ์ (Identity) แทนคำว่า บุคลิกภาพ (Character) และแม้ได้อธิพลจาก فروยด์ เขาเลือกที่เน้นที่ บทบาทของ Ego มากกว่าบทบาทของจิตสำนึก และมีนัยของการเน้นเสรีภาพในการ เลือกของปัจเจก ปัจเจกแต่ละคนจึงต้องรับผิดชอบต่อทางเลือกในชีวิตและรูปแบบอัตลักษณ์ที่ตนเลือก เป็นปัจเจก สามารถบูรณาการที่หลากหลายให้เข้ามาอยู่ภายใต้อัตลักษณ์เพียงหนึ่งเดียวได้ หาก ล้มเหลวเกิดภาวะวิกฤตของอัตลักษณ์ (Identity crisis) คือ อาการที่ค้นหาตนเองไม่พบ ไม่รู้แน่ๆ ตนเอง คือ อะไร ไม่มั่นใจในความสามารถของตน และไม่รู้จักวางตนในความสัมพันธ์กับผู้อื่น ผลในขั้น ต่อมา คือ ทางเลือกระหว่างบุคลิกภาพที่ชอบโคดเดี่ยวนั่นเอง ประสพผลในการพัฒนาอัตลักษณ์ที่มี คุณภาพ มีบุคลิกภาพที่มีการบูรณาการ มีความสัมพันธ์ที่ดีกับอดีตของตน ส่วนคนที่หาอัตลักษณ์ ตนเองไม่พบ หรือมีอัตลักษณ์ที่แตกสลายก็รู้สึกว่ ชีวิต คือ ความลึนหวัง และไม่อาจแก้ไขให้ดีขึ้นได้อีก

2.2 แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีอัตลักษณ์

ทฤษฎีนี้อาศัยกรอบการคิดในช่วง ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา เน้นไปที่การวิจัยสมัยใหม่ที่ มอง ระบบการทำงานของสมอง (Brain function) ซึ่งแบ่งหน้าที่ออกเป็นสองส่วน อีกทั้งเป็นการมองว่า สมองแต่ละส่วนทำหน้าที่แตกต่างกันออกไป เช่น สมองส่วนที่ทำให้เกิดความรู้สึกเจ็บปวด เกิดจาก สมองส่วนกลาง และเกิดปฏิกิริยาโต้ตอบ จากแนวคิดดังกล่าว จึงเกิดประโยคที่ว่า สมองคือจิตใจ (Your mind is your brain) นั่นคือที่มาของแนวคิด เรื่องอัตลักษณ์ Trait คือ ลักษณะโดดเด่นบาง ประการใน บุคลิกภาพของมนุษย์ที่ถูกดึงออกมาจัดให้เป็นลักษณะเฉพาะตัวที่มีแบบแผน แม้มนุษย์แต่ละคนมี พฤติกรรมตอบสนองต่อสิ่งเร้าต่างกันออกไปมากมายแต่ก็มีลักษณะบางอย่างที่ยาก เปลี่ยนแปลงและ เกิดซ้ำ Trait เป็นโครงสร้างภายในบุคลิกภาพที่สร้างแบบแผนความโน้มเอียงอย่างใด อย่างหนึ่งในการ สมองตอบโต้โลกข้างนอกการเชื่อมโยงปัจเจกเข้ากับอัตลักษณ์ร่วมทางสังคมนั้น ดอร์ไคม์ เห็นว่า พลวัตสำคัญ คือ พลังของพิธีกรรม ซึ่งปัจเจกร่วมกันสร้างและผลิตซ้ำ สัญลักษณ์ที่เป็นเสมือนอัตลักษณ์ ร่วมของสังคม เขาให้ความสำคัญกับพลังของพิธีกรรมทั้งแง่มุมการเสนอเนื้อ สาร (Cognitive aspect) และแง่มุมของพลังทางอารมณ์ (Emotive aspect) พิธีกรรม คือ ภาษา สัญลักษณ์ที่สื่อความหมายผ่านการ ปลุกเร้าอารมณ์ผู้เข้าร่วมที่จุ่มตนเองลงในบรรยากาศศักดิ์สิทธิ์ ร่วมกัน "ความเป็นชุมชน" จึงเป็นเรื่อง ของความเป็นตัวตน หรือบางคนอาจเรียกว่า "อัตลักษณ์" (Identity) ซึ่งความเป็นตัวตนอันหลากหลาย ปรากฏในหลายรูปลักษณะที่มีความหมายเพราะเป็นความ พยายามบอกคนอื่นให้รู้ว่า "ฉันเป็นใคร" ซึ่งเป็นเรื่องของการเชื่อมโยงตัวเองกับคนอื่นในสังคม เป็นเรื่อง ที่เกี่ยวกับมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจ หรือสิทธิ นั่นคือ ได้รับการยอมรับว่าตัวเองมีความชอบธรรม (อากรณ จันทรสมวงศ์. 2544: 21)

การพัฒนาทฤษฎีอัตลักษณ์เกิดขึ้นโดยอาศัยกรอบแนวคิดตามบริบททางสังคมวิทยา บนพื้นฐานทัศน์ภาพโครงสร้างปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นิยม (structural symbolic - interactionist perspective) โดยมีวัตถุประสงค์ของทฤษฎี คือ เพื่ออธิบายพฤติกรรมทางเลือกแสดงบทบาท (explanation of role choice behavior) ซึ่งเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ เชิงสัญลักษณ์ระหว่างสังคม (society) และตัวตน (self) ของบุคคล โดยมีโครงสร้างทางสังคม (social structure) และการ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) เป็นตัวกำหนดหรือควบคุมการแสดงพฤติกรรมของบุคคล ทฤษฎีนี้อาศัยข้อตกลง เบื้องต้น (assumptions or premises) ตามกรอบแนวคิดปฏิสัมพันธ์ เชิง สัญลักษณ์นิยม 4 ประการ ดังนี้

1. มนุษย์เป็นทั้งผู้และผู้ตอบสนองต่อการ
2. การ และการตอบสนองขึ้นอยู่กับทำให้ความหมายหรือตีความ สถานการณ์นั้นๆ
3. ความหมายที่บุคคลสร้างมโนภาพแห่งตนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อ การเป็นผู้หรือผู้ตอบสนองการ
4. มโนภาพแห่งตนขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ และการตอบสนองการ ที่คนอื่นมีต่อตน

จากข้อตกลงทั้ง 4 ประการดังกล่าว สามารถอธิบายพฤติกรรมทางสังคมได้ว่า สังคม เป็นตัวก่อให้เกิด ตัวตน และตัวตนเป็นตัวก่อให้เกิดพฤติกรรมทางสังคม (social behavior) ในทางอง กลับกัน พฤติกรรมทางสังคม ส่งผลต่อ ตัวตน และสังคม ส่วนตัวตนก็ ส่งผลต่อสังคมด้วยเช่นกัน

แนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นิยม (symbolic interactionism) แนวคิดปฏิสัมพันธ์ เชิง สัญลักษณ์นิยมได้พัฒนาขึ้นตั้งแต่ ศตวรรษที่ 18 โดย นักปรัชญาชาวสก็อตท์ (อาทิ David Hume, Frances Hutcheson, Adam Smith, Adam Ferguson and others) พยายามที่อธิบายการดำรงอยู่ของมนุษย์ ในลักษณะวัตถุดตามธรรมชาติที่สามารถศึกษาได้โดยเน้นการที่เป็นปกติประจำวัน เพื่อพัฒนาเป็นหลักการแห่งพฤติกรรม นักปรัชญากลุ่มนี้ได้ให้ความสำคัญกับจิต (mind) และสังคม (society) ที่ทำให้มนุษย์ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยมองว่าพฤติกรรมที่มนุษย์ แสดงออกมา ขึ้นอยู่ กับจิตที่มีต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม ต่อมากลุ่มนักปรัชญาชาวอเมริกัน (อาทิ William James, John Dewey, Charles Horton Cooley, George Herbert Mead and others) ได้พัฒนา แนวคิด ปฏิสัมพันธ์ เชิงสัญลักษณ์นิยมตามความหมายเดิม ตัวอย่าง การอธิบายแนวคิดปฏิสัมพันธ์ สัญลักษณ์นิยมที่ได้อธิบายพฤติกรรมเชิงสังคมโดยเน้นความสนใจในกระบวนการที่บุคคลได้มาซึ่งสิ่ง สิ่งสมเชิงพฤติกรรม (behavioral repertoire) อันเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับแบบแผนการจัด ระเบียบ ทางสังคมที่กำลังดำเนินอยู่ ดังนั้น ในการวิเคราะห์พฤติกรรมของบุคคลไม่เพียงแต่เฉพาะ การที่สังเกตได้เท่านั้นแต่ยังรวมถึงพฤติกรรมภายในด้วย เช่น การคิด การตรวจสอบและการ ประเมินภายใต้ บริบททางสังคม (social context)

เนื่องจากพฤติกรรมของมนุษย์รวมทั้งพฤติกรรมที่เป็นลักษณะพิเศษของมนุษย์อันประกอบด้วยจิต และ ตัวตน เกิดขึ้น มาจากการคัดแปลงและการปรับตนให้เข้ากับกิจกรรมทางสังคม โดยที่จิตเป็นการตอบสนองเชิงพฤติกรรมประเภทหนึ่ง (behavioral response) ซึ่งเกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ กับคนอื่นในบริบททางสังคมตลอดจนเป็นความสามารถ เชิงพฤติกรรมที่ทาให้มนุษย์ใช้สัญลักษณ์ในการเรียกชื่อวัตถุต่างๆ และทำการสวมบทบาท โดยใช้วัตถุต่างๆ เป็นตัวเราพฤติกรรม หักห้ามพฤติกรรมชักจูงทางเลือกพฤติกรรมโดยจินตนาการและเลือกวิถีการดำเนินจิตจึงช่วยให้ บุคคลสามารถร่วมมือ และประสานการซึ่งกันและกันได้กระบวนการทางสังคมที่ก่อให้เกิดจิต เรียกว่า กระบวนการสื่อสารโดยท่าที (gestures) ของการตอบสนองต่อสิ่งเรอย่างมีความหมาย (meaning) ตัวตน หมายถึง ความสามารถในการมองตนเองที่เป็นวัตถุชนิดหนึ่ง โดยตัวตนพัฒนาขึ้น มาในบุคคลอันเป็นผลมาจากความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น มิติของตัวตนประกอบด้วยฉันในฐานะเป็น ฝ่าย (I) และฉันในฐานะเป็นฝ่ายถูก (me) โดยที่ I เป็นส่วนหนึ่งของปัจเจกชนที่รวม เอาลักษณะนิสัยตามธรรมชาติ และเป็นลักษณะส่วนตัวของบุคคล เช่น แรงขับต่าง ๆ ที่ทาให้บุคคล แสดงออกอย่างอิสระส่วน me เป็นตัวแทนเจตคติของคนอื่นและสังคมที่มีอิทธิพลต่อการตีความของ บุคคลให้แสดงออกตามความคาดหวังของสังคม ตัวตนถูกพัฒนาตั้งแต่วัยทารกในขั้นการเล่น (play stage) โดยการสวมบทบาทบุคคลเฉพาะ (particular others) ต่อมาพัฒนาสูงขึ้น เกม (game stage) เพื่อสวมบทบาทบุคคลทั่วไป (generalized others) ส่วนคำว่า สังคม (society) เป็นเพียงคำเรียกการ สวมบทบาทและการระหว่งกันทางสังคม (social interaction) ในรูปของ การสนทนาท่าที (conversation of gestures) และการใช้สัญลักษณ์นัยสำคัญ (symbolic significant) เช่น การไหว้ และการรับไหว้ เป็นต้น คำว่า สัญลักษณ์ (symbolic) จึงเป็นสิ่งที่แสดงถึงความตกลงยอมรับร่วมกันในความเป็นตัวแทนต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งบุคคลตอบสนองต่อสัญลักษณ์เสมือนเป็นตัวทำนายพฤติกรรม ต่อไปทั้งที่เป็นพฤติกรรมของเขาเองและพฤติกรรมของคนอื่น ผ่านกระบวนการสวมบทบาท (role - taking) ซึ่งเป็นกระบวนการคาดเดาการตอบสนองหรือได้ตอบของบุคคลอื่นที่อยู่ในการปฏิสัมพันธ์ การสวมบทบาทจึงเป็น ความสามารถในการใช้สัญลักษณ์

นัยสำคัญจากแนวคิดดังกล่าวพอสรุป ได้ว่า แนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นิยม เป็นแนวคิดพื้นฐานที่ใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคลใน สังคมโดยผ่านกระบวนการสวมบทบาทโดยการตีความสัญลักษณ์จากการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ทฤษฎีบทบาทซึ่งอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดโครงสร้าง-หน้าที่ ในทางสังคมวิทยา เพื่อนามาใช้เป็นฐาน ความคิดในการพัฒนาทฤษฎีอัตลักษณ์ว่า บุคคลในสังคมถูกกำหนดให้มีบทบาทตามตำแหน่งที่ตน ครอบครองอยู่ซึ่งบุคคลอาจมีตำแหน่งเดียวหรือหลายตำแหน่ง ขณะเดียวกันบุคคลก็มีสิทธิ์ในการ แสดงออกตามบทบาทของตน สังคมประกอบด้วยปัจเจกชนจำนวนมากจึงจำเป็นต้องปรับตัวทางสังคม (social adaptation) และการจัดระเบียบทางสังคม (social organization) การปรับตัวได้โดยการฝึกฝน อบรม เพื่อให้เกิดแบบแผนทางความคิดตามเงื่อนไขของ

สังคม โดยเฉพาะ แบบแผนของการ ระหว่างกันทางสังคม ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่มีการตอบสนองระหว่างกัน (reciprocal behavior) แบบแผน ดังกล่าวเรียกว่าสถานภาพ (status) ส่วนสิทธิและหน้าที่ ที่ต้องแสดงตามสถานภาพเรียกว่าบทบาท (role) สถานภาพและบทบาททำให้บุคคลมี รูปแบบเฉพาะตน (individual form) การปรับตัวของบุคคล เพื่อให้สอดคล้องกับสถานภาพและบทบาทขึ้นอยู่กับหน้าที่ทางสังคม โดยบุคคลมีทั้งบทบาททั่วไป (general roles) เช่น บทบาททางเพศ ซึ่งเป็นบทบาทที่ติดตัวมา (achieved role) โดยที่กระบวนการ ได้มาซึ่งบทบาทถูกอธิบายได้ด้วยกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้บุคคล ได้มาซึ่งความรู้ ทักษะคุณลักษณะ และแรงจูงใจในการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดี (effective member) ของสังคมและของกลุ่มที่แตกต่างกันภายในสังคมโดยทั้งกลุ่มและสังคมมีรูปแบบโครงสร้าง ที่ถูกจัดระเบียบโดยปทัสถาน (norms) ซึ่งทำให้บุคคลต้องปฏิบัติตามเพื่อให้หน่วยของสังคมทำหน้าที่ อย่างต่อเนื่องในขณะที่เดียวกันบุคคลก็ซึมซับปทัสถานเข้าสู่บทบาทที่ตนแสดงผ่านตัวแทนของการ ถ่ายทอดทางสังคมได้แก่ บิดามารดา พี่น้อง เพื่อนและครู นอกจากนี้การถ่ายทอดทางสังคมยังส่งผลให้ บุคคลรับรู้ถึงการปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทที่เหมาะสม (adequate role performance) โดยบทบาทที่ บุคคลแสดงออกเกิดจากการมีความคิดเกี่ยวกับตนเองที่เป็นลักษณะเฉพาะบุคคลที่เรียกว่า อัตลักษณ์ ระบบสัญลักษณ์ (symbolic systems) กับความหมาย (meaning) ต่างล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างหรือการผลิต (production) การบริโภค (consumption) การควบคุมจัดการ (regulation) การสร้างภาพตัวแทนทางวัฒนธรรม (cultural representation) และอัตลักษณ์ ของผู้คน สัญลักษณ์ หมายถึง เครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ (sign) ที่เชื่อมโยงระหว่างความหมาย (meaning) กับเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์นั้น ความเชื่อมโยงนี้เป็นสิ่งสร้างทางสังคมวัฒนธรรมมากกว่า เป็นการเชื่อมโยงตามธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น ไฟจราจรสีแดงหมายถึงหยุด นอกจากนั้นสัญลักษณ์หรือ เครื่องหมายยังหมายถึงการเป็นภาพตัวแทนแบบอ้อมๆ (indirect representation) ของความหมายที่ แฝงอยู่ ตัวอย่างเช่น สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของศาสนาและลัทธิความเชื่อต่าง ๆ ที่บ่งบอกความหมายที่เป็น เนื้อหาสาระที่ศาสนาความเชื่อนั้น ๆ ต้องการสื่อสารหนึ่ง สัญลักษณ์ถูกส่งออกมาในหลายรูปแบบ เช่น เป็นเครื่องหมายรูป ปนรูปเขียน (เห็นได้ด้วยตา) ภาษา ดนตรี (เสียง) และกิริยาท่าทาง (body language) ในทางสังคมวิทยา จึงนิยามคำว่า อัตลักษณ์ (identity) หมายถึง การรู้ คิดเกี่ยวกับตนเอง ของบุคคลในเรื่องของบทบาทและตำแหน่งในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล อัตลักษณ์ คือ สิ่งที่บุคคลให้ความหมายทางสังคมที่ตนซึ่งอยู่ในบทบาทเดียวกันมีร่วมกัน (shared social meanings) อัตลักษณ์มีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. อัตลักษณ์ต่าง ๆ เป็นผลผลิตทางสังคม (social products) กล่าวคือ อัตลักษณ์ถูกรูป และ ารงรักษาผ่านกระบวนการทางสังคม 3 ประการ คือ

- 1.1 การนิยาม (naming) หรือให้ความหมายเกี่ยวกับตัวตน ตามการแบ่งประเภท ต่างๆ ทางสังคม (locating the self in social categories) เช่น เพศ อายุ อาชีพ เป็นต้น

1.2 การมีปฏิสัมพันธ์ กับคนอื่น ๆ ตามการแบ่งประเภทต่าง ๆ ทางสังคม เช่น การที่ นักเรียนไปปรึกษาด้านการเรียนกับครูแนะแนวทั้งสองฝ่ายแสดงออกตามอัตลักษณ์ทางสังคมของตน นักเรียนอาจแสดงความรู้สึกประทับใจหรือในขณะครูแนะแนว แสดงความสนใจตามบทบาทครูแนะแนว เป็นต้น

1.3 การแสดงตน โดยการประนีประนอมหรือยืนยันการให้ความหมายและการ แสดงพฤติกรรมตามประเภทต่าง ๆ ทางสังคม เช่น การที่ครูแนะแนวแสดงออกตามอัตลักษณ์ของตน เมื่ออยู่ในโรงเรียนซึ่งต้องประนีประนอมบทบาทอื่น ๆ จากที่บ้านเพื่อมาแสดงบทบาทครูแนะแนวใน โรงเรียน

2. อัตลักษณ์ต่าง ๆ เป็นการให้ความหมายกับตนเอง (self - meaning) กล่าวคือ อัต ลักษณ์เป็นสิ่งที่เราได้มาจากการเข้าไปอยู่ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งและอัตลักษณ์เกิดขึ้นบน พื้นฐานความ คล้ายคลึงและความแตกต่างของบทบาทเมื่อเปรียบเทียบกับบทบาทอื่น ๆ เช่น ในขณะที่ ครูแนะแนวปฏิบัติงานให้การปรึกษาแก่นักเรียน ครูแนะแนวแสดงอัตลักษณ์ที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ การ รับรู้ ความรู้ สึกคนอื่น การรักษาความลับ ฯลฯ ในขณะเดียวกัน อัตลักษณ์ดังกล่าวก็แตกต่างกันเมื่อแต่ละคนไปแสดงบทบาทอื่น

3. อัตลักษณ์เป็นสัญลักษณ์ (symbolic) และผลสะท้อนกลับ (reflexive) มีประเด็น สำคัญ 2 ประเด็น ประเด็นแรก อัตลักษณ์เป็นสัญลักษณ์ หมายความว่า คนที่มีอัตลักษณ์เดียวกัน มีการแสดงออกในเรื่องเกี่ยวกับกิจกรรมนั้นเหมือนกัน เช่น อัตลักษณ์วิชาชีพครูแนะแนวเกี่ยวกับการช่วยเหลือนักเรียนในการวางแผนการศึกษาและอาชีพ ส่วนประเด็นหลัง คือ อัตลักษณ์เป็นผลสะท้อนกลับ หมายถึง การใช้อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่อ้างอิงในการประเมินพฤติกรรมของตนเองและผู้อื่น ตาม กระบวนการประเมินค่าซึ่งกันและกัน เช่น การแสดงออกของครูแนะแนวเมื่อให้คาปรึกษาแก่นักเรียน ครูแนะแนวตระหนักในบทบาทของผู้เอื้ออำนวยให้นักเรียน ได้แก่ ปัญหาของตนเอง การแสดงออก ดังกล่าว เป็นผลสะท้อนจากการมีปฏิสัมพันธ์ กับนักเรียนดังนั้นจึงสรุปได้ว่า อัตลักษณ์ หมายถึง ความ นึกคิดเกี่ยวกับบทบาทเฉพาะตนของบุคคลในการแสดงออก เพื่อติดต่อสัมพันธ์ กับบุคคลอื่นตาม โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ที่บุคคลดำรงอยู่ เนื่องจากนั้นลักษณะเป็นความนึกคิดเกี่ยวกับ ตนเองจึงมีความสำคัญต่อพฤติกรรมของบุคคล กล่าวคือ ความนึกคิดเกี่ยวกับตนเป็นเครื่องกำหนด พฤติกรรมของบุคคลเพราะคนเราย่อมไปตามความคิด หรือมโนภาพตนเองเป็นคนเช่นไร (อมมเดือน สดมณี. 2540: 60)

ประสิทธิ์ ลิปรีชา (2547: 33) แบ่งอัตลักษณ์ออกเป็น 2 ระดับ คือ อัตลักษณ์ระดับปัจเจก (individual identity) และ อัตลักษณ์ร่วมของกลุ่ม (collective identity) ในระดับปัจเจกบุคคล หนึ่งอาจมี หลายอัตลักษณ์อยู่ในตัวเอง ในขณะที่อัตลักษณ์ร่วมก่อให้เกิดความสงบอยู่ร่วมกันของกลุ่ม ชนและ ไม่สามารถแยกออกจากการหรือละทิ้งสถานภาพของปัจเจกในกลุ่มได้ ประเภทของอัต ลักษณ์ มี 2 ระดับ คือ อัตลักษณ์บุคคล (Personnel Identity) และอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) เพื่อศึกษา ความคาบเกี่ยวและปฏิสัมพันธ์ของทั้งสองระดับนี้ บุคลิกภาพ ไม่ได้หมายถึง การ ตอบสนอง (Response) ต่อ

สิ่งเร้าข้างนอกแต่เป็น ความพร้อม หรือ แนวโน้มที่ตอบสนอง ในขณะที่ อีริก อีริกสัน (Erick Erickson) นักจิตวิทยามองว่า การก่อรูปของอัตลักษณ์เป็นกระบวนการตลอดทั้ง ชีวิต (A life long process) และคนเราสามารถเปลี่ยนแปลงลักษณะสำคัญของตนเองได้ อีริกสัน เลือกใช้คำว่า อัตลักษณ์ (Identity) แทนคำว่า บุคลิกภาพ และแม้ได้อธิบายจากฟรอยด์ เขาเลือกที่ เน้นที่บทบาทของ Ego มากกว่าบทบาทของจิตสำนึก และมีนัยของการเน้นเสรีภาพในการเลือกของ ปัจเจก ปัจเจกแต่ละคนจึงต้องรับผิดชอบต่อทางเลือกในชีวิตและรูปแบบอัตลักษณ์ที่ตนเลือกเป็น ปัจเจกสามารถบูรณาการที่หลากหลายให้เข้ามาอยู่ภายใต้อัตลักษณ์เพียงหนึ่งเดียวได้ หากล้มเหลว เกิดภาวะวิกฤตของ อัตลักษณ์ (Identity crisis) คืออาการที่ค้นหาตนเองไม่พบไม่รู้แน่ว่าตนเอง คือ อะไร ไม่มั่นใจในความสามารถของตน และไม่รู้จักวางตนในความสัมพันธ์กับผู้อื่น ผลในขั้นต่อมา คือ ทางเลือกระหว่างบุคลิกภาพที่ชอบโคดเคียวตนเอง ประสบผลในการพัฒนาอัตลักษณ์ที่มีคุณภาพมี บุคลิกภาพที่มีการบูรณาการ มีความสัมพันธ์ที่ดีกับอดีตของตน ส่วนคนที่หา อัตลักษณ์ตนเองไม่พบ หรือมีอัตลักษณ์ที่แตกสลายก็รู้สึกลัวว่า ชีวิต คือ ความสิ้นหวัง และไม่อาจแก้ไขให้ดีขึ้นได้อีก

ธงชัย สมบูรณ์ (2549: 40) ได้กล่าวว่า อัตลักษณ์ในยุคปัจจุบันมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ อัตลักษณ์ส่วนบุคคล และอัตลักษณ์กลุ่ม (Collective identity) ซึ่งอัตลักษณ์สองส่วนนี้จะกระจายตัวใน สังคมและประวัติศาสตร์แต่ละช่วงที่แตกต่างกันโดยอัตลักษณ์ส่วนบุคคลเป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ เช่น รูปร่างหน้าตา ส่วนอัตลักษณ์กลุ่ม จะแสดงออกโดยสัญลักษณ์ที่มีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น ชุมชน กลุ่มเล็กจะมีอัตลักษณ์กลุ่มที่สามารถสัมผัสได้มากกว่าชุมชนกลุ่มใหญ่

ธงชัย สมบูรณ์ (2549: 44) ยังกล่าวอีกว่า อัตลักษณ์ของบุคคลเป็นการมองตนเองของแต่ละบุคคลซึ่งมีหลายมุมมองขึ้นอยู่กับบทบาทของแต่ละสังคมที่แตกต่างกันออกไปโดยอัตลักษณ์อาจแบ่งได้เป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. อัตลักษณ์ระดับปัจเจกบุคคล (individual identity) คือ การมองตนเองในหลายแง่มุม
2. อัตลักษณ์ร่วมของกลุ่ม (collective identity) หมายถึง กระบวนการสร้างจิตสำนึก ร่วมกันของกลุ่มสังคม โดยจะทำให้เห็นความแตกต่างในแต่ละกลุ่มสังคมที่อาศัยสัญลักษณ์ต่าง ๆ ของ กลุ่มสังคมเพื่อสร้างระบบวัฒนธรรม เช่น การละเล่นพื้นบ้าน ดังนั้นสังคมและวัฒนธรรมจึงมีบทบาท ในการสร้าง และปรับเปลี่ยน อัตลักษณ์โดยตรง
3. อัตลักษณ์องค์กร (Corporate identity) คือ การแสดงออกของลักษณะเฉพาะตัวของ องค์กรที่สามารถรับรู้ได้ด้วยการแสดงออกทางพฤติกรรม การใช้สัญลักษณ์ และการสื่อสารขององค์กร (ธงชัย สมบูรณ์. 2549: 45)
4. อัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) คือ อัตลักษณ์ทางสังคมจะควบคู่ไปกับอัตลักษณ์วัฒนธรรมโดยอัตลักษณ์ทางสังคมเป็นผลผลิตที่สังสมมาจากการใช้วาจากรรม (Product of Discourse) ส่วนกับอัตลักษณ์วัฒนธรรม จะเป็นเรื่องของตัวบ่งชี้ที่มีลักษณะเป็นผลผลิตทาง วัฒนธรรม (Cultural product) เช่น อาหารไทย ราไทย (ธงชัย สมบูรณ์. 2549: 46; อ้างอิงจาก Barker. 2001)

5. อัตลักษณ์วัฒนธรรม (Cultural Identity) โลกทัศน์ ความเชื่อ ความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับจักรวาล และสิ่งต่าง ๆ รอบตัว แบบแผนบรรทัดฐาน แนวทางปฏิบัติของกลุ่ม รูปแบบที่ใช้ในการสื่อสาร การปฏิสัมพันธ์ การสื่อสาร สิ่งแวดล้อม

ความเด่นของอัตลักษณ์ (identity salience) พัฒนามาจากความหลากหลายแง่มุมของ ตัวตน ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น ตัวตนประกอบด้วยชุดของอัตลักษณ์ที่มีความแตกต่างกันจำนวนมาก (sets of discrete identities) บุคคลมีศักยภาพที่มีอัตลักษณ์จำนวนมากตามบทบาทต่าง ๆ ที่ตน ครอบครองอยู่ โดยอัตลักษณ์มีคุณสมบัติ 2 ประการ คือ

1. การที่บุคคลอื่นมอบตำแหน่งอันใดอันหนึ่งทางสังคมให้ตัวเรา
2. ตัวเรายอมรับตำแหน่งที่บุคคลอื่นมอบให้

ดังนั้นในแง่ของอัตลักษณ์ เป็นการรู้คิด เกี่ยวกับตนที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและตำแหน่งในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล เช่น อัตลักษณ์ ความเป็นครู อัตลักษณ์ความเป็นมารดา เป็นภรรยา เป็นลูก เป็นต้น นอกจากนี้อัตลักษณ์ที่บุคคลมีอยู่ ผันแปรไปตามความเด่นที่ถูกจัดวางตามลำดับความเด่น (salience hierarchy) ซึ่งความเด่นของอัตลักษณ์อันใดอันหนึ่งถูกนำมาใช้หรือไม่ใช้ ขึ้นอยู่กับความน่าจะเป็นตามสถานการณ์ต่าง ๆ ดังนั้น สรุปได้ว่า การเลือกแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งย่อมสะท้อนให้เห็นถึงตำแหน่งความเด่นของ อัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทนั้น ๆ ปกติแล้วบุคคลแสดงพฤติกรรมตามความเด่นของอัตลักษณ์ที่มี ความชัดเจนอย่างใดอย่างหนึ่ง การอธิบายความหมายกับคุณลักษณะของสถานการณ์ต่าง ๆ (defining characteristics of situations) หมายถึง ระดับที่บุคคลยินยอมให้อัตลักษณ์อื่น ๆ (alternative identities) ได้แสดงพฤติกรรมออกมาตามสถานการณ์ที่มีความหมายนั้นลักษณะอื่น ๆ ภายในตัวบุคคล (other self characteristics) หมายถึง การที่บุคคลมีความภาคภูมิใจในตนเอง (self-esteem) หรือมีความพึงพอใจ (satisfaction)

ในส่วนพฤติกรรมทางเลือกบทบาท (role choice behavior) นั้นหมายถึง พฤติกรรมที่ บุคคลแสดงออกตามอัตลักษณ์ที่มีความเด่นที่สุดในสถานการณ์นั้น ๆ พฤติกรรมทางเลือกบทบาทจึง เป็นผลลัพธ์ของ ความเด่นของอัตลักษณ์ตามบทบาทที่บุคคลเลือกและแสดงออกมาเรียกว่า พฤติกรรมการปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาท (role performance) โดยบุคคลประเมินตนเองและบุคคล นัยสำคัญ (significant others) จึงแสดงพฤติกรรมออกมากระบวนการเล่นที่สะท้อน ถึงคุณค่าใน ตนเองเกี่ยวกับบทบาทเฉพาะของบุคคล (role-specific self-esteem) ทั้งนี้การปฏิบัติตนตามบทบาท ประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวขึ้นอยู่กับทำให้ความสำคัญกับความเด่นของอัตลักษณ์ ดังนั้นการ อธิบายพฤติกรรมของบุคคลตามกรอบทฤษฎีอัตลักษณ์จึงอธิบายได้ด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างความ ผูกพันความเด่นของอัตลักษณ์ และการเลือกบทบาทโดยที่อัตลักษณ์เป็นเรื่องของ การรู้คิด (cognition) ซึ่งอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายกว่าความผูกพันที่เป็นเรื่องของการมีปฏิสัมพันธ์ (ธงชัย สมบูรณ์, 2549: 64)

เนื่องจากทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญต่อมนุษย์แต่ละคน และช่วยให้ความรู้เกี่ยวกับสังคมมนุษย์มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น จุดเริ่มมาจากแนวความคิดของแมก เวเบอร์ นักสังคม วิทยาชาวเยอรมัน ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาสังคมโดยหาความเข้าใจจากจิตพิสัยของคนใน สังคมและจอร์จ เฮร์เบิร์ต มีด ได้ใช้แนวความคิดของเวเบอร์มาใช้ในการศึกษาสังคมอย่างแท้จริง เพื่อ ค้นหาตอบว่า บุคลิกภาพของบุคคลนั้น ๆ เกิดมาจากประสบการณ์ทางสังคมอย่างไร วิธีการ วิเคราะห์กรอบแนวความคิดที่มีรากฐานของสมมุติฐานที่ว่าสิ่งที่สังคมดำเนินไปอย่างต่อเนื่องนั้นเป็น เพราะมีจุดเริ่มต้นมาจากการระหว่างกันของคนในสังคม และการของบุคคลในสังคมเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ที่บุคคลมีต่อผู้อื่น การและการตอบสนองต่อบุคคลและสถานการณ์ แวดล้อมของแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับค่านิยมความหมายที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคลและแต่ละ สถานการณ์โดยรอบมีสาระสำคัญดังนี้

1. ความอ่อนแอทางชีววิทยาของเผ่าพันธุ์มนุษย์เป็นสาเหตุที่ทำให้มนุษย์ ต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นสังคมเพื่อการมีชีวิตรอด

2. มนุษย์คัดเลือกเก็บรักษาการระหว่างกัน ส่งเสริมความร่วมมือ ระหว่างกัน ซึ่งส่งผลให้มีชีวิตอยู่รอดเอาไว้ ขณะเดียวกันก็ละทิ้งการระหว่างกันที่ไม่ส่งเสริม ความร่วมมือระหว่างกันซึ่งส่งผลให้มีชีวิตอยู่รอดทำให้เกิดจิต อัตตา และสังคมขึ้น (Mind, Self and Society)

3. จิต (Mind) มีลักษณะที่สำคัญ คือ ความสามารถในการใช้สัญลักษณ์ กำหนดสิ่งต่าง ๆ ในสถานะแวดล้อมทำให้สามารถรู้จักสิ่งต่างๆ เหล่านั้น สามารถฝึกซ้อมในใจในแนว การต่าง ๆ ต่อสิ่งต่าง ๆ ได้ก่อนที่จะลงมือจริง สามารถหักห้ามแนวการปฏิบัติที่ไม่เหมาะสม ไม่ ควร เมื่อวิเคราะห์ได้จากการฝึกซ้อมในใจ จิตมนุษย์มีลักษณะเป็นกระบวนการ (process) ไม่ใช่ โครงสร้าง การฝึกซ้อมในใจเป็นปัจจัยที่สำคัญของการเกิดกลุ่มที่เป็นระเบียบ และการดำรงอยู่ของกลุ่ม ที่เป็นระเบียบก็เนื่องจากการเลือกแนวปฏิบัติที่ส่งเสริมความร่วมมือและการปรับตัวของจิต จิตของ มนุษย์ไม่ได้มีมาตั้งแต่กำเนิดแต่เป็นผลผลิตของสังคม ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์กันของมนุษย์ เช่น ใน วิทยาทกร เด็กเลือกสรรทำทางต่าง ๆ ที่ได้แสดงออกไปอย่างเดาสุ่มกับผู้ใกล้ชิด ที่ทำให้บุคคลเหล่านั้น ได้ตอบในทางบวก การเลือกสรรทำทางของเด็กอาจได้มาจากการเดาสุ่มของเด็ก และจากการ สอนของผู้ใกล้ชิด การเลือกทำทางเช่นนี้เกิดขึ้นเรื่อยไปจนกระทั่งพบความหมายทั่วไป (Common Meanings) ของทำทางเหล่านั้นที่เข้าใจตรงกันทั้งเด็กและคนทั่วไปจนกลายเป็นทำทางตามประเพณี (Conventional Gesture) ซึ่งก่อให้เกิดความไม่มีประสิทธิภาพสำหรับการต่อกันมากขึ้นเพราะมี ความหมายตายตัวจึงกระตุ้นให้ผู้ที่เข้าสัมพันธ์ต้องปรับตัวระหว่างกันมากขึ้น จากการที่ผู้ที่เข้าสัมพันธ์ต้องปรับตัวระหว่างกันมากขึ้น ทำให้เพิ่มความสามารถ ของบุคคลมากขึ้นและเป็นขั้นตอนสำคัญในกระบวนการพัฒนาจิต อัตตา และสังคม นั่นคือ เมื่อมนุษย์รับรู้และตีความทำทางแล้วแสดงว่ามนุษย์มีความสามารถที่ สวมบทบาทของผู้อื่นในลักษณะของ “การเอาใจเขามาใส่ใจเราด้วย” นับเป็นการเพิ่มความเป็นไปได้ใน การระหว่างกันที่ประสานร่วมมือกันโดยสรุปเมื่อบุคคลได้พัฒนาความสามารถ 3 ประการ คือ การเข้าใจทำทางตามประเพณี ,สามารถใช้ทำทางต่าง ๆ เข้าใจทำทางของคนอื่น และ สามารถฝึกซ้อมแนวทางปฏิบัติตามทางเลือกต่าง ๆ ในใจเท่ากับว่า บุคคลนั้นมี “จิต”

4. อัตตา (Self) เมื่อบุคคลสามารถให้ความหมายกับสิ่งต่าง ๆ และบุคคลอื่นใน สภาพแวดล้อมได้แล้ว เขาก็สามารถให้ความหมายเกี่ยวกับตัวเองได้ การตีความหมายของท่าทางต่าง ๆ จึงเป็นทั้งช่วยให้เกิดการประสานงานระหว่างมนุษย์ด้วยกันและสามารถนำมาใช้ประเมินผลตนเอง ได้อีกด้วย การประเมินผลตนเองขึ้นอยู่กับกระบวนการของจิตนั่นเอง กล่าวคือ เมื่อบุคคลได้ “ภาพ ตนเอง” (Self image) จากสายตาของคนอื่นที่สัมพันธ์กับตนเองมาระยะหนึ่ง ภาพนี้ค่อย ๆ ผังลึกใน จิตใจจนกลายเป็นความคิดเกี่ยวกับตนเอง (Self – Conception) ที่เปรียบเหมือนวัตถุหนึ่งที่มี ความสม่ำเสมอ เป็นบุคคลประเภทที่มีความโน้มเอียงที่มองสิ่งใดสิ่งหนึ่งประสานสอดคล้องกันมั่นคง ถาวรของตนขึ้นกลายเป็นอัตตาของบุคคลนั้นกระบวนการพัฒนาอัตตามี 3 ขั้นตอนคือ

4.1. Play Stage (ขั้นการเล่นบทบาท) หรือ Role – Taking (ขั้นเอาใจเขามาใส่ใจเรา) เป็นระยะที่บุคคลยังเป็นเด็กทารก มีความสามารถในการสวมบทบาทของผู้อื่นได้จากัดเพียง คนหรือสองคนเท่านั้นภาพของตนเอง (อัตตา) ก็ยังจำไม่ฝังแน่นแต่อย่างใด

4.2. Game Stage (ขั้นเกมสัถิพา) เป็นช่วงที่เด็กทารกเจริญวัยใหญ่ขึ้น สามารถสวมบทบาทของผู้อื่นหรือเอาอย่างคนอื่นมากขึ้นทางานระบบมากขึ้นภาพของตัวเองมีความ ซับซ้อนมากขึ้นสามารถร่วมมือกับผู้อื่นได้มากขึ้นร่วมกิจกรรมที่มีการประสานงานกันอย่างเป็นระเบียบ มากขึ้น

4.3. Generalized Other (ขั้นสวมบทบาทของบุคคลทั่วไป) เป็นขั้นที่ บุคคลสามารถยึดถือปริทรรศน์ทั่วไป ค่านิยม บรรทัดฐานของสังคมหนึ่งในการระหว่างกันด้าน ต่าง ๆ ได้กล่าวคือ บุคคลสามารถทั้งเพิ่มความเหมาะสมในการโต้ตอบกับผู้อื่นในการระหว่าง กันมากขึ้นอยู่เสมอ อันเป็นขั้นตอนพัฒนาการของอัตตาขั้นต่าง ๆ ของมนุษย์ (ธงชัย สมบูรณ์. 2549: 72-86)

สังคมมนุษย์ เป็นการระหว่างกันของบุคคลที่มีการจัดระเบียบแล้ว และมีแบบแผนของบุคคลต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะจิต กล่าวคือ การยึดถือบทบาททำให้บุคคลสามารถ ควบคุมลักษณะการโต้ตอบของตัวเองได้ ทั้งนี้เพราะบุคคลมีความสามารถในการสวมบทบาทผู้อื่น สังคมยังต้องขึ้นอยู่กับอัตตาอีกด้วย เพราะอัตตาเกิดจากความสามารถของบุคคลในการสวมบทบาท บุคคลทั่วไป ถ้าหากไม่สามารถมองเห็นและประเมินค่าตนเองจากสายตาของผู้อื่นแล้ว การควบคุม ทางสังคมก็มีเพียงการประเมินตนจากบทบาทของตนเท่านั้นซึ่งไม่สามารถประสานกิจกรรมที่แตกต่าง กันได้ จิต และอัตตา ทำให้สังคมมีความเคลื่อนไหว หรือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาที่มีการโต้ตอบกับ บุคคลอื่น จากการที่บุคคลถือเอาอัตตาเป็นวัตถุอีกอย่างหนึ่งในกระบวนการทาระหว่างกัน ทางสังคมนี้เองทำให้บุคคลสามารถวางแผนการโต้ตอบกับบุคคลอื่นได้สังคมจึงเป็นปรากฏการณ์ที่ สร้างสรรค์ขึ้นจากการปรับตัวระหว่างกันระหว่างกันของมนุษย์ ดังนั้นสังคมจึงอาจสร้างขึ้นใหม่ เปลี่ยนแปลงไปตามจิตและอัตตาเห็นควรโดยมีลักษณะเป็น I และ Me คือ I หมายถึง แนวโน้มผลักดัน ของคน Me หมายถึง พฤติกรรมตามความรู้สึกของตนหลังจากได้ทำพฤติกรรมลงไปแล้วบุคคลไม่ สามารถทานาย I ได้ แต่รู้ได้เมื่อเป็น Me ดังนั้นสังคมเป็นแบบแผนที่ประสานสอดคล้องกันของกิจกรรม มนุษย์ได้ซึ่งมีการดำรงรักษาไว้ เปลี่ยนแปลง

ไปตามการระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ ระหว่างบุคคล หรือในแต่ละบุคคล ทั้งการบำรุงรักษาและการเปลี่ยนแปลงของสังคม ผ่าน กระบวนการของจิตและอัตตา (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2543: 122-130) ทฤษฎีระหว่างกันทาง สัญลักษณ์ การนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะขององค์การทางสังคมและบุคคล ที่เป็นสมาชิก เพิ่มเติม ดังนี้

1. แนวความคิดเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาท

- สถานภาพ คือ สิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ของบุคคล
- บทบาท คือ ส่วนที่เป็นพลวัตของสถานภาพ
- บุคคลได้รับมอบหมายให้ดำรงสถานภาพโดยมีความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่น เมื่อ บุคคลใช้สิทธิและทำหน้าที่อันเป็นส่วนต่างๆ ของสถานภาพก็เท่ากับว่าบุคคลแสดง “บทบาท”

2. แนวความคิดเกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคม

- โครงสร้างทางสังคมประกอบด้วยหน่วยวิเคราะห์สำหรับวิเคราะห์หลาย ประการคือ
 1. ตำแหน่งต่าง ๆ ชุดหนึ่ง
 2. ระบบความคาดหวังที่สอดคล้องกัน
 3. แบบแผนพฤติกรรมตามความคาดหวังของตำแหน่ง

โดยสรุป Symbolic Interaction Theory มีสาระสำคัญดังนี้

1. จิต อัตตา และสังคม (Mind, Self and Society) เป็นกระบวนการของ พฤติกรรมมนุษย์ ที่ระหว่างกัน
2. ภาษา เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิด จิตและอัตตา
3. จิต เป็นสิ่งนำเข้าของกระบวนการสังคม อันเป็นการระหว่างกัน ภายในตัวมนุษย์
4. มนุษย์สร้างพฤติกรรมภายในตัวของมนุษย์เอง ไม่ใช่เป็นการโต้ตอบสิ่ง กระตุ้นภายนอกเหนือพลังภายใน

5. การดำเนินพฤติกรรมของมนุษย์ขึ้นกับการนิยามสถานการณ์เฉพาะหน้าที่ ต้อง

6. การขัดเกลาทางสังคมของมนุษย์ เป็นการขัดเกลาโดยสังคมและการมี อิสรภาพสังคม บุคคลที่พร้อมด้วยอัตตาไม่เป็นที่ตั้งรับเท่านั้นแต่สามารถใช้ประโยชน์ในการกระทำ ระหว่างกัน ซึ่งอาจเป็นพฤติกรรมที่แตกต่างไปจากที่กลุ่มกำหนดได้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2543: 122-130) การ วิเคราะห์แนวละครมาใช้ใน การวิเคราะห์ทางสังคม หรือทฤษฎีการละคร (Dramaturgical Theory) แนวความคิดที่สำคัญ คือ การต่าง ๆ และการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ เหมือนกับการแสดงละคร ปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์มีความเปราะบาง การที่สามารถดำรงอยู่ได้นั้นเพราะ การแสดงออกที่ดีที่เหมาะสม

การแสดงออกที่ไม่ดีหรือไม่เหมาะสมเกิดการหยุดชะงักมีผลกระทบต่อ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เช่นเดียวกับการแสดงละคร โดยสุเทพ สุนทรเกตุ พุดถึง Herbert Blumer ชาวอเมริกาที่ได้สรุปหลักการ พื้นฐาน ของ Symbolic Interaction Theory ไว้ดังนี้

1. มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ชั้นต่ำ เพราะมนุษย์ได้รับการสืบทอดความสามารถให้ รู้จักการคิด
2. ความสามารถในการคิดถูกหล่อหลอม โดยการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม
3. ในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม มนุษย์เรียนรู้เกี่ยวกับความหมาย และสัญลักษณ์ ต่าง ๆ ที่ทำให้มนุษย์ได้ใช้ความสามารถในการคิดที่เป็นคุณสมบัติเฉพาะของมนุษย์
4. ความหมายและสัญลักษณ์ ทำให้มนุษย์มีการและปฏิสัมพันธ์ขึ้นได้
5. มนุษย์สามารถที่แก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกความหมายและสัญลักษณ์ ที่ใช้ ในการ และปฏิสัมพันธ์บนพื้นฐานการนิยามและให้ความหมายแก่สถานการณ์นั้น ๆ
6. มนุษย์สามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงและยกเลิกความหมายหรือสัญลักษณ์ได้ เพราะมนุษย์มีความสามารถในการปฏิสัมพันธ์หรือโต้ตอบกับตนเอง ทำให้มนุษย์สามารถตรวจสอบ วิธีทางของการที่เป็นไปได้ต่าง ๆ พิจารณาถึงผลดีและผลเสีย ที่อาจเกิดขึ้นก่อนที่จะเลือก อย่างใดอย่างหนึ่งลงไป
7. แบบแผนต่าง ๆ ระหว่างการและปฏิสัมพันธ์ก่อให้เกิดกลุ่มสังคมต่าง ๆ ขึ้นมา (สุเทพ สุนทรเกสัช. 2540: 200-201)

นอกจากนั้น (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2543: 132-133) ได้สรุปสาระสำคัญในเชิง ทฤษฎีของทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) ดังนี้

1. จิต อัตตาและสังคม เป็นกระบวนการแห่งพฤติกรรมมนุษย์และระหว่างมนุษย์
2. ภาษาเป็นกลไกให้เกิดจิตและอัตตา
3. จิต คือ input ของกระบวนการสังคม ซึ่งคือการระหว่างกันภายในตัว มนุษย์
4. มนุษย์สร้างความประพฤติกายในตัวของมนุษย์เอง ไม่ใช่เป็นการโต้ตอบสิ่ง กระตุ้นภายนอกหรือพลังภายใน เช่น แรงขับ มูลเหตุจูงใจ
5. การดำเนินพฤติกรรมของมนุษย์ขึ้นอยู่กับการนิยามสถานการณ์เฉพาะหน้าที่ ต้องกระทำ
6. การขัดเกลาทางสังคมของมนุษย์เป็นทั้งการจับเขาเข้าสังคมมนุษย์และทำให้มี อิสระจากสังคม บุคคลที่พร้อมด้วยอัตตาไม่เป็นที่ตั้งรับเท่านั้นหากสามารถใช้ประโยชน์อัตตาในการ ระหว่างกัน ซึ่งอาจก่อผลเป็นพฤติกรรมที่แปลกไปจากกลุ่มที่กำหนดก็ได้

การปรับใช้ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) ซึ่งเมื่อนำ ทฤษฎีนี้มาใช้แล้วทำให้แนวทางการศึกษาเนื้อหาสาระมุ่งเน้นไปที่ระดับของ "ความหมาย/เนื้อหา ระดับความสัมพันธ์" มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะแนวคิดเบื้องต้นของทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ นาเสนอว่า สิ่งที่เราเรียกว่า "สังคม" นั้นแท้จริง คือ "ตารางโครงข่ายอันใหญ่ของปฏิสัมพันธ์ของบุคคล" นั่นเอง แต่ปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์นี้มีลักษณะพิเศษไปกว่าปฏิสัมพันธ์ของสัตว์โลกแบบอื่น ๆ คือ เป็น ปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ ดังนั้นเวลาที่คน 2 คนเอามือไปจับกัน (ซึ่งสัตว์บางชนิดก็อาจทำ) ภายใต้การ ดังกล่าวนั้น อาจแสดงความหมายได้อย่างหลากหลาย เช่น แสดงไมตรีจิตต่อกัน เน้นการให้ สัญญากัน เป็นการรับคำ ท้ารับ เป็นเพียงมารยาทในการทักทาย ฯลฯ ซึ่งเมื่อการสื่อสารหวนกลับมาใช้ ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิง

สัญลักษณ์ ก็ช่วยกระพือความสนใจในเรื่อง "ความหมาย" ที่อยู่เบื้องหลังการ สื่อสารทั้งแบบ วัจน และอวัจนภาษาให้มากขึ้นแนวทางการศึกษาเรื่องความหมายในช่วงเวลานี้จึงเริ่ม มุ่งหน้าไปที่ทั้ง ขั้นตอนของผู้ส่งสาร คือ กระบวนการสร้างสรรค์ข่าวสาร (message creation) และ ขั้นตอนของผู้รับสาร คือ การตีความเนื้อหาสาร (message interpretation) และเนื่องจากองค์ความรู้ ในเรื่องการศึกษาการ สื่อสารได้ก่อตัวมาเป็นเวลานานหลายทศวรรษแล้วรวมทั้งมีต้นกำเนิดมาจาก ขนบทางวิชาการที่ แตกต่างกันทั้งด้านมนุษยศาสตร์และวิทยาศาสตร์ดังที่กล่าวมาข้างต้น ดังนั้น ในยุค สมัยนี้จึงเริ่มมีการ ถกเถียงกันเกี่ยวกับศาสตร์แห่งการสื่อสารว่าแสวงหาหลักการในระดับใด เช่น ระดับ laws ซึ่งหมายถึง กฎที่ควบคุมกระบวนการทั้งหมด แบบกฎของแรงโน้มถ่วงของโลก (ตามแบบ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ) ระดับ rules หมายถึง กฎที่เกี่ยวกับการตีความ (interpretation) ของคนแต่ละ คนตามแบบมนุษยศาสตร์ ระดับ open system ซึ่งไม่เป็นไปทั้งตาม laws และ rules แต่เป็นระบบเปิด กล่าวคือ ต่างจาก rules ตรงที่ ไม่ได้เน้นระดับปัจเจกแต่ละคนแต่ทว่าสามารถค้นหาหลักเกณฑ์ร่วมได้ ทั้งระบบ แต่ก็ต่างจาก laws ตรงที่ไม่ได้แยกดูสิ่งที่ถูกศึกษาแบบเป็นส่วนย่อยๆ เช่น ที่วิทยาศาสตร์ แต่เน้นการดูความสัมพันธ์ของ แต่ละส่วนย่อยทั้งระบบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) มีจุดเริ่มของทฤษฎีมา จากความคิดการระหว่างกัน (interaction) + สัญลักษณ์ (Symbol) การระหว่างกันทาง สังคมและการ ระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ โดยการระหว่างกันทางสังคม หมายถึง การ ของบุคคลที่มีผลอย่างใดอย่าง หนึ่งต่อความคิด หรือการของบุคคลอีกคนหนึ่งการ นั้นเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เช่น การโฆษณา สินค้าในโทรทัศน์ เป็นได้ทั้งการทั้งสองฝ่าย เช่น การสนทนาระหว่างนาย ก กับ นาย ข การเซ็นสัญญา ระหว่างบริษัท ก กับ บริษัท ข ล้วนแต่เป็นการ ระหว่างกันทั้งสิ้นสังเกตได้ว่า ในการระหว่างกันทาง สังคมนั้นต้องมีการใช้สัญลักษณ์ อย่างใดอย่างหนึ่งสื่อความหมายระหว่างกัน เช่น การโฆษณาสินค้า ใช้ ภาษา รูปภาพ การตอบโต้ไม่ใช่ พฤติกรรมที่บุคคลตอบสนองต่อสิ่งเร้าโดยตรง แต่ผ่านกระบวนการที่ ผ่านการตีความต่อสิ่งเร้า ดังนั้น การระหว่างกันทางสังคมต้องเป็นการระหว่างกันทางสัญลักษณ์ด้วย นัก สังคมวิทยาได้ แบ่งการระหว่างกันทางสัญลักษณ์ออกจากการระหว่างพฤติกรรม โดยการ ระหว่างกัน ทางสัญลักษณ์มีการถ่ายทอดความคิดกันด้วย การระหว่างกันทางพฤติกรรมไม่มี การถ่ายทอดทาง ความคิด มนุษย์เป็นผู้รู้จักใช้สัญลักษณ์ ในการสร้าง บารุงรักษาและพัฒนา ความสัมพันธ์ทางสังคม ตลอดจนสร้าง บารุงรักษาและพัฒนาวัฒนธรรมและยังใช้สัญลักษณ์ในการ ถ่ายทอดวัฒนธรรมจาก Generation สู่ Generation โดยทฤษฎีนี้เชื่อว่า ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นสิ่งที่ เกิดจากการให้ความหมาย การเรียนรู้ความหมายและการตีความหมายก่อนการตอบสนอง

3. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

3.1 ความหมายของวัฒนธรรม

การให้ความสำคัญเรื่องระบบความเชื่อและค่านิยมทาง สังคม วัฒนธรรมไม่ใช่พฤติกรรมที่สังเกตได้อย่างผิวเผิน แต่เป็นระบบความเชื่อและค่านิยมทางสังคม ซึ่งอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ วัฒนธรรม คือ กฎระเบียบหรือบรรทัดฐานของพฤติกรรมที่คนใน สังคมยอมรับ (ยศ สันตสมบัติ. 2537: 383-387; อ้างอิงจาก Fred E. Voget: 1975)

วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชนส่วนวัฒนธรรมในความหมาย ทางวิชาการมีนัยถึงพฤติกรรมหรือสิ่งที่คนในหมู่คณะผลิตหรือสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และใช้ในหมู่พวกของตน (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2539: 757)

วัฒนธรรมแบบแผนของการประพฤติปฏิบัติของผู้คนในสังคมที่ได้รับการสั่งสม จากรุ่น ต่อรุ่นซึ่งแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความคิด สติปัญญา รวมทั้งระบบคุณธรรม ซึ่งสัญลักษณ์ที่แสดงออกอาจอยู่ในรูปแบบที่จับต้องได้ (เช่น ภาษา การแต่งกาย เทคโนโลยี ศิลปะ กิริยา ท่าทาง) และรูปแบบที่จับต้องไม่ได้ (เช่น ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม) อย่างไรก็ตาม สัญลักษณ์ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เนื่องจากสิ่งที่จับต้องได้ มักมีความหมาย หรือระบบคุณค่าอยู่เบื้องหลัง (แผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ 2550-2559. 2552)

“วัฒนธรรม เป็นนามธรรม เป็นคุณค่า เป็นวิถีการดำเนินชีวิต อาจทั้งวิถีและการดำรงชีวิต คำว่า วัฒนธรรม มี ธรรมะ ย่อมเป็นไปในทางบวก ทางดีงาม สิ่งเลวร้ายไม่ใช่วัฒนธรรม เพราะมันเป็นวิถีชีวิต เป็นมรรค” (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2552: 18)

วัฒนธรรมเป็นเครื่องกำหนดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคม ทั้งยังเป็น เครื่องวัด และกำหนดความเจริญ ความเสื่อมของสังคม วัฒนธรรมจึงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของ ประชาชนและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ หากสังคมใดมีวัฒนธรรมที่เหมาะสมมีความดีงาม สังคมนั้นย่อมเจริญก้าวหน้า ฉะนั้นการทำความเข้าใจในกระบวนการวัฒนธรรมจะเป็นประโยชน์ใน การกำหนดกรอบ หรือแบบแผนการดำเนินชีวิตของสังคม วัฒนธรรมมีคุณประโยชน์หลายประการ คือ ช่วยให้นุชนวัย สดวกสบายขึ้น ช่วยแก้ปัญหาและสนองความต้องการต่าง ๆ ของมนุษย์ช่วยเหนี่ยวรั้ง สมาชิกในสังคม ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชาติเป็นเครื่องกำหนด พฤติกรรมของคนใน สังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขช่วย ให้ประเทศมีความเจริญรุ่งเรือง (สุธีร์ ชีระ ปัญญาพงศ์. 2540)

วัฒนธรรมควรแยกพิจารณาเป็น 2 ส่วน คือ วัฒนธรรมหลวงกับวัฒนธรรมชาวบ้าน (เมือง-ชนบท) ซึ่งมีความแตกต่างกันมาก ตั้งแต่สังคมไทยเปลี่ยนวิถีแบบพออยู่พอกินมาเป็นวิถีแบบ บริโภคนิยมเมื่อเริ่มพุทธศตวรรษที่ 26 แม้ผู้คนหลายเผ่าพันธุ์หลายวัฒนธรรมเข้ามาอยู่อาศัยปนเปกัน มาเป็น เวลาหลายศตวรรษ เช่นเดียวกับประเทศเพื่อนบ้านอีกหลายประเทศ เช่น พม่า มาเลเซีย อินโดนีเซีย แต่ สังคมไทยไม่มีการแบ่งแยกออกเป็นกลุ่มชนชาติที่มีความแตกต่างกันดังในประเทศเพื่อน บ้านเหล่านั้น

สิ่งเหล่านี้ยังเป็นผลต่อเนื่องที่ทำให้สังคมไทยมีทั้งลักษณะความหลากหลาย แต่ในขณะเดียวกันก็มีความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากภาษา ระบบความเชื่อ และประเพณีต่าง ๆ ซึ่งในที่นี้พอจะแบ่งทาคความเข้าใจได้เป็น 2 ส่วน

1. วัฒนธรรมหลวง (เมือง)

2. วัฒนธรรมชาวบ้าน (ชนบท)

วัฒนธรรมหลวง (เมือง) หมายถึง ศิลปะและขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชนชั้นปกครอง คือ ราชสำนักหรือวัง และสมัยต่อมา (หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475) รัฐบาลเข้ามา มีบทบาททางการปกครองโดยมีหน่วยงานราชการเป็นส่วนกลาง โดยกระทรวงศึกษาธิการ กรมศิลปากร เป็นศูนย์กลางในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เป็นต้นแบบหรือวัฒนธรรมมาตรฐาน วัฒนธรรมหลวงมีลักษณะเด่น คือ เป็นวัฒนธรรมที่มีกฎระเบียบแบบแผนที่ค่อนข้างจะแน่นอนตายตัว มีการ สร้างสรรค์อย่างประณีต วิจิตรบรรจง

วัฒนธรรมชาวบ้าน (ชนบท) หมายถึงผลผลิตของประชาชนชาวบ้าน ซึ่งอยู่อาศัยตาม ภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ ทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันตก และ ภาคใต้ วัฒนธรรมชาวบ้านนี้มีลักษณะเฉพาะตัวและมีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละภูมิภาคทั้งนี้ เนื่องจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ทางสังคมและเศรษฐกิจที่ต่างกัน ความแตกต่างนี้มีส่วนที่มองเห็นเป็นรูปธรรม เช่น ลักษณะบ้านเรือน อาหารการกิน ประเพณี การละเล่น ส่วนที่เป็นนามธรรม เช่น ทศนคติ ค่านิยม และความเชื่อ (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. 2548: 17-21)

วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตร่วมกันของกลุ่มคนที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม การอยู่ร่วมกันหรือวิถีชีวิตร่วมกันจึงเป็นธรรมชาติของคนมาตั้งแต่เริ่มต้น กลุ่มชนอาศัยอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน เช่น อยู่ในที่ดอน อยู่ในที่ลุ่ม อยู่ริมทะเล ไม่ว่าสภาพแวดล้อมจะเป็นแบบใด มนุษย์ที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ก็จะต้องเรียนรู้ให้อยู่รอดได้ในสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ วิถีชีวิตร่วมกันในสิ่งแวดล้อมหนึ่ง ๆ จึงไม่เหมือนกัน ฉะนั้นวัฒนธรรมในแต่ละแห่งจึงไม่เหมือนกัน จึงเรียกว่า ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความหลากหลายทางวัฒนธรรมทำให้อยู่รอด เพราะความหลากหลายนี้ทำให้งามและทำให้อยู่รอด เช่น ถ้าทั้งโลกนี้มีต้นไม้หรือดอกไม้ชนิดเดียวกันคงจะไม่งามและจะสูญพันธุ์ได้ง่าย ดังนั้นความหลากหลายทางวัฒนธรรมจึงเป็นความงามและช่วยให้อยู่รอด เพราะมีความสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม ที่เรียกว่า วิถีชีวิตร่วมกัน หมายถึง การมีความเชื่อร่วมกัน ความเชื่อร่วมกันก็เป็นวัฒนธรรม ระบบ คุณค่าร่วมกัน เช่น คนไทยพุทธมีศาสนาพุทธนั้นก็เป็นการเชื่อร่วมกัน

การทำมาหากินที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมที่ทามานานจนชำนาญ ก็เป็นวัฒนธรรมของ กลุ่มชนในเชิงวัฒนธรรมจึงมีเศรษฐกิจแต่เป็นเศรษฐกิจที่มีฐานอยู่ในวัฒนธรรมอันเชื่อมโยง ความสัมพันธ์กับเรื่องอื่นๆเช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี เรื่องอาหารการกิน การแต่งกาย ที่อยู่อาศัย การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สุนทรียกรรม และศิลปะต่าง ๆ วัฒนธรรม การดูแลรักษาสุขภาพที่สืบทอดกันมา เช่น

การแพทย์แผนไทยก็เป็นวัฒนธรรม ดังนั้นวัฒนธรรมจึงเชื่อมโยงองค์ประกอบของวิถีชีวิตเข้ามา อย่างบูรณาการ ซึ่งรวมทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ เมื่อเชื่อมโยงเป็นบูรณาการก็เกิดความสะดวก เมื่อเกิดสะดวกก็มีความเป็นปกติและยั่งยืน ฉะนั้นชุมชนที่อยู่ร่วมกันด้วยวัฒนธรรมจึงมีความยั่งยืนมานับพันปี ซึ่งต่างจากการพัฒนาที่เอาเศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง ซึ่งภายในเวลาอันสั้นนำไปสู่ การแตกสลายของสังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และจิตใจเพราะเศรษฐกิจเป็นการแยกส่วนถ้าเอาแต่ เงินเป็นตัวตั้งจะทำลายองค์ประกอบอื่น ๆ

ความรู้ของมนุษย์มาจาก 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ ทางวิทยาศาสตร์และทางวัฒนธรรม ความรู้ทางวิทยาศาสตร์นั้นเพิ่งมีมาประมาณ 400 ปี แต่ความรู้ทางวัฒนธรรมมีมาเนิ่นนานก่อนหน้านี้ คือ มีมาตั้งแต่มนุษย์มา มนุษย์ก็ค่อย ๆ เรียนรู้จากธรรมชาติรอบตัว เช่น ว่าจะไถกินได้ ว่าจะไถกินไม่ได้ ประดิษฐ์ถ้อยคำ ข้าวของเครื่องใช้ และวิถีดำรงชีวิตต่าง ๆ ผ่านการค้นกรองลองใช้สะสมเพิ่มพูนและ ถ่ายทอดกันมา ซึ่งความรู้ทางวัฒนธรรมที่บางครั้งเราเรียกว่า ภูมิปัญญา ภูมิแปลว่า แผ่นดิน ปัญญาที่ คิดแผ่นดินมีความหมายว่า ในแผ่นดินหรือสิ่งแวดล้อมแต่ละแห่งซึ่งไม่เหมือนกัน มนุษย์ต้องสร้าง ปัญญาที่เหมาะสมที่จะดำรงอยู่ได้ในภูมิหรือสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ซึ่งก็คือ ความหลากหลายทาง วัฒนธรรม

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง วัฒนธรรมราษฎร์ วัฒนธรรมมีทั้งวัฒนธรรมราษฎร์และวัฒนธรรมหลวง เรามักจะรู้จักกันแต่วัฒนธรรมหลวง แต่ไม่รู้จักรัฒนธรรมราษฎร์ ซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคม จึงทำให้พัฒนาไม่ถูกทาง อีกชื่อหนึ่งของความรู้ทางวัฒนธรรม คือ ความรู้ดั้งเดิม (Traditional knowledge) เพราะมีการถ่ายทอดกันมาแต่ดั้งเดิมดังคำกล่าวที่ว่า ธรรมชาติสร้างสรรค์สรรพชีวิต นานาพันธุ์เป็นความหลากหลายที่ชีวภาพอันใด มนุษย์ก็สร้างความรู้ทางวัฒนธรรมอันหลากหลาย ขึ้นมาฉนั้น (ประเวศ วะสี. 2547: 21)

ความรู้ดั้งเดิมที่เกิดขึ้นมาจึงมีคุณค่าเช่นเดียวกับสรรพชีวิต แต่การเรียนรู้โดยเอาตำรา เป็นตัวตั้งจะทำให้ความรู้ดั้งเดิมสูญพันธุ์ไปอย่างน่าเสียดายเพราะความรู้ดั้งเดิมไม่ได้อยู่ในตำราหรือ เรียนรู้จากตำราไม่ได้แต่อยู่ในการปฏิบัติตามวิถีชีวิต ความรู้ดั้งเดิมเมื่อสูญไปแล้วก็จะไม่กลับมาอีก เช่นเดียวกับการสูญพันธุ์ของพืชและสัตว์ การสูญเสียความรู้ดั้งเดิมจึงเป็นการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ของ มนุษยชาติ การเรียนรู้จึงเรียนรู้ในฐานวัฒนธรรม การเรียนรู้ฉนั้น ๆ จึงเป็นประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันไม่ แยกส่วนหลุดลอยหรือการทารุณการอยู่ร่วมกันซึ่ง ประเวศ วะสี (2547: 21-22)

ประเวศ วะสียังได้กล่าวไว้อีกว่า วัฒนธรรม คือ รากของสังคม เช่นเดียวกับต้นไม้ที่ต้องมีรากที่จะยึดดินให้มั่นคงและดูดซึมปุ๋ยจากดิน สังคมก็ต้อง มีรากเพื่อความมั่นคงและเพื่อดูดซึมประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมฉนั้น ๆ ดังนั้นรากของสังคม คือ วัฒนธรรม การตัดรากต้นไม้เกิดผลร้ายฉนั้นใด การพัฒนาโดยการตัดรากทางวัฒนธรรมก็เกิดผลร้ายแก่ สังคมฉนั้น

การพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ การพัฒนาที่เอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง เพราะวัฒนธรรมคือวิถี ชีวิต ร่วมกันที่รวมทุกอย่างเข้ามาเพื่อความสมดุล เมื่อสมดุลจึงยั่งยืน ความยั่งยืนไม่ได้อยู่ที่สิ่งแวดล้อม อย่าง เดียวแต่หมายรวมถึงวิถีชีวิตร่วมกันที่ยั่งยืนซึ่งรวมถึงเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ และ การเรียนรู้ ต้องรวมกันอย่างยั่งยืน ถ้าตัวใครตัวมัน แข่งชิงกันอย่างเสรีก็จะไม่ยั่งยืน ถ้าเอา เศรษฐกิจเป็น ตัวตั้งจะส่งเสริมความเป็นตัวใครตัวมันและการแข่งชิงกันอย่างเสรีจึงไม่ยั่งยืน แต่ วัฒนธรรมนั้นเน้นวิถี ชีวิตร่วมกันและรวมองค์ประกอบของวิถีชีวิตร่วมกันทั้งหมดรวมทั้งสิ่งแวดล้อมเข้า มาด้วยกัน เพราะฉะนั้นที่พูดว่า พัฒนาอย่างบูรณาการโดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง แท้ที่จริงก็อย่างเดียวกัน กับการเอา วัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง เพราะชีวิตวัฒนธรรมอยู่ในพื้นที่ (ประเวศ วะสี. 2547: 22)

ดังนั้นวัฒนธรรมเป็นรูปแบบหรือกิจกรรมสิ่งที่มีมนุษย์ประพฤติปฏิบัติและเชื่อถือ ด้วยการ คิด สังคม สืบทอดต่อ ๆ กันมาในวิถีการดำรงชีพ สิ่งที่มีปฏิบัติกันล้วนเป็นสิ่งที่สังคมไม่ขัดต่อศีลธรรม มี วิธีการประจักษ์เชิงสัญลักษณ์ที่ทำให้กิจกรรมนั้น ๆ เด่นชัดและมีความสำคัญ วัฒนธรรมสามารถ ทำหน้าที่ได้หลายระดับ คือ

1. เพื่อสนองความต้องการพื้นฐาน ได้แก่ ปัจจัย 4 ในการครองชีพ
2. เพื่อความเรียบร้อยของสังคม ได้แก่ การปกครอง
3. เพื่อผลทางจิตใจ ได้แก่ ศาสนา
4. เพื่อความสดชื่นในชีวิต ได้แก่ สุนทรียภาพ
5. เพื่อการสื่อสารความรู้ ได้แก่ การศึกษา

วัฒนธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ช่วยให้มนุษย์รู้จักทามหาถิ่น ร่วมกัน อยู่ร่วมกัน และมีความเจริญเหนือสัตว์ประเภทอื่น วัฒนธรรมช่วยให้มนุษย์และสังคม พัฒนาขึ้นโดยลำดับ วัฒนธรรมจะแสดงออกในรูปของค่านิยม (value) โดยมีบรรทัดฐาน (norms) เป็น กลไกในการควบคุมการประพฤติปฏิบัติ ผลของการประพฤติปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องกับบรรทัดฐาน ของสังคมจะก่อให้เกิดกลไกประการหนึ่งที่เรียกว่า การแข่งขันของสังคม (social sanction) เพื่อรักษา บรรทัดฐานทางสังคมไว้ ซึ่งการแข่งขันจะผันแปรตามบรรทัดฐานของสังคม บรรทัดฐานที่สามารถ รักษาสังคมได้อย่างชัดเจน คือ กฎระเบียบ (laws) ภายใต้ระบบสถาบันที่เป็นโครงสร้างของสังคม อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีผลทำให้ค่านิยม บรรทัดฐานเปลี่ยนไป (แผนแม่บท วัฒนธรรมแห่งชาติ. 2550-2559: 4)

อมรา พงศาพิชญ์ (2547: 25) นิยามว่า วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นกำหนดขึ้น มิใช่สิ่งที่ มนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ อาจเป็นการประดิษฐ์วัตถุสิ่งของขึ้นใช้ หรืออาจเป็นการกำหนด พฤติกรรม หรือความคิด ตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงาน ฉะนั้นวัฒนธรรมก็คือระบบในสังคม มนุษย์สร้าง ขึ้นมิใช่ระบบที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติตามสัญชาตญาณ

อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมที่ปรากฏในแต่ละสังคมมีลักษณะที่สำคัญคือ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และเมื่อมีวัฒนธรรมที่แปลกปลอมเข้ามาสู่สังคมหนึ่ง เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสังคมนั้นก็อาจเสื่อมถอยลงได้ ทั้งนี้คุณค่าที่สำคัญของวัฒนธรรม คือ ความหลากหลาย ดังนั้นเมื่อมีแนวคิดในเรื่องความหลากหลายของวัฒนธรรมแล้ว แต่ละสังคมจำเป็นต้องรักษา เอกลักษณ์ของตนให้ดำรงไว้ในขณะเดียวกันก็ต้องปรับปรุงพัฒนาวัฒนธรรมของตนเองให้เจริญออกมา ด้วยเหตุนี้จึงทำให้แต่ละสังคมต้องมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ดังนั้นการส่งเสริมความเจริญทางด้านวัฒนธรรมจึงต้องพยายามดำเนินไปพร้อมกับการดำรงรักษาวัฒนธรรมอัน เป็นเอกลักษณ์ของสังคมเอาไว้ด้วย

วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุหรือวัฒนธรรมทางจิตใจนั้น งามพิศ สัตย์สงวน (2543: 53-54) ได้แบ่งวัฒนธรรมประเภทนี้ออกเป็น 5 ประเภทย่อย ได้แก่

1. สถาบันสังคม อันได้แก่ สถาบันครอบครัว เศรษฐกิจ การเมือง การปกครองการศึกษา ศาสนา การแพทย์และสาธารณสุข เป็นต้น

2. วัฒนธรรมประเภทที่เกี่ยวกับการควบคุมทางสังคม คือวัฒนธรรมที่ช่วยทำให้เกิด ระเบียบในสังคม ซึ่งบางอย่างจะเป็นการควบคุมอย่างเป็นทางการ และบางอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่ง สามารถแบ่งเป็น 5 ประเภทย่อย คือ

2.1 ศาสนา ซึ่งในหลักศาสนาจะมีข้อห้ามต่าง ๆ เช่น การห้ามลักทรัพย์ ห้ามดื่ม ของมีเมา ศาสนาจึงช่วยควบคุมทางสังคมได้

2.2 ความเชื่อทางสังคม คือ ระบบความคิดเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นของคน จำนวนมาก เช่น ในสังคมไทยคนจำนวนมากเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ บุญบาป การทำบุญและโลกหน้า

2.3 ค่านิยม คือ มาตรฐานที่ไว้วัดว่าสิ่งใดมีค่าในสังคมบ้าง เมื่อสิ่งใดมีค่า คนก็ อยากมี อยากเป็น อยากได้ ความเชื่อในค่านิยมของสังคมทำให้สังคมเกิดความมีระเบียบขึ้นได้

2.4 ประเพณีต่าง ๆ แต่ละสังคมมีประเพณีต่าง ๆ ที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็น เวลาอันยาวนาน เมื่อคนทำตามประเพณี จะทำให้เกิดความเป็นระเบียบในสังคมขึ้นได้

2.5 กฎหมาย คือ การควบคุมสังคมโดยตรง และทำให้เกิดความมีระเบียบขึ้น

3. ศิลปะ หมายถึง การสร้างสรรค์ผลงานในด้านต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม หัตถกรรม ดนตรี การละคร นาฏศิลป์และวรรณกรรม เป็นต้น

4. ภาษา คือ ระบบสัญลักษณ์ที่ใช้สื่อสารติดต่อกัน ทั้งภาษาพูด ภาษาเขียน รวมทั้ง กิริยาท่าทางต่าง ๆ

5. พิธีกรรม คือ การปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง

3.2 ลักษณะของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ

1. วัฒนธรรมในลักษณะขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี คือ ข้อตกลงอย่างไม่เป็นทางการร่วมกันของสมาชิกในสังคม ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เกี่ยวกับพฤติกรรมที่ควรปฏิบัติและไม่ควรปฏิบัติ ทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่คนรุ่น หลัง เรียนรู้และสืบทอดมาจากคนรุ่นก่อน เช่น การถอดรองเท้าก่อนเข้าบ้าน การแสดงความเคารพต่อ ผู้ อาวุโสกว่า ส่วนความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อทางศาสนา หรือความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ภูตผีปิศาจ เป็นต้น ซึ่งความเชื่อดังกล่าวมีความสำคัญมากต่อวัฒนธรรม เพราะเป็น สิ่งกำหนดขนบธรรมเนียมประเพณี และพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม

2. วัฒนธรรมในลักษณะสิ่งประดิษฐ์และสถาปัตยกรรม ทั้งวัฒนธรรมที่ค้นพบสมัยก่อน ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุต่าง ๆ วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคมมนุษย์ ที่ได้จัดสรรขึ้นเพื่อ ใช้ในการดำรงอยู่ สามารถจำแนกได้เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นวัฒนธรรมที่ก่อประโยชน์ในด้านความ สะดวกสบายทางกาย อันได้แก่ เครื่องมือ เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น ส่วน วัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นเครื่องที่ก่อให้เกิด ความสุขทางใจ อันได้แก่ ความคิด ความเชื่อ ศาสนา ค่านิยม ศิลธรรม เป็นต้น ถึงอย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมทั้งสองประเภทนี้ต่างก็หลือมล้ำกันอยู่ แบ่งแยก ไม่ขาด จากกัน และในสังคมหนึ่ง ๆ ก็จะมีวัฒนธรรมทั้งสองในลักษณะที่สมดุลกันจากการแบ่งเนื้อหา ของ วัฒนธรรมดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้นไม่ว่าจะอาศัยหลักการแบ่งออกมาในรูปแบบใดก็ตามวัฒนธรรม ที่ ปรากฏอยู่ในสังคมสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทหลัก ก็คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ ซึ่งเกิดจาก ความคิดของมนุษย์ เช่น อาคารบ้านเรือน สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ศิลปกรรมประติมากรรม ตลอดจนสิ่งของ เครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งใช้เป็นประจำทุกวัน และวัฒนธรรมทางจิตใจหรือที่ไม่เกี่ยวกับวัตถุ ได้แก่ วัฒนธรรม ที่เป็นสัญลักษณ์และจับต้องไม่ได้ เช่น ภาษาพูด ระบบความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และกริยา มารยาท (อมรา พงศาพิชญ์, 2547: 25-31)

ลักษณะของวัฒนธรรมมี 4 ประการดังนี้ประการแรก จะต้องมีการสะสม หมายถึง จะต้องมื ทุนเดิมอยู่ก่อนแล้ว จะสะสมทุนนั้นให้เพิ่มขึ้นเรื่อง ๆ และประการที่สอง วัฒนธรรมต้องมีการ ปรับปรุง หมายถึง ต้องรู้จักดัดแปลงและปรับปรุงส่วนที่บกพร่องอยู่ให้เหมาะสมและถูกต้อง ประการที่ สาม จะต้องมีการถ่ายทอด คือ ทาให้วัฒนธรรมนั้น ๆ แพร่หลายในวงกว้าง ประการที่สี่ มีการอบรมสั่ง สอน ให้ผู้อื่น หรือชนรุ่นหลังได้สืบทอดต่อไป

อานนท์ อาภาภิรม (2516: 43) ได้เห็นความเห็นว่าลักษณะที่สำคัญของวัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมเป็นแนวทางแห่งพฤติกรรม อันเกิดจากการเรียนรู้ คือ สามารถเรียนรู้กันได้ (Learned Way of Behavior) มิใช่เกิดขึ้นเองโดยปราศจากการเรียนรู้มาก่อน เพราะมนุษย์มีสมองอันทรงคุณภาพ จึงทำให้ สามารถรู้จักคิด ถ่ายทอด และเรียนรู้ ขบวนการดังกล่าว เกิดขึ้นจากการที่มีบุคคลมีการติดต่อ กับบุคคลอื่น

ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม วัฒนธรรม มีลักษณะเป็นมรดกแห่งสังคมเป็นผลของการถ่ายทอดการเรียนรู้ และเป็นเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการดังกล่าวคือ การสื่อสารโดยใช้สัญลักษณ์ (Symbolic Communication) ได้แก่ การที่มนุษย์มีการใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอด วัฒนธรรม จากรุ่นก่อนมายังคนรุ่นหลัง มีลักษณะเป็นวิถีชีวิต (Way of Life) หรือแบบแผนการดำเนิน ชีวิต (Design for Living) เป็นสิ่งที่ไม่คงที่ สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์

หุตา จิตพิทักษ์ (2528: 145) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมในลักษณะเดียวกันว่า วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นอนัตตา เนื่องจากไม่อยู่ภายในกรอบของเอกัตบุคคล ไม่พึงพาอาศัยบุคคลใด โดยเฉพาะ ทั้งไม่คุมรูปอยู่ชนิดตายตัว ไม่ว่าจะรูปแทนหรือรูปเต็ม ถ้าเปรียบกับวัตถุแล้ววัฒนธรรม ไม่ใช่ธาตุแท้ แต่เป็นสารผสม ทรงตัวอยู่ได้ด้วยอาศัยเหตุปัจจัยซึ่งหลังไหลถ่ายเท และเปลี่ยนแปลงได้ วัฒนธรรมเก่าเสื่อมลง สูญไปสิ่งใหม่ก็เข้ามาแทนที่ ซึ่งย่อมครอบคลุมไปถึงสิ่งเก่าที่เล่าใหม่ด้วย ทั้งนี้ ทั้งนี้เพราะมนุษย์เราไม่หยุดนิ่ง ย่อมผลิตคิดค้นทำสิ่งเก่าให้แปลกใหม่อยู่เสมอ สิ่งใดที่สมอัธยาศัย ของกลุ่มที่ย่อมเป็นที่ยอมรับ และถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมต่อไปดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมมี ลักษณะที่ได้จากการเรียนรู้ และสั่งสมเป็นเวลานานไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ พร้อมกับการ ปรับปรุงให้ดีขึ้นและถ่ายทอดสู่สังคมจนกลายเป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มิอยู่ในสังคม และมีการถ่ายทอดเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตในขณะเดียวกันก็มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุง เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความเปลี่ยนแปลงของแต่ละสังคมได้อีกด้วยแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต หรือจารีต กฎหมายศาสนา สิ่งประติษฐ์ และวัตถุอื่น ๆ ในวิถีชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยม

อาจกล่าวได้ว่าพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมนั้น ๆ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ส่วนมาก เกิดจากการประดิษฐ์และการแพร่กระจาย (ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, 2521: 14) การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในด้านต่าง ๆ ที่มนุษย์ประดิษฐ์และสร้างขึ้นโดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านค่านิยมบรรทัดฐานและระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในสังคมนั้น ๆ ซึ่ง (สุริชัย หวันแก้ว, 2547: 157-158) ได้แยกการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่

1. การเปลี่ยนแปลงจากภายใน (Endogenous Change) เช่น จากการประดิษฐ์คิดค้น วิธีการผลิตใหม่ขึ้นในสังคมนั้นเอง จากการต่อสู้ขัดแย้งระหว่างกลุ่มและกระบวนการในสังคม จากการ ริเริ่มการเปลี่ยนแปลงจากชนชั้นนา เป็นต้น

2. การเปลี่ยนแปลงจากภายนอก (Exogenous Change) เช่น การรับเอาเทคโนโลยี หรือ สิ่งประดิษฐ์มาจากภายนอก การล่าอาณานิคม ซึ่งบางกรณีการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก อาจเกิดขึ้น โดยความสมัครใจของผู้คนในสังคม หรือบางครั้งอาจโดยการใช้อำนาจบีบบังคับ การ เปลี่ยนแปลง

วัฒนธรรม ไม่ว่าจะในแง่ใดลักษณะใด จะเป็นไปอย่างเชื่องช้าหรือรวดเร็ว ก็ขึ้นอยู่กับ การสังสรรค์ วัฒนธรรม (Acculturation) คือ การที่วัฒนธรรมต่างสังคมมากระทบกันว่าจะมีมากหรือน้อย และมีความรุนแรงเพียงใดนอกจากนั้นในสังคมมนุษย์อาจมีการรับวัฒนธรรมบางส่วนมาจากสังคม ข้างเคียงได้แต่ทั้งนี้บางส่วนของวัฒนธรรมที่รับมานั้นไม่ขัดกับค่านิยมหลักของสังคม และมีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่ จนในที่สุดวัฒนธรรมที่รับมาจากสังคมอื่นกลายเป็นวัฒนธรรมของ สังคมนั้นการรับเอาวัฒนธรรมของสังคมอื่นมาในระยะแรกอาจเรียกว่า เป็นการยืมวัฒนธรรม แต่เมื่อ นาน ๆ ไปการยืมก็จะกลายเป็นการรับ การยืมวัฒนธรรมและการรับวัฒนธรรมนั้นเป็นจุดเริ่มต้นของ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมยังมีความเกี่ยวพันกับการเปลี่ยนแปลง ทางสังคมเปรียบเทียบเสมือนกับเชือกสองเส้นที่ถูกนำมาพันเป็นเกลียวคู่กัน หรือเหรียญสองด้าน ซึ่งเป็นคน ละส่วนคนละด้านกันแต่ก็มีการเกี่ยวพันกันอย่างแนบแน่น ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ได้กล่าวว่า สังคมและวัฒนธรรมเป็นส่วนประกอบซึ่งกันและกัน เช่นเดียวกับกระดาษสอง หน้าของกระดาษแผ่นเดียว วัฒนธรรมแต่ละแห่งย่อมเกี่ยวข้องกับสังคมของตนโดยอัตโนมัติ ดังนั้นใน การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น ก็จำเป็นต้องศึกษาทั้งด้านสังคมและวัฒนธรรม เพราะไม่ใช่แต่เพียงว่าทั้งสองเรื่องมีอิทธิพลต่อกันและกันเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างระบบทั้งสอง ก็ซับซ้อน การรวมแนวความคิดทางสังคมและวัฒนธรรมทั้งสองอย่างเข้าไว้ด้วยกัน จึงเป็นเรื่องจำเป็น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม รวมเอาการเปลี่ยนแปลงในวิธีการที่มนุษย์ใช้ เพื่อให้บรรลุถึงความต้องการของเขา การเปลี่ยนแปลงในด้านหนึ่งย่อมขึ้นอยู่กับเปลี่ยนแปลงใน ด้านอื่น ๆ (ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. 2521: 20)

4. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการวัฒนธรรมโดยชุมชนมีส่วนร่วม

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชนมีส่วนร่วมเป็นแนวคิดการปลูกฝังความคิด ในด้านต่าง ๆ ของคน 3 ช่วงวัยในชุมชน ที่ไม่ควรเป็นเรื่องที่ต้องผลักภาระไปให้ภาครัฐ (วิระวัจน์ ทองมันคง. 2551: 73) ด้วยแนวทางความคิดในการแก้ไขปัญหา ซึ่งเป็นแบบแผน ที่นักพัฒนา ชุมชนทั่วไปมักนิยมใช้กัน เมื่อไม่เห็นปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นกับการจัดการ หรือการพัฒนาของตน ก็ มักจะปิดไปให้เป็นความผิดที่ภาครัฐไม่เข้ามาจัดการดูแล ในกรณีนี้เป็นเรื่องที่ชัดเจนอย่างมากว่า การอบรมดูแล มอบความคิด ปลูกฝังทัศนคติใด ๆ กับผู้คนในชุมชน หรือการจะกระชับความสัมพันธ์ เพื่อลดช่องว่างระหว่างวัยของกลุ่มคนในชุมชนนี้ ไม่ควรจะเป็นหน้าที่ของภาครัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ยังไม่ควรเป็นสิ่งที่ต้องกำหนดเป็นแผนงาน หรือโครงการลงมา ยิ่งหากยึดแนวทางการพัฒนา หรือการจัดการแบบชุมชนมีส่วนร่วมด้วยแล้ว จะเห็นว่าความยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ จากการที่ชุมชน รู้จักที่จะพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด ตลอดจนพึงพารัฐให้น้อยที่สุดด้วยโดยการจัดการทรัพยากร วัฒนธรรมโดยชุมชนมีส่วนร่วม นั้น สามารถจำแนกความหมายออกเป็น ส่วน ๆ ได้ ดังนี้

การจัดการ หมายถึง การวางแผน นโยบาย การดำเนินการ และการควบคุม เพื่อให้ บรรลุตาม เป้าหมายหรือเกิดประโยชน์ขึ้น โดยการใช้บุคคลและทรัพยากร (เถาว์ชัย นันทากิวัฒน์. 2521) การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ต้องมีกระบวนการทำงานอย่างเป็นระบบ โดยมีแนวทาง แนวคิด และวิธีการ ดังนั้น การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึง การจัดการทรัพยากร วัฒนธรรมอย่างมีระบบ ผ่านการวางแผน การศึกษาวิจัย การอนุรักษ์ สงวนรักษา ป้องกัน และ เผยแพร่ทรัพยากรวัฒนธรรม โดยทั่วไปแล้ว หมายถึง ส่วนประกอบ หรือผลผลิตของระบบ วัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ตกทอดจากบรรพบุรุษในอดีต อาจมีการปรับปรุง คัดแปลง หรือสรรค์สร้างขึ้นใหม่ให้เหมาะสมกับการใช้ประโยชน์และวิถีชีวิตของคนปัจจุบัน ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น ประกอบด้วย วัฒนธรรมทางวัตถุที่เป็นรูปธรรมสามารถมองเห็น และ สัมผัสได้ (Tangible) เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ เครื่องมือเครื่องใช้ในประจำวัน และวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมที่ไม่สามารถมองเห็น หรือสัมผัสได้ (Intangible) เช่น ความรู้ ภูมิปัญญา ความคิด ความเชื่อ จารีตประเพณี วิถีชีวิต ศิลปะการแสดง ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อ ชุมชน และสังคมได้

พิสิฐ เจริญวงศ์ ผู้เชี่ยวชาญทางโบราณคดีและการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม อธิบาย ว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural Resources) นั้นมีทั้งของเก่าจากอดีต เป็นมรดก (Heritages) ที่ตกทอดมาถึงคนรุ่นเรา และมีของใหม่ (Creations) ที่เราสังสรรค์ขึ้นมา พร้อมทั้งระบุว่าทรัพยากร วัฒนธรรม หมายถึง องค์ประกอบของวัฒนธรรมทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ (Materials Culture) ในรูปของวัตถุ (Objects) สิ่งก่อสร้าง (Structures) สถานที่/แหล่ง (Sites) และภูมิทัศน์ (Landscapes) วัฒนธรรมที่ยังดำรงอยู่ (Living Culture) และวัฒนธรรมที่แสดงออก (Expressive Culture) เช่น ดนตรี งานฝีมือ ศิลปะ วรรณคดี ประเพณีบอกเล่า และภาษา ฯลฯ ซึ่งเป็นความ ต่อเนื่องจากอดีตผ่านปัจจุบันไปสู่อนาคต โดยระบุว่าวัฒนธรรมมีคุณสมบัติเป็นองค์อินทรีย์ หรือ หน่วยชีวิต (Organism) ที่สามารถวิวัฒน์ (Evolving) ไปได้เรื่อย ๆ

ในชุมชนทั่ว ๆ ไปมีทรัพยากรวัฒนธรรมหลัก ๆ ทั้งชนิดที่เป็นมรดก และทรัพยากร วัฒนธรรมร่วมสมัยที่สร้างสรรค์ และพัฒนาขึ้นมาใหม่สามารถพบเห็นและศึกษาได้ในปัจจุบัน 3 กลุ่ม (สายันต์ ไพรชาญจิตร. 2550: 14) ประกอบไปด้วย

1. ทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological Resources)
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Homegrown/Indigenous Wisdom)
3. ศิลปวัฒนธรรมหรือทรัพยากรวัฒนธรรมที่แสดงออก (Expressive Culture)

ทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological Resources) เป็นทรัพยากรวัฒนธรรม ประเภทจับต้องได้ (Tangible Cultural Resources) ในกลุ่มที่เรียกว่า มรดก (Heritages) ในที่นี้ หมายถึง สถานที่ สิ่งก่อสร้าง รวมทั้งวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และวัฒนธรรมในอดีตทุกยุค ทุกสมัย และเป็นสิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เป็นคุณประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนสมัย ปัจจุบัน ซึ่งได้แก่ แหล่ง

โบราณคดี โบราณสถาน และวัตถุโบราณ หรือโบราณวัตถุมีความหมาย ครอบคลุมถึงสิ่งก่อสร้าง สิ่งของ และวัตถุต่าง ๆ ที่มีอายุตั้งแต่เมื่อวานนี้ขึ้นไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความหมายและความสำคัญของวัตถุ สิ่งของนั้น ๆ ว่ามีคุณค่าและความสำคัญต่อคนทั้งในระดับปัจเจก ระดับชุมชน และระดับสังคมโดยรวม มากน้อยเพียงใด หากมีคุณค่าและความสำคัญต่อระดับ ชุมชนมาก ก็ถือว่าเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมได้ เพราะวัฒนธรรมเป็นเรื่องของคนหมู่มาก วัฒนธรรม เป็นเรื่องของชุมชน เป็นเรื่องของส่วนรวม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมหาชน (สาธิต์ ไพรัชชกิจวัตร, 2550: 28-29)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Homegrown/Indigenous Wisdom) สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 19 (2540: 245-248) อธิบายว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง “ความรู้ของชาวบ้านซึ่ง เรียนรู้มาจากปู่ ย่า ตา ยาย ญาติ พี่น้อง และความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน หรือผู้มีความรู้ใน หมู่บ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องการทำมาหากิน เช่น การจับปลา การจับสัตว์ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า การทำเครื่องมือการเกษตร ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วน ๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี ความรู้เป็นคุณธรรม เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือ ธรรมชาติ ความรู้เหล่านี้เกี่ยวข้องกับการ ดำเนินชีวิต เป็นแนวทาง หลักเกณฑ์ วิถีปฏิบัติที่เกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของ ครอบครัว ความสัมพันธ์กับคนอื่น ความสัมพันธ์กับผู้ล่วงลับไปแล้ว กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และกับ ธรรมชาติ”

เอกวิทย์ ฌ ถलग (2540: 11-12) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาไว้ในงานวิจัย เรื่อง ภูมิปัญญา ชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย ไว้ว่า ภูมิปัญญา คือ ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัว และดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และ สิ่งแวดล้อมทางสังคม-วัฒนธรรมที่ ได้มีการพัฒนาสืบสานกันมา

ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่เป็นผลของ การใช้ สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และ ได้แลกเปลี่ยน สัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น ๆ จากพื้นที่อื่น สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มี การติดต่อสัมพันธ์กัน แล้ว รับเอา หรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์ หรือแก้ปัญหาได้ใน สิ่งแวดล้อมและประสบการณ์ใน พื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิต ใหม่ หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหาและการ ปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความ เปลี่ยนแปลง (เอกวิทย์ ฌ ถलग, 2540: 11-12)

สายนต์ ไพรชาญจิตร (2550: 76-78) ให้ความเห็นว่า ภูมิปัญญานี้เป็นระบบ วัฒนธรรมและ เป็นทรัพยากรวัฒนธรรม เนื่องจากภูมิปัญญา หมายถึง ระบบความรู้ ความเชื่อ ความสามารถทาง พฤติกรรม หรือทักษะในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ ในการจัดระบบ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ มนุษย์ด้วยกัน ทั้งในระดับปัจเจกกับปัจเจก ระดับกลุ่มกับกลุ่ม ระหว่างมนุษย์ กับธรรมชาติกายภาพ และระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติให้อยู่ในสภาวะ สมดุลเป็นปกติ อยู่เสมอ

ภูมิปัญญาทั้งแบบสากล และแบบท้องถิ่น ล้วนเป็นสิ่งที่ผูกพันอย่างแนบแน่นอยู่กับ วัฒนธรรม หรือจะเหมารวมว่าเป็นสิ่งเดียวกันกับวัฒนธรรมก็น่าจะได้ เพราะวัฒนธรรมเป็นกลไก ในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ทั้งในระดับปัจเจก ระดับกลุ่ม ระดับชุมชน และ ระดับสังคมให้อยู่ในสภาวะปกติ เป็นธรรมชาติสมดุลอยู่เสมอ นั่นเอง ภูมิปัญญาจึงเป็นทั้ง ระบบ วัฒนธรรมที่ทำหน้าที่สำคัญในชุมชน/สังคมมนุษย์ และเป็นทรัพยากรวัฒนธรรม: Cultural Resource ประเภทหนึ่งที่มีมนุษย์สามารถเอามาจัดการให้เกิดประโยชน์ทางการพัฒนาชุมชนได้

โดยภูมิปัญญา ในฐานะที่เป็นทั้ง ความรู้ และทรัพยากรวัฒนธรรม โดยทั่วไปมี 2 ประเภท และ มีแหล่งที่อยู่ 2 ลักษณะ ได้แก่

1. ความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) หรือ ความรู้ในคน ความรู้ติดตัวคน เป็นความรู้ ชนิดที่เกิด จากการเรียนรู้สะสม ผ่านประสบการณ์ ลองผิด ลองถูกของแต่ละคน หรือเกิดจากการ ค้นคว้าทดลอง ด้วยตนเอง จนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งสามารถนำมาปฏิบัติ หรือแสดงออกเชิง พฤติกรรมจนชำนาญ เป็นทักษะในการกระทำให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงอยู่อย่างปกติของตนเอง กลุ่ม ชุมชน และ สังคมที่ตนเองสังกัดอยู่ได้ ความรู้ชนิดนี้มีอยู่ในตัวคนที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็น ความรู้ที่ฝังแน่นอยู่ในสมอง ของคนที่เป็นเจ้าของความรู้ นั้น ซึ่งอาจเรียกว่าเป็น ความรู้คู่ชีพ

2. ความรู้นอกตัวคน ความรู้ในตำรา ความรู้ติดของ (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ ชนิดที่ ฝัง หรือแฝงอยู่กับวัตถุสิ่งของ สิ่งก่อสร้าง วัสดุอุปกรณ์ หรือทรัพยากรวัฒนธรรมชนิดที่จับ ต้องได้ (Tangible Cultural Resource) ที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาใช้ประโยชน์ ตามความรู้ ความสามารถในการแต่ ละภูมิโนเวศในแต่ละยุคสมัย หรือแต่ละช่วงเวลาในอดีตที่อาจจะต้องมีวิธีการ จัดการชุด-กัน-สกัด สังเคราะห์ เอาความรู้เก่าที่ผู้คนปัจจุบันอาจไม่เข้าใจ หลงลืม ขาดทักษะความ ชำนาญในการใช้สอย หรือในอีกลักษณะหนึ่งก็เป็นความรู้ที่ได้รับการบันทึกถ่ายทอดออกมาใน รูปแบบของสื่อบันทึกความรู้ รูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่หนังสือ ตำรา เทปบันทึกเสียง คำสอน ป้ายนิเทศ นิทรรศการ ฯลฯ ซึ่งความรู้ ตำราหรือรูปบางเรื่องสามารถนำมาใช้ได้เลย แต่บางเรื่องก็จำเป็นต้อง ศึกษา แปลความ และทำความเข้าใจ กันใหม่จึงจะนำไปใช้ประโยชน์ได้

เสรี พงศ์พิศ (2536: 145-147) กล่าวว่าภูมิปัญญายังสะท้อนออกมาเป็นในเรื่อง ของความสัมพันธ์ 3 ลักษณะ คือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกัน คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม พืช สัตว์ ธรรมชาติ

2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือชุมชน

3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย
ไพพรรณ เกียรติโชติชัย (2545: 78-248) กล่าวว่า ชาวบ้านมีวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา 3 ลักษณะ คือ

1. การถ่ายทอดแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ การบอกเล่าให้ฟังต่อ ๆ กันมา ลักษณะของการบอกเล่ามี 3 ลักษณะ คือ

1.1 การบอกเล่าโดยตรง อาทิ การอบรมสั่งสอนกิริยามารยาท การสั่งสอนวิชาชีพ และการสอนหนังสือ เป็นต้น

1.2 การบอกเล่าโดยผ่านพิธีกรรม อาทิ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตาม ขนบธรรมเนียม ประเพณีท้องถิ่น และพิธีสู่ขวัญ เป็นต้น ในพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้จะมีคำสอนแทรกอยู่ ซึ่งเป็นลักษณะของการเชื่อมโยงประสบการณ์

1.3 การบันทึก ได้แก่ ลิเก ลำตัด โนรา หนังตะลุง หมอลำ และคำขอ เป็นต้น จะมีเนื้อหาของคำร้องต่าง ๆ อาทิ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียม ประเพณีของท้องถิ่น คติ คำสอนของศาสนา การเมืองการปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน ตลอดจนการ ปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีต่าง ๆ

2. การถ่ายทอดแบบเป็นลายลักษณ์อักษร ในอดีตจะใช้วิธีจารึกหรือเขียนใส่ใบลาน หรือสมุดข่อยที่ชาวใต้เรียกบุคด้า บุดขาว บางแห่งใช้วิธีจารึกในแผ่นหิน

3. การถ่ายทอดแบบผ่านสื่อมวลชน เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านด้วย เทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งจะออกมาในรูปของสิ่งตีพิมพ์ทุกประเภท สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และสิ่ง โทรคมนาคมต่าง ๆ อาทิ วิทยุ โทรทัศน์ วีดิทัศน์ ภาพยนตร์ คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต เทเลเท็กซ์ โทรศัพท์ โทรสาร ตลอดจนโทรประชุม (Teleconference)

ศิลปวัฒนธรรมหรือทรัพยากรวัฒนธรรมที่แสดงออก (Expressive Culture) ได้แก่ ศิลปะ (Arts) วรรณกรรม (Writing) ดนตรี (Music) การละเล่น (Plays) การแสดง (Performances) ปรัมปราคติ (Myths) นิทาน (Tales) ขนบธรรมเนียม (Customs) ประเพณี (Traditions) ความเชื่อ (Beliefs) พิธีกรรมตามความเชื่อ (Rites) ฯลฯ โดยทั่วไปหมายถึง ผลผลิตทางด้านศิลปะ (Arts) ของมนุษย์ที่อาจจะอยู่ในรูปของวรรณกรรม ดนตรี การละเล่น การแสดง ปรัมปราคติ นิทาน ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี พิธีกรรมตามความเชื่อ อันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในระบบ วัฒนธรรม (สายนต์ ไพรรณโชติชัย, 2550: 83)

สายนต์ ไพรชาญจิตร์ (2550: 86) ได้ให้ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรม ประเภทวัฒนธรรม การแสดงออก หรือศิลปะ หรือศิลปวัฒนธรรม ว่าหมายถึง ผลผลิตทางศิลปะ ความคิด ความหมายของงานศิลปะที่เชื่อมโยงกับระบบนิเวศวัฒนธรรมของสังคมที่เป็นต้นกำเนิด ผลงานนั้น ๆ ซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นสิ่งก่อสร้าง สถานที่ และวัตถุทางกายภาพที่สัมผัสจับต้องได้ (Tangible Forms) และส่วนที่เป็นนามธรรม เป็นเสียง เป็นสื่ออื่น ๆ ที่สัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส ทางหู หรือทางใจ (Intangible Forms) ซึ่งมีความหมายและคุณลักษณะร่วมอยู่ในทรัพยากร วัฒนธรรมประเภททรัพยากรทางโบราณคดีและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย

ศิลปวัฒนธรรม หรือวัฒนธรรมที่แสดงออกด้านสุนทรียะประเภทจารีต ประเพณี การมหรสพ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมเชิงนามธรรมอยู่ในกลุ่มที่เรียกว่า มรดกทาง วัฒนธรรมแบบอ่อน (Software) ที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลสมัย ศิลปวัฒนธรรมมี ความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของความเป็นชาติ (กลุ่ม/ชุมชน) ในฐานะเป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ ที่เป็นแบบแผนเฉพาะของตนเอง ไม่เหมือนกับชาติอื่น (กลุ่ม/ชุมชนอื่น) และบางเรื่องอาจจะได้รับ อิทธิพลมาจากวัฒนธรรมของชาติอื่น ก็สามารถนำมาดัดแปลงปรับปรุงให้เข้ากับลักษณะ โดยเฉพาะของตนเองได้

คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมวิลเลียม ดี โลปี (สายนต์ ไพรชาญจิตร์. 2550: 25-27; อ้างอิงจาก Lipe. 1984: 2-10) ยังเสนอว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม มีคุณค่า 4 แบบด้วยกัน คือ

1. คุณค่าที่แสดงนัยของอดีต (Associative/Symbolic Value) ทรัพยากรวัฒนธรรม ทุกประเภทล้วนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในห้วงเวลาต่าง ๆ ในอดีตทั้งสิ้น โดยเฉพาะทรัพยากรวัฒนธรรม ประเภทที่เป็นสิ่งก่อสร้างและเป็นวัตถุสิ่งของ (Tangible Culture Resources) นั้นเป็นหลักฐานเชิง ประจักษ์ที่ใช้ยืนยันเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตได้ด้วยสภาพของตัวมันเอง ในขณะที่หลักฐานเอกสาร หรือข้อเขียนทางประวัติศาสตร์ที่แต่งขึ้นไม่สามารถใช้ยืนยันได้ดีเท่าหลักฐานที่เป็นวัตถุจริง ๆ เพราะไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่ยืนยันได้ เรื่องเล่า ตำนาน นิทาน ก็เป็นเพียงบันทึกว่าเคยมีอะไรเกิดขึ้น บ้าง แต่สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นไม่ได้ปรากฏอยู่จริง ณ เวลานี้แล้ว ทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุสิ่งของ จริง ๆ สามารถจับต้องได้ พิสูจน์ได้ด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ย่อมมีน้ำหนักและความสำคัญในฐานะ ที่เป็นตัวแทนของอดีตที่เชื่อถือได้มากกว่า ซึ่งสายนต์ ไพรชาญจิตร์ ได้ให้ความเห็นในอีกแง่มุมหนึ่ง ไว้ว่า ทรัพยากรประเภทที่เป็นนามธรรมจับต้องไม่ได้ ก็มีคุณค่าไม่น้อยไปกว่ากัน เพราะในปัจจุบัน วิทยาศาสตร์จิตวิวัฒน์ หรือ วิทยาศาสตร์จิตวิญญาณ (Spiritual Sciences) และควอนตัมฟิสิกส์ก็ เริ่มเป็นที่ยอมรับมากขึ้น และเชื่อว่าจะสามารถใช้ในการอธิบายเรื่องราวของอดีตผ่านการแปล ความจากทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทนามธรรมได้อีกมิติหนึ่ง และหากความรู้ภูมิปัญญาที่แปล และสกัดได้จากทรัพยากรวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นนัย เป็นสัญลักษณ์ หรือตัวบ่งชี้ และเป็นความทรงจำของอดีต (Memory of the past) ที่มีพลังสูงในการสื่อสารถึงคนสมัยปัจจุบันให้สามารถทำ ความเข้าใจอดีตของมนุษยชาติได้โดยง่าย ในสังคมตะวันตกทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทโบสถ์ โบราณสถานมรดกสำคัญในประวัติศาสตร์ รูปปั้น หรือบ้าน

ของบุคคลสำคัญมักถูกใช้เป็นสื่อในการ ส่งผ่านสาระที่ต้องการกระตุ้นเตือนให้ผู้คนในสังคมตระหนัก ถึงระบบความคิด ความเชื่อที่ยึดถือ สืบต่อกันมายาวนาน หรือเตือนให้ระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญ ๆ ในประวัติศาสตร์ที่เป็นต้นตอก่อให้เกิด ความมั่นคงของสังคมปัจจุบัน

2. คุณค่าทางวิชาการ (Informational Value) ในขณะที่ทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็น วัตถุสิ่งของ สิ่งก่อสร้าง ภูมิทัศน์วัฒนธรรม มีคุณค่าในฐานะที่เป็นตัวแทนของอดีตในตัวของมันเอง แล้ว ตัววัตถุที่ นำมาสร้าง และบริบทที่เกี่ยวข้องกับวัตถุนั้น ก็เป็นแหล่งข้อมูลที่ชวนให้สนใจเรียนรู้ เรื่องราวที่ได้มา จากไหน ได้มาอย่างไร ซึ่งวัตถุทางวัฒนธรรมไม่ว่าจะมีขนาดเล็ก ขนาดย่อม หรือ ขนาดใหญ่ กว้างขวาง เล็กแคบอย่างไรก็ล้วนแต่แฝงไว้ด้วยพลังในการบอกให้เรารู้เรื่องราวในอดีต ทั้งสิ้น แต่การจะรู้เรื่องราว ต่าง ๆ ที่ถูกต้องตามที่ เป็นจริง หรือใกล้เคียงกับเป็นจริงที่เกิดขึ้นใน อดีตได้นั้น จำเป็นจะต้องผ่าน กระบวนการตั้งคำถามและมีวิธีการหาคำตอบที่เหมาะสมที่เรา เรียกว่า การศึกษาวิจัยนั่นเอง ซึ่งการวิจัย พื้นฐานที่นิยมใช้หาคำตอบเกี่ยวกับอดีต ได้แก่ การวิจัย ทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ศิลปะ ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภูมิประวัติศาสตร์ ธรณีวิทยา ดึกดำบรรพ์วิทยา ชาดิพันธุ์วิทยา ประวัติศาสตร์ คติชนวิทยา ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ฯลฯ ซึ่งเป็น การศึกษาในรูปแบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary) ที่ใช้ทั้งการพิสูจน์เชิงประจักษ์ด้วยวิธีทาง วิทยาศาสตร์เชิงปริมาณ/กายภาพเชื่อมโยง กับการแปลความจากทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็น นามธรรมในแบบแผนวิทยาศาสตร์เชิงคุณภาพที่ อาจจะต้องอธิบายด้วยระบบความเชื่อ ศาสนา จิตวิทยา และระบบความสัมพันธ์

3. คุณค่าด้านความงาม หรือสุนทรีย์ (Aesthetic Value) ทรัพยากรวัฒนธรรมประเภท สิ่งก่อสร้าง วัตถุสิ่งของ และภูมิทัศน์วัฒนธรรมบางชิ้น บางสถานที่ที่มีรูปทรง ลักษณะพื้นผิว และ คุณลักษณะ ภายนอกอื่น ๆ ที่เมื่อมองเห็นแล้วเกิดความรู้สึกชื่นชอบ เพราะมีความงดงามถูกตาต้องใจกว่าชิ้น อื่น ๆ สวยงามกว่าแห่งอื่น ๆ ในมุมมองของผู้คนในวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ ที่มีมาตรวัด และเกณฑ์กำหนดคุณค่า ของความสวยงามแตกต่างกันออกไป ซึ่งเป็นเรื่องที่ค่อนข้างซับซ้อน คุณค่าด้านความงามอาจจะไม่ได้ เกิด หรือมีอยู่ในตัววัตถุทางวัฒนธรรมนั้นเพียงอย่างเดียว แต่ อาจจะถูกกำหนดจากปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่ แบบแผนและความงามที่เป็นประเพณีนิยมในสังคมและ ในห้วงเวลาที่วัตถุนั้นถูกสร้างขึ้น หรืออาจจะ เกิดจากข้อวิจารณ์ทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ หรือไม่ก็เป็นที่ไปตามความนิยมของตลาดซื้อขายชิ้นงาน ทางศิลปะหรือวัตถุทางวัฒนธรรมนั้น ๆ ก็ได้

4. คุณค่าทางเศรษฐศาสตร์ (Economic Value) ทรัพยากรวัฒนธรรมที่เหลือเป็น มรดกอยู่ทุกวันนี้ ถือเป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของสังคมในปัจจุบัน ทั้งส่วน ที่ยังคงถูกใช้ สอยสืบทอดต่อเนื่องเรื่อยมา และส่วนที่กำลังถูกละทิ้งไม่ได้ใช้สอย หรือจัดการให้เป็น ประโยชน์ ปัจจุบันไม่ว่า ณ แห่งไหนใดในโลกทรัพยากรวัฒนธรรมกำลังถูกนับรวมเข้าไปสู่ กระบวนการสร้าง มูลค่าเชิงปริมาณในทางเงินตราตามกระแสนิยมของโลกสมัยใหม่ ซึ่งเป็นมาตรวัดที่ มีมิติทาง เศรษฐศาสตร์เข้ามากำกับคุณค่า ในทางเศรษฐศาสตร์ของทรัพยากรวัฒนธรรมอาจจะ เกิดจากมูลค่าของ

ตัวสิ่งก่อสร้าง หรือวัตถุสิ่งของที่สามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการตอบสนอง ความต้องการพื้นฐานของคนปัจจุบันได้ เช่น อาคารสถานที่ สิ่งก่อสร้างใช้เป็นที่อยู่อาศัย ใช้เป็น สำนักงาน เป็นต้น นอกจากนี้ คุณค่าพื้นฐานด้านอื่น ๆ ทั้งด้านที่เป็นตัวแทนของอดีต ด้านความ สวยงามก็ถูกนำมาคิดคำนวณเป็นมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ที่เป็นปัจจัยพื้นฐานสำหรับผู้บริโภคที่จะ เต็มใจ หรือไม่เต็มใจในการจ่ายเงินเป็นค่าเข้าไปชม ซื้อมาเป็นเจ้าของ ลงทุนใด ๆ เพื่อให้เกิดกำไร หรือเพื่อการอนุรักษ์เอาไว้ตามคุณค่าและความสำคัญที่มีอยู่ในทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น ๆ และ แม้ว่าโดยทั่วไปคุณค่าในทางวิชาการอาจจะไม่ถูกแปลงเป็นมูลค่าทางการตลาดโดยตรง แต่การลงทุนในงานศึกษาวิจัยเพื่อสร้างคุณค่าทางวิชาการก็มักจะได้รับความกระทบกระเทือนจาก กระบวนการตัดสินใจที่ต้องอ้างอิงมาตรฐานวัดทางการเงิน เรื่องต้นทุน-กำไร หรือ Cost-benefit อยู่ เสมอ ๆ ในปัจจุบัน ภูมิปัญญาที่มีมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ เช่น ความรู้เรื่องยา อาหาร การ ประดิษฐ์คิดค้น เทคโนโลยี งานศิลปะ คำร้อง-ทำนองดนตรี เพลง วรรณกรรม หนังสือ แฟชั่น รูป สัญลักษณ์ทางการค้า ฯลฯ กลายเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่ต้องจดทะเบียนสิทธิบัตร หรือลิขสิทธิ์ ป้องกันการละเมิดหรือทำซ้ำเพื่อการค้า จนทำให้คุณค่าและมูลค่าเกือบจะกลายเป็นเรื่องเดียวกัน ไปในทางเศรษฐศาสตร์ทุนนิยมอุตสาหกรรม

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมจึงหมายถึง กระบวนการหรือกิจกรรมใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งมีจุดประสงค์ในการพัฒนาทรัพยากรวัฒนธรรม พัฒนาชุมชน และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างคุ้มค่า โดยมีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การรักษาคุณค่าและ ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมเหล่านั้นให้ดำรงอยู่ต่อไป โดย

1. เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมเหล่านั้น สำหรับการวางแผนและการป้องกันในขั้นตอนการดำเนินงานขั้นต่อไป
2. เพื่อปกป้องทรัพยากรทางวัฒนธรรม และทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างเหมาะสม โดยที่การอนุรักษ์และสงวนรักษานั้น เป็นเป้าหมายรองลงมา
3. เพื่อให้ประชาชน สาธารณชน นักวิจัย นักเรียน นักศึกษา ฯลฯ สามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมได้อย่างเท่าเทียม

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชนมีส่วนร่วม ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543: 28) ได้กล่าวถึงชุมชนว่า

“ชุมชน” (Community) หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่อาศัยในอาณาบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มี ฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือข่าย จนถึงระดับหมู่บ้านและระดับเกินหมู่บ้าน และผู้ที่ อาศัยอยู่ในชุมชน มีความรู้สึกว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมีการดำรงรักษา คุณค่า และมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา ถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย

หรือ ชุมชน อาจยังหมายถึง กลุ่มคนหรือบริเวณที่กลุ่มคนนั้น ๆ อยู่รวมกันได้ ทั้ง ๆ ที่แต่ละคนมีความแตกต่างกัน หรือความหลากหลายในชุมชนนั้น เช่น ความแตกต่างในด้าน ความต้องการ เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ เป็นต้น (สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา, ทบวงมหาวิทยาลัย. 2545: 44) และ ประเวศ วะสี (2540: 33) ที่กล่าวว่า ความเป็นชุมชน อาจหมายถึง การที่คน จำนวนหนึ่งเท่าใดก็ได้ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทร ต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการ เพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ร่วมกัน

โดยสามัญสำนึกแล้ว “ชุมชน” นั้น หมายถึง ครอบครัวย่อย ๆ ครอบครัวย่อยมาอยู่รวมใน บริเวณเดียวกัน มีลักษณะเป็นเพื่อนบ้านกัน ซึ่งอาจเป็นญาติพี่น้องกันหรือไม่ก็ได้ ดังนั้น คนที่อยู่ ร่วมในบ้านเรือนหรือครอบครัวเดียวกัน จึงไม่ใช่ชุมชน (สนธยา พลศรี. 2545: 19) เพราะคนที่ อยู่รวมบ้านหลังเดียว ถึงจะมีอาณาบริเวณเป็นภูมิสำเนาาร่วมกัน ก็เรียกว่าเป็น “ครอบครัว” หรือ “ครัวเรือน” ไม่เป็น “ชุมชน” เพราะความรู้สึกที่ว่า “ชุมชน” ต้องประกอบด้วยหลาย ๆ ครัวเรือนที่อยู่ ใกล้เคียงกัน ซึ่งทุกคนยอมรับว่าอยู่รวมในบริเวณเดียวกันนั่นเอง

สรุปแล้ว ชุมชน หมายถึง กลุ่มทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล หรือเรียกเป็นอย่างอื่น มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน มี การติดต่อสื่อสาร และเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพันเอื้ออาทรกัน ภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรม เดียวกัน ร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน

นอกจากนี้ สนธยา พลศรี ยังจำแนกความหมายของชุมชน แบ่งออกได้เป็น 3 แนวทาง ดังนี้

1. ชุมชน หมายถึง กลุ่มทางสังคม ที่มีความสัมพันธ์กันตามบรรทัดฐานทางสังคม มี ความผูกพันกัน และมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับความหมายโดย รูปศัพท์ที่ว่า “ชุมชน” หมายถึง หมู่ชน กลุ่มคนที่รวมตัวกันเป็นสังคมขนาดเล็กอาศัยอยู่ในบริเวณ เดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน และอาจหมายถึงกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์เดียวกัน เช่น ครอบครัว เผ่าชนต่าง ๆ ด้วย

2. ชุมชน หมายถึง พื้นที่หรือบริเวณทางภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มคน เช่น ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด เป็นต้น

3. ชุมชน หมายถึง องค์การทางสังคม ที่มีวัตถุประสงค์แน่ชัด และรวมกันในระยะเวลา ที่นานพอสมควร จนเกิดระบบความสัมพันธ์และความผูกพันกันขึ้น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล พรรคการเมือง กลุ่มอาชีพต่าง ๆ เป็นต้นนอกจากนี้ ชุมชนยังควรมีลักษณะสำคัญ (สนธยา พลศรี. 2545: 22-23) ดังต่อไปนี้

- 3.1 เป็นการร่วมกันของกลุ่มคน (Group of People) ในรูปของกลุ่มสังคม (Social Group) กล่าวคือ สมาชิกมีการปฏิบัติต่อกันทางสังคม หรือมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันทางสังคม (Social Interaction) เอื้ออาทรต่อกัน และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

3.2 สมาชิกของชุมชนมีลักษณะทางประชากรศาสตร์ เช่น โครงสร้างของประชากร ประกอบด้วยเพศ อายุ อัตราการเกิด อัตราการตาย การอพยพโยกย้ายถิ่น เป็นต้น

3.3 มีอาณาบริเวณ (Area) สำหรับเป็นที่อยู่อาศัย หรือเป็นที่ประกอบกิจกรรม ต่าง ๆ ของสมาชิกและกลุ่มสังคม ส่วนขนาดของชุมชนอาจมีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ โดย ขึ้นอยู่กับจำนวนของสมาชิกในกลุ่มสังคมและขนาดของอาณาบริเวณเป็นสำคัญ เช่น เผ่าชน ครอบครัว ละแวกบ้าน (Neighborhood) หมู่บ้าน ตำบล ไปจนถึงประเทศและโลก

3.4 มีลักษณะเป็นการจัดระเบียบทางสังคม (Social Organization) เพื่อควบคุม ความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน เช่น บรรทัดฐานทางสังคม (Social Norms) สถาบันทางสังคม (Social Institution) และวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน

3.5 สมาชิกมีความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationship) คือ มีการติดต่อ สัมพันธ์กัน มีความสนใจทางสังคมร่วมกัน มีกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน มีความสนิทสนมกัน มี ความสัมพันธ์แบบพบปะกันโดยตรง (Face to Face) ซึ่งจะนำไปสู่การใช้ชีวิตในด้านต่าง ๆ ร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่ หรือแบบตัวใครตัวมัน

3.6 สมาชิกมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการดำเนินชีวิตร่วมกัน

3.7 สมาชิกได้รับผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชนร่วมกัน

3.8 สมาชิกมีระบบการติดต่อสื่อสารและการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ร่วมกัน และทำให้ลักษณะในข้อ 3.1-3.7 ดำรงอยู่ร่วมกันได้

การมีส่วนร่วม เพื่อให้ชุมชนสามารถบรรลุเป้าประสงค์หนึ่งนั้น ก็คือ การพัฒนาชุมชน อันหมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของโครงการ พัฒนา ชนบท การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปในรูปที่ผู้รับการพัฒนา เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่าง แท้จริง และถาวรซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยทั่วไป มีดังต่อไปนี้ (ปาริชาติ วลัยเสถียร; และคณะ. 2543: 143)

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน จะเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้ สภาพของชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการ ทำงาน และร่วมกันค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของ ปัญหา

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน โดยจะมีการรวมกลุ่มอภิปรายและแสดงความ คิดเห็นเพื่อ การกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน และทรัพยากรที่ ต้องใช้

3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา โดยการสนับสนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือเข้าร่วมบริหารงาน การใช้ทรัพยากร การประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

4. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ ให้เกิดประโยชน์ ทั้งด้านวัตถุ และจิตใจ โดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันของบุคคล และ สังคม

5. การมีส่วนร่วมในการติดตาม และการประเมินผลการพัฒนา เพื่อที่จะแก้ไขปัญหา ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันทีโดย รูปแบบการมีส่วนร่วมจะมีลักษณะ ดังต่อไปนี้

5.1 การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่ เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่เท่าเทียมกัน ฝ่ายหนึ่งรู้สึกด้อยอำนาจกว่าหรือมีทรัพยากรหรือ มีความรู้ด้อยกว่า เป็นต้น

5.2 การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (Partial Participation) หรือการมีส่วนร่วมแบบที่ รัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายลงมาว่าต้องการอะไร โดยที่รัฐไม่รู้จักความต้องการของชาวบ้าน ดังนั้นการมีส่วนร่วมก็ เป็นเพียงแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนเท่านั้น

5.3 การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (Full Participation) อันเป็นการมีส่วนร่วมในทุก ขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดปัญหา ความต้องการ การตัดสินใจในแนวทางการแก้ปัญหา และความ เท่าเทียมกันของทุกฝ่าย (สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา, ทบวงมหาวิทยาลัย, 2545: 115)

นอกจากรูปแบบ แนวทางการมีส่วนร่วมข้างต้นแล้ว ยังมีปัจจัยส่งเสริมการมีส่วนร่วม ของชุมชน (ปาริชาติ วลัยเสถียร; และคณะ. 2543: 7) อีกด้วย โดยปัจจัยดังกล่าวนี้ มิได้หมายความว่า หากภาครัฐซึ่งเคยมีบทบาทหลักในการพัฒนาอยู่เดิมลดบทบาทลง แล้วภาคประชาชนจะมี บทบาทในการพัฒนามากขึ้นโดยอัตโนมัติ หากแต่ยังมีความจำเป็นที่จะต้องส่งเสริมและกระตุ้นให้ เกิดการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง ซึ่งควรพิจารณาถึงปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. ปัจจัยเกี่ยวกับกลไกของภาครัฐ ทั้งในระดับนโยบาย มาตรการและระดับการ ปฏิบัติการที่เอื้ออำนาจ หรือสร้างช่องทางการมีส่วนร่วมของประชาชน จำเป็นที่จะต้องทำให้การ พัฒนาเป็นระบบที่เปิด ที่มีความเป็นประชาธิปไตย มีความโปร่งใส รับฟังความคิดเห็นของทุกฝ่าย และมีการตรวจสอบได้

2. ปัจจัยด้านประชาชน มีสำนึกต่อปัญหาและประโยชน์ร่วม มีสำนึกต่อความสามารถ และ ภูมิปัญญาในการจัดการปัญหาซึ่งเป็นผลจากประสบการณ์และการเรียนรู้ร่วม ทั้งมีการสร้าง พลังเชื่อมโยงในรูปกลุ่ม องค์กร เครือข่าย และประชาสังคม

3. ปัจจัยด้านนักพัฒนา และองค์กรพัฒนา มีบทบาทในการกระตุ้น ส่งเสริม เอื้ออำนาจ กระบวนการพัฒนา สนับสนุนข้อมูลข่าวสาร และทรัพยากรตลอดจนร่วมเรียนรู้กับสมาชิกชุมชน โดยมี องค์กรประกอบที่ทำให้การมีส่วนร่วมมีประสิทธิภาพ (ปาริชาติ วลัยเสถียร; และคณะ. 2543: 147-148) ดังนี้

3.1 มีส่วนร่วมในกระบวนการทำงานพัฒนาของโครงการ

3.2 มีการแยกแยะกลุ่มคนยากจน และกลุ่มที่มีสถานะทางสังคม และเศรษฐกิจ แตกต่างกัน

3.3 มีการระดมความคิดเห็นจากประชาชน แบบล่างขึ้นบน (Bottom up)

3.4 มีใช้หลักของการพึ่งตนเองแทนการพึ่งพา

3.5 มีการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาโดยใช้กระบวนการกลุ่ม เพื่อร่วมกันแก้ไข ปัญหาของชุมชน

3.6 มีกิจกรรมในโครงการพัฒนา มีการควบคุมโดยกลุ่ม

นอกจากนี้ ปาริชาติ วลัยเสถียร (ปาริชาติ วลัยเสถียร; และคณะ. 2543: 137- 138) ยังได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ว่าควรมีเนื้อหา ดังนี้

1. การเน้นคุณค่าของการวางแผนระดับท้องถิ่น
2. การใช้เทคโนโลยี และทรัพยากรที่จะหาได้ในท้องถิ่น
3. การฝึกอบรม ที่เน้นให้ประชาชนสามารถดำเนินการพัฒนาด้วยตนเองได้
4. การแก้ไขปัญหาความต้องการพื้นฐานโดยสมาชิกของชุมชน
5. การช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามแบบประเพณีดั้งเดิม
6. การใช้วัฒนธรรมและการสื่อสารที่สอดคล้องกับการพัฒนา

การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น มิได้มีความหมายเพียงการดึงประชาชนเข้ามาทำ กิจกรรมตามที่ผู้นำท้องถิ่นคิด หรือจัดทำขึ้นเท่านั้น เพราะแท้จริงแล้วในหมู่บ้าน หรือชุมชนต่าง ๆ มักจะมีกิจกรรม และวิธีดำเนินงานของตนอยู่แล้ว โดยประชาชนมีศักยภาพพอที่จะพัฒนาหมู่บ้าน ของตนได้ แต่ผู้บริหารพัฒนามักไม่สนใจสิ่งที่มีอยู่แล้ว โดยพยายามสร้างสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมา เพื่อให้ได้ชื่อว่าเป็นความคิด หรือโครงการของตน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนที่แท้จริง นั้น คือ การที่ ประชาชน หรือชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจ ในการกำหนดนโยบายพัฒนาท้องถิ่น อันเป็นกระบวนการขั้นต้นของการวางแผนในการพัฒนาท้องถิ่น ที่เป็นที่อยู่อาศัยในการดำรงชีวิต ของตน และหลังจากที่ได้กำหนดวัตถุประสงค์และแผนงานร่วมกัน และปฏิบัติงานตามแผนงาน ของโครงการดังกล่าวร่วมกัน แล้วนอกจากนี้ ยังมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากการบริการ รวมทั้งมีส่วนในการควบคุมประเมินผลโครงการต่าง ๆ ของท้องถิ่น ซึ่งอาจเป็นไปได้โดยทางอ้อม คือ ผ่านกรรมการที่เป็นฝ่ายบริหารงานของหมู่บ้าน หรือเป็นไปได้โดยตรง คือ ได้เข้าไปมีส่วนร่วม ด้วยตนเอง (สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา, ทบวงมหาวิทยาลัย. 2545: 114) ดังนี้ จึงจะถือการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริงโดยสุดท้ายแล้ว การจะดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการได้ นั้นต้องสร้าง “สำนึกร่วม” ซึ่งในที่นี้ คือ ความรู้สึกที่พวกเราเป็นส่วนหนึ่งของสังคม มีความเชื่อและ ความรู้สึกร่วมกัน ถ้าคนในสังคมไม่มีสิ่งนี้ สังคมก็จะเสื่อมสลายตั้งอยู่ไม่ได้ ถ้าคนไม่มีความรู้สึกว่า ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ก็จะไม่คิดที่จะมีวัฒนธรรมร่วมกัน เช่น แต่ละคนพูดภาษาของ ตนเอง หรือมีหีบห่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นของตัวเองไม่ต้องยุ่งกับคนอื่น เพราะฉะนั้นในเรื่องของ ศาสนาและวัฒนธรรมนั้นถ้าต่างคนต่างเชื่อ ก็จะไม่เกิดพลังที่จะไปขับเคลื่อน และถ้าหากมนุษย์ไม่ มีสำนึกร่วมที่ว่านี้ มนุษย์ก็จะไม่ทำตามกฎหมาย องค์กรทั้งหลายถ้าหากไม่มีสำนึกร่วมกับสังคม ก็ จะอยู่ไม่ได้ สำนึกร่วมจึงเป็นแกนที่ยึดเหนี่ยวให้สมาชิกในสังคมมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (สุภางค์ จันทวานิช. 2551: 39) โดยการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ก็คือ การให้โอกาสชาวบ้านได้มี ส่วนในการกำหนด การตัดสินใจ การวางแผน และการดำเนินการนั่นเอง

จากข้อมูลข้างต้น ในทัศนะเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมนั้น จะพบว่ามีคำ คำหนึ่งซึ่ง ควบคู่ มากับกระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการนั้น คือ กระบวนการเรียนรู้ อันหมายถึง สิ่ง ที่ เรียนรู้และผ่าน การแลกเปลี่ยนกับคนอื่น โดยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนนี้ จะไม่แยกขาดจาก ลำานึกสาธารณะ การ เรียนรู้ของชุมชนจะเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ชุมชนในวิถีทางที่ทำให้ ประชาชนรู้สึก “เป็นเจ้าของ” ชุมชน การสร้างความเป็นชุมชน อันสอดคล้อง กับคำว่า “สำานึกร่วม” ดังนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นอันหนึ่ง อันเดียวกันกับการกระตุ้นให้ เกิดกระบวนการเรียนรู้ ของชุมชนที่อุดมไปด้วยชีวิตสาธารณะที่มีสุขภาพดี หรือชุมชนที่มีประชา สังคมเข้มแข็ง จึงมิได้เป็น อะไรอื่น นอกจากชุมชนแห่งการเรียนรู้ อันจะกระตุ้นให้ชุมชนตื่นตัวต่อ การพัฒนา และสงวนรักษา ทรัพยากรวัฒนธรรมที่ตนเองมีในครอบครองโดย เทคนิควิธีการในการ เสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน (ปาริชาติ วลัยเสถียร; และคณะ. 2543: 7-10) มีดังนี้

1. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมโดยการลงมือปฏิบัติจริง การเรียนรู้จากการปฏิบัติจัดว่า เป็นการ เรียนรู้ที่ก่อให้เกิดความรู้จริง ไม่แยกการเรียนรู้จากการดำรงชีวิตของสมาชิกในชุมชน สามารถ สร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นไปพร้อมกับการมีส่วนร่วมในการทำงานชุมชนในขั้นตอนต่าง ๆ ได้แก่ การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน การกำหนดปัญหา การแสวงหาทางเลือก การวางแผน การ ปฏิบัติ การ ควบคุมติดตาม และการประเมินผล นอกจากนี้ ยังจัดการเรียนรู้ได้โดยสาธิต และทดลอง ซึ่งรูปแบบการ สาธิตและ ทดลอง ควรจะจัดภายใต้เงื่อนไขเดียวกับที่สมาชิกในชุมชนมีอยู่ เพื่อสามารถนำไปปฏิบัติได้ จริง ในขั้นตอนต่อไป

2. การเรียนรู้จากประสบการณ์ นอกจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงของตนเอง เรียนรู้ได้ จากประสบการณ์ของผู้อื่น โดยการศึกษาดูงาน ที่ไม่ใช่รูปแบบของการไปเที่ยวหรือ เยี่ยมเยียนกันอย่าง ปกติ แต่เป็นการไปอย่างมีจุดมุ่งหมาย มีการวิเคราะห์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการสรุปบทเรียน มีการ เตรียมการทั้งผู้ไปดูงานและผู้ให้การดูงาน

3. การเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการเรียนรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน หรือสถาบัน ในชุมชน และนำมาผสมผสานกับองค์ความรู้สมัยใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพ และเงื่อนไขของ ท้องถิ่น

4. การเรียนรู้จากสถานการณ์จำลอง หรือตัวอย่าง ได้แก่ กรณีศึกษา การแสดง บทบาท สมมติ การแสดงละคร เกม กิจกรรม

5. การเรียนรู้จากการถ่ายทอด เป็นการเรียนรู้จากการถ่ายทอดเนื้อหาความรู้โดยตรง เช่น การ ให้ข้อมูลข่าวสาร การบอกเล่า การบรรยาย การอภิปราย นิทรรศการ และสื่อต่าง ๆ

ทงศ์ศักดิ์ คุ้มไข่น้ำ (2534: 14-16) ได้กล่าวถึง การพัฒนาชุมชนเชิงปฏิบัติที่เป็น การให้การศึกษา เรียนรู้ชุมชน เพื่อการพัฒนา สามารถสรุปได้ว่า การให้การศึกษาชุมชนเพื่อการ พัฒนา (Community Education for Development) มีความหมายแยกเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ

1. การให้การศึกษาชุมชน (Community Education) คือ การกระตุ้นส่งเสริมให้คนใน ชุมชน เรียนรู้ถึงสภาพปัญหา ข้อจำกัด และความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชนของตนเอง

2. การให้การศึกษาเพื่อการพัฒนา (Development Education) คือ การกระตุ้นและ ส่งเสริมให้ คนในชุมชนเรียนรู้ เพื่อค้นหาแนวทางหรือวิธีการแก้ไขปัญหาข้อจำกัดของชุมชน จน สามารถตัดสินใจ ร่วมกันในการกำหนดแผนงานที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน ข้ามขีด ความสามารถและ ทรัพยากรที่มีอยู่

ดังนั้น การให้การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา คือ วิธีการกระตุ้นและส่งเสริมให้คนใน ชุมชน เรียนรู้ และศึกษาร่วมกันในเรื่องที่จริงต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และตระหนักถึงปัญหา ความ ต้องการของชุมชนที่แท้จริง ตลอดจนสามารถค้นหาและกำหนดวิธีการต่าง ๆ ในการแก้ไข ปัญหา เหล่านั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลด้วยตนเองโดยในเรื่องการศึกษา รัฐควรให้ ประชาชน ชาวบ้านได้มีส่วนในการวางหลักสูตรบางส่วนในระดับท้องถิ่น ที่จะทำให้ชาวบ้านสามารถ ถ่ายทอดภูมิ ปัญญาและคุณค่าที่ฝังามของชุมชนแก่ลูกหลานเขา อย่างสอดคล้องกับแต่ละพื้นที่ ไม่ใช่ทุกอย่างคิดและ วางแผนมาจากส่วนกลางหมดแล้วมาให้ชาวบ้านเข้าร่วมตรงปลายสุด เช่น ให้เป็นกรรมการศึกษาใน โรงเรียนชุมชน (เสรี พงศ์พิศ.2536: 47)

กระบวนการ เทคนิค วิธีการต่าง ๆ ที่สร้างขึ้น เพื่อให้การมีส่วนร่วมในชุมชนสัมฤทธิ์ผล นี้ มี หมายความว่าสูงสุด อยู่ที่การพึ่งตนเองได้ของชุมชน โดยการที่ชุมชนจะสามารถพึ่งพาตนเองได้ อย่าง แท้จริงนั้น สามารถเกิดขึ้นได้ ด้วยแนวคิด (สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา, ทบวงมหาวิทยาลัย. 2545: 69-70) ดังต่อไปนี้

1. การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี (Technological Self – Reliance) หมายถึง การมี ปริมาณ และคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ เช่น เครื่องไม้เครื่องมือ เครื่องจักรกล และเทคโนโลยี ทางสังคม เช่น การรู้จักวางโครงการ รู้จักจัดการ มนุษย์สัมพันธ์ เป็นต้น การรู้จักใช้อย่างมี ประสิทธิภาพ การ บำรุงรักษาให้คงสภาพคืออยู่เสมอเพื่อใช้งานเทคโนโลยีในความหมายนี้ รวมทั้ง ของสมัยใหม่ และของ ดั้งเดิมของท้องถิ่นที่เรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (Folk - Wisdom) ด้วย

2. การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ (Economic Self-Reliance) หมายถึง ความสามารถ ดำรงชีวิต ทางเศรษฐกิจ (ทำมาหาเลี้ยงชีพ) ที่มีความมั่นคงสมบูรณ์สุขพอสมควร หรือหากมองในแง่ความสมดุล ระหว่างอุปสงค์และอุปทาน จุดสมดุลก็จะต้องสูงพอสมควรถึงขั้นสมบูรณ์พูนสุข ดังกล่าว

3. การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ (Nature Resources Self-Reliance) ทรัพยากรธรรมชาติ ในที่นี้ หมายถึง สิ่งใด ๆ ที่มีอยู่โดยธรรมชาติในชุมชน หรือสามารถหาได้จาก ธรรมชาติ การ พึ่งตนเองได้ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การมีทรัพยากรธรรมชาติ ความสามารถ ในการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรนั้น และความสามารถในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ ไม่ให้เสื่อมเสียหมดสิ้น ไป หรือไม่ให้เสียสมดุลธรรมชาติมากนัก ตัวอย่างทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ดิน ป่าไม้ สัตว์บกและ สัตว์น้ำ รวมทั้งแร่ธาตุต่าง ๆ ที่มีค่า และมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของ มนุษย์

4. การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ (Psychological Self - Reliance) ในทฤษฎีนี้ หมายถึง สภาพจิตใจที่กล้าแข็งในที่กล้าแข็งในการที่จะต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคในการหาเลี้ยงชีพ การ พัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ในการปกครองตนเอง ในการป้องกันกิสต์คณา ไม่ให้โลก โกรธ หลง หรืออยากได้ อยากมี จนเกินความสามารถของตน

5. การพึ่งตนเองได้ทางสังคม (Social Self - Reliance) หมายถึง สภาพการณ์ที่กลุ่ม คนกลุ่มหนึ่ง ๆ มีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่น มีผู้นำที่มีประสิทธิภาพ สามารถนำกลุ่มคนเหล่านี้ ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ หรืออาจของความช่วยเหลือจากภายนอกก็ได้ ปกติกลุ่มคนที่หมายถึงนี้ต้องมี ขนาดใหญ่พอสมควร เช่น ขนาดหมู่บ้านใหญ่ หรือตำบล ในปัจจุบันของไทย เป็นกลุ่มคนที่มีความรู้ ความสามารถระดับหนึ่ง คิดต่อสัมพันธ์ด้วยดีและสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นปัจจัยย่อมนำไปสู่ความเป็น ปึกแผ่นแน่นหนาและการมีผู้นำที่ดีดังกล่าว

นอกจากนี้ สายันต์ ไพรชาญจิตร์ (2547: 67-68) ได้เสนอแนวทางการจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรม ด้วยกระบวนการ 3E-Model ไว้ ดังนี้

1. กระบวนการเรียนรู้และการปลูกจิตสำนึก (E1 - Education) เน้นการเรียนรู้จากการ ปฏิบัติงานจริง (Learning by doing) การจัดการศึกษาที่เน้นการสื่อสารสองทางแบบไม่เป็น ทางการ (Informal two-way communication) การแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ประสบการณ์ในหมู่ นักวิชาการ นักจัดการ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ และประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อ ความเข้าใจร่วมกันในเรื่องคุณลักษณะทางวิชาการ เป็นการสร้างจิตสำนึกในคุณค่าและความสำคัญ ของทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทต่าง ๆ รวมทั้งการเล็งเห็นประโยชน์ของทรัพยากรทางโบราณคดี ในทางการพัฒนาชุมชน

2. การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการ (E2 - Engineering) หมายถึง การคิดค้นรูปแบบวิธีวิทยา (Methodology) และเทคนิควิธีที่เหมาะสม (Appropriate Technique/ Technology) ในการจัดการด้านวิชาการ หรือการวิจัย (Research) ด้านการอนุรักษ์ (Conservation) การสงวนรักษา (Preservation) และแบบแผนการพัฒนา (Development Pattern) รวมไปถึงการ สร้างเงื่อนไข (Conditions) กฎเกณฑ์หรือข้อบัญญัติ (Regulations) และกฎหมาย (Acts) เพื่อใช้ ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนแก่ชุมชนทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

3. การบังคับใช้กฎระเบียบ (E3 - Enforcement) หมายถึง การนำเอาเงื่อนไขกฎเกณฑ์ ข้อบัญญัติและกฎหมายที่ชุมชน และสังคมตราขึ้นมาร่วมกันมาบังคับใช้เพื่อคุ้มครอง ป้องกันและเอื้ออำนวยให้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นไปอย่างราบรื่นไม่สะดุดหยุดลงกลางคันหรือไม่ถูกละเมิดให้เสื่อมค่าหรือเสื่อมสภาพไปด้วยเหตุอันไม่สมควร

ปัจจุบัน การพัฒนาชุมชนที่กระทำกันอยู่ในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกเป็นเวลายาวนาน ก่อให้เกิดบทเรียนที่สำคัญสำหรับนักพัฒนาว่า ความพยายามในการแก้ไขปัญหาและเปลี่ยนแปลง ชุมชน โดยการหยิบยื่นความปรารถนาดี เมตตาจิต และทรัพยากรอื่นใดจากคนภายนอกชุมชน เพียงลำพังนั้น ไม่เคย

ประสบความสำเร็จที่ยั่งยืนถาวรได้เลย แต่ในทางตรงกันข้ามการพัฒนาใน แนวทางดังกล่าวกลับไม่ได้ ทำให้ประชาชนในชุมชนได้รับประโยชน์เท่าที่ควร แต่ทำให้ชุมชนที่ได้รับ การพัฒนากลับต้องพึ่งพา คนและทรัพยากรภายนอกชุมชนมากขึ้น และบ่อยครั้งที่การพัฒนา ก่อให้เกิดปัญหาสังคมติดตามา นานัปการ ทั้งที่มีการวางแผนในการให้ความช่วยเหลือตาม โครงการต่าง ๆ เป็นอย่างดี เช่น ส่งผู้เชี่ยวชาญ ที่มีความรู้ความสามารถในสาขาวิชาต่าง ๆ อย่าง แท้จริงเข้าไปศึกษาปัญหา ศึกษาชุมชน และเสนอ แนวความคิดที่สอดคล้องโดยจัดสรรเงิน ช่วยเหลือแบบให้เปล่าจำนวนมหาศาล แต่กลับไม่ประสบ ความสำเร็จเท่าที่ควรนั้นมีสาเหตุมา จากสิ่งใด

นักวิชาการด้านการพัฒนาจำนวนมากให้ความเห็นว่าการพัฒนาในแนวทางเก่าที่ ทุ่มเทความ ช่วยเหลือทั้งด้านบุคลากร วิชาการ และทรัพยากรจากภายนอกเข้าไปเพียงฝ่ายเดียวนั้น ไม่เพียงพอที่จะ แก้ไขปัญหาของชุมชนให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนาได้ เพราะการแก้ไขปัญห และการพัฒนาชุมชน จะบังเกิดผลเมื่อมีการเรียนรู้ร่วมกันจากการกระทำของทั้งนักพัฒนาและ ประชาชนที่อยู่ในชุมชนนั้น ๆ โดยมีประชาชนเป็นผู้กระทำ (Actor) ในการพัฒนามิใช่เป้าหมาย หรือผู้ถูกกระทำในกระบวนการ ดังกล่าว การเรียนรู้ร่วมกันผ่านการดำเนินงานจะก่อให้เกิด “ปัญญา” และ “พลัง” ในการก้าวผ่านความ ยากลำบากในการแก้ไขปัญหและสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้น ในชุมชนได้อย่างมั่นคง ในการ พัฒนา ยุคปัจจุบัน จึงได้มีการกล่าวถึงการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม มากยิ่งขึ้น จนกลายเป็นกระแสหลัก ของการพัฒนาสังคมของทุกประเทศ (สำนักมาตรฐาน อุดมศึกษา, ทบวงมหาวิทยาลัย. 2545: 112) เนื่องจากการพัฒนาที่เน้นกระบวนการการมี ส่วนร่วมของคนในชุมชนเจ้าของทรัพยากร ตลอดจน ให้ความสำคัญกับความต้องการของคนใน พื้นที่ จึงทำให้ก่อเกิดเป็นการพัฒนาที่ตรงจุด เหมาะสมกับ ชุมชน จนเป็นความยั่งยืนในที่สุด

5. การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์นวัตกรรม

5.1 กระบวนการออกแบบ

กระบวนการออกแบบเป็นระบบของการทำงานออกแบบในเชิงการแก้ปัญหาอย่างมี ขั้นตอน แบบวิทยาศาสตร์ ที่ต้องอาศัยข้อมูลที่เชื่อถือได้ มีเกณฑ์และหลักการเชิงเหตุผล ทดลอง ตรวจสอบ และ สรุปได้โดยมีขั้นตอนสรุปได้ดังนี้ (อุดมศักดิ์ สาริบุตร. 2552)

1. ขั้นกำหนดปัญหา เริ่มจากการตั้งวัตถุประสงค์ กำหนดขอบเขตของปัญหา ศึกษา ความ เป็นไปได้ของวัตถุประสงค์ที่สัมพันธ์กับปัญหา ตลอดจนศึกษาข้อมูลและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ ปัญหา เพื่อการวิเคราะห์และสรุปประเด็นปัญหาเพื่อการแก้ไข

2. ขั้นการออกแบบ เป็นขั้นตอนการแก้ปัญหา โดยการศึกษาวิธีการแก้ปัญหาหลายแนว ทางเลือก ในรูปของโครงร่าง (Sketch design) เพื่อวิเคราะห์ศึกษาเปรียบเทียบเชิงประเมิณและ การตัดสินใจเลือกรูปแบบที่เหมาะสมที่สุด เพื่อการดำเนินการปรับปรุงพัฒนาต่อไป

3. ขั้นตอนการคิด คือ เป็นขั้นตอนการผลิตตามแบบเพื่อทางจริง โดยเริ่มจากการเขียน แบบรายละเอียดและการทำหุ่นจำลอง (Prototype)

4. ขั้นตอนการประเมิน เป็นการประเมินผลประสิทธิภาพของงานออกแบบ ว่าตรงตาม วัตถุประสงค์ และเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในระดับใด

อย่างไรก็ตามปัญหาของการออกแบบจะมีความไม่แน่นอน ทั้งในเรื่องจุดมุ่งหมายและความสัมพันธ์ลำดับก่อนหลังของปัญหา ในระหว่างช่วงดำเนินการ การแก้ปัญหาอาจมีความ ยืดหยุ่นได้ ดังนั้น จึงไม่ควรกำหนดและสรุปปัญหานี้ตายตัวจนเกินไปในกระบวนการแก้ปัญหา

ลักษณะปัญหามีความสำคัญและมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน คือ

1. ความต้องการ

2. ความจำเป็น

3. ขั้นตอนการทำงานที่มีระบบที่ดี

4. วิธีการประเมินและการติดตามผลอย่างมีระบบที่เชื่อถือได้ และสิ่งที่ผู้ออกแบบจะต้องคำนึงถึงเสมอว่าผลการกำหนดและการตัดสินใจที่ถูกต้องหรือผิดพลาดจะมีอิทธิพลต่อสนิยมของผู้ใช้ และมีผลต่อสภาพแวดล้อมของสังคม

ในส่วนแนวความคิดของกระบวนการออกแบบ เป็นกระบวนการที่นำมาทำการออกแบบทางวิศวกรรม เป็นกระบวนการที่ทำงานเกี่ยวกับการออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม และได้อธิบายรายละเอียดขั้นตอนเป็นลำดับอย่างละเอียด เพื่อช่วยให้นักออกแบบประสบความสำเร็จ นำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้โดยแบ่งขั้นตอนการทำงานเป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้ (นิรัช สุดสังข์, 2548: 31)

ขั้นตอนที่ 1 การตีปัญหา (Problem Identification)

ขั้นตอนที่ 2 ความคิดริเริ่มเบื้องต้น (Preliminary Ideas)

ขั้นตอนที่ 3 การกลั่นกรองการออกแบบ (Design Refinement)

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ (Analysis)

ขั้นตอนที่ 5 การตัดสินใจ (Decision)

ขั้นตอนที่ 6 การทำให้เกิดผลสำเร็จ (Problem Identification)

ขั้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ หลังจากการสร้างผลิตภัณฑ์ต้นแบบขึ้นมา การตั้งคำถาม เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์เบื้องต้น ว่าควรมีข้อปรับปรุงแก้ไขผลิตภัณฑ์โดยใช้เทคนิคต่างๆ มีเทคนิคในการ พัฒนาปรับปรุงผลิตภัณฑ์ให้มีความสมบูรณ์ หรือมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้นได้ (นิรัช สุดสังข์, 2548: 54) คือ การทดสอบหน้าที่ของผลิตภัณฑ์เพื่อที่จะทราบว่าผลิตภัณฑ์ที่มีโครงสร้างที่มีความปลอดภัย ความสวยงาม คุณภาพ ประสิทธิภาพการผลิต เป็นอย่างไรแล้ว การพัฒนาหรือปรับเปลี่ยนผลิตภัณฑ์ ที่ดียังต้องมีเทคนิคในการคิดวิเคราะห์เพื่อให้ได้มาซึ่งผลิตภัณฑ์ใหม่โดยมีกระบวนการคิดพิจารณา เพื่อปรับเปลี่ยน ดัดแปลง หรือปรับปรุงผลิตภัณฑ์เดิมให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น โดยยังคงแนวคิดผลิตภัณฑ์ที่กำหนดไว้ในขั้นต้น มีวิธีการพิจารณาที่มีรายละเอียดดังนี้

1. การทดแทน (Substitution) การใช้คำถามพิจารณาว่า นอกจากวัสดุที่ใช้อยู่นี้จะ สามารถใช้ วัสดุอื่นแทนได้หรือไม่ เพื่อให้มีความแข็งแรงมากยิ่งขึ้น หรือประหยัด ง่าย มีความคงทน ทนทานต่อ การใช้ เพื่อรับน้ำหนักที่เหมาะสม การใช้พลังงานอื่นทดแทน ใช้ส่วนประกอบอื่นทดแทน ใช้ วิธีการอื่นแทน ให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น

2. การผสมผสาน (Combination) การผสมผสานรวมเข้าด้วยกัน มีทั้งที่เหมาะสมและ ไม่เหมาะสม ควรเป็นไปในทิศทางเดียวกัน การผสมสิ่งที่คล้ายหรือใกล้เคียงเข้าด้วยกัน รวมหน้าที่การ ใช้งานสองถึงสามอย่างเข้าด้วยกันในผลิตภัณฑ์หนึ่ง การผสมผสานวิธีการเข้าด้วยกัน การผสมผสาน ลวดลาย การผสมผสานวัสดุ การผสมผสานควรจะต้องมีสัดส่วนหลัก/รอง หรือมีความสมดุล กลมกลืน หรือขัดแย้งอย่างเหมาะสม ไม่ควรหลากหลายจนรู้สึกไม่มีจุดเด่น ไม่สวยงาม

3. การดัดแปลง (Adaptation) การดัดแปลง หรือปรับส่วนประกอบบางส่วนให้มีความ เรียบ ปลอดภัย เปลี่ยนแปลงสี รูปทรง ลวดลายให้สื่ออารมณ์ ดัดแปลงรูปแบบการใช้งาน ผลิตภัณฑ์ให้มีความ หลากหลายต่างไปจากเดิม ให้ดีขึ้น เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น

4. การเพิ่ม ขยาย/ ลด ย่อ (magnify/minify) การขยายให้ใหญ่ขึ้น เพิ่มความถี่ให้มากขึ้น ทำให้ ยืดได้มากขึ้น ทำให้สูงขึ้นทำให้หนาขึ้น ทำให้แข็งแรงขึ้น ทำให้เหนียวขึ้น ขยายส่วนให้ใหญ่ขึ้น เพิ่ม ส่วนประกอบมากขึ้น เพื่อการใช้งานง่ายสะดวก มีความปลอดภัย หรือ การย่อ/ลด ทำให้ขนาดเล็ก ลง ทำให้เพียวบางลงกว่าเดิม ลดปริมาณวัสดุ ทำให้แน่นขึ้น ลดชิ้นส่วนให้น้อยลง ลดขนาดเพื่อให้ ยกเคลื่อนย้าย ลดขนาดเพื่อนำไปใช้ในสถานที่ที่จำกัด ลดชิ้นส่วนเพื่อจัดเก็บได้ง่ายขึ้น

5. การใช้อย่างอื่นได้ (Put to other uses) การตั้งคำถามว่านอกจากหน้าที่การใช้นี้ แล้ว สามารถนำไปใช้อะไรอย่างอื่นได้บ้าง เพิ่มความหลากหลายในรูปแบบเดียวกันต่างหน้าที่ การ ใช้ งานหรือหลายหน้าที่การใช้งาน

6. การต่อเติม /ตัด ทอน (Elaborate/Eliminate) การต่อเติม บางส่วน เพื่อ เพิ่ม ประสิทธิภาพ การใช้งาน ความสวยงาม ความสมดุล หรือ การตัดทอนรูปร่างรูปทรงบางส่วน ที่ไม่ จำเป็น หรือที่เป็น อันตรายออก

7. การสลับย้าย/การจัดใหม่ (Reverse/Rearrange) การสลับจับย้ายด้าน ทำให้เกิดผล ตรงข้าม กับที่เคยมีหรือเคยเป็น สลับที่ กลับด้านหน้าหลัง กลับหัวกลับหาง ย้อนกลับ เปลี่ยนข้อ การ สลับนี้รวม ไปถึงการสลับขั้นตอน การสลับลำดับก่อนหลังของวิธีการเตรียมวัสดุ วิธีการผลิต จัด เรียงลำดับ ขั้นตอนการทำงานใหม่ การจัดส่วนประกอบใหม่ให้แปลกใหม่ออกไปจากเดิม

5.2 แนวความคิดการออกแบบ

แนวความคิดในการออกแบบ เป็นแนวทางที่นักออกแบบจะกำหนดขึ้นเพื่อใช้เป็นกรอบ ใน การทำงานออกแบบ โดยอาศัยข้อมูลที่เป็นฐานของแนวความคิดทำให้การทำงานสามารถบรรลุ วัตถุประสงค์ตรงตามจุดมุ่งหมาย ลักษณะแนวความคิดของนักออกแบบจะมีระดับต่างกัน ซึ่งอาจจะ

เป็นลักษณะนามธรรม เช่น แนวความคิดในการออกแบบของเล่นสำหรับเด็กที่กำหนดให้มีความอิสระ ซึ่งแนวความคิดลักษณะนามธรรมจะสามารถพัฒนาสู่แนวความคิดเป็นรูปธรรมได้ เช่น เรื่องของเล่นที่ให้ความอิสระ จะกำหนดแนวความคิดที่ชัดเจนเป็นของเล่นที่ยืดหยุ่น ปรับรูปร่าง ขนาด และวิธีการเล่นได้ซึ่งจะเป็นกรอบแนวคิดเพื่อการออกแบบต่อไป ดังนั้นแนวความคิดการออกแบบของนักออกแบบ จึงสามารถกำหนดกว้าง ๆ เป็นนามธรรมและพัฒนาสู่แนวความคิดที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม หรือกำหนดแนวความคิดที่เป็นรูปธรรมในขั้นต้นได้ (อุดมศักดิ์ สาริบุตร. 2552: 32)

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บุญสม สวายสด และคณะ (2543: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้านให้เป็นธุรกิจขนาดย่อมของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา 6 ประเภท คือ ดอกไม้จากต้นโสนหางไก่ ปลาตะเพียนโบราณ งอบโบราณ เครื่องจักรสานไม้ไผ่ การปั้นหม้อดินเผาและมีคอร์ญูญิก โดยวิเคราะห์ข้อมูล 3 ด้าน คือ ด้านผู้ผลิต ผู้ผลิตภูมิปัญญาทั้ง 6 ประเภท ส่วนใหญ่มีอายุตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษา ประกอบอาชีพมานานกว่า 20 ปี โดยสืบทอดอาชีพมาจากบรรพบุรุษ ด้านการจำหน่าย การจำหน่ายภูมิปัญญาทั้ง 6 ประเภท เป็นผู้ผลิตส่ง โดยมีผู้จำหน่ายมารับผลผลิตเป็นประจำเป็นส่วนใหญ่ การที่ผู้ผลิตไม่ได้เป็นผู้จำหน่ายโดยตรงกับผู้บริโภค ในบางครั้งจึงมีปัญหาถูกกดราคาจากผู้มารับผลิตภัณฑ์ไปจำหน่าย ด้านผู้บริโภค ผู้บริโภคมากกว่าร้อยละ 40 ของผู้ตอบแบบสอบถามเคยซื้อภูมิปัญญาชาวบ้านทั้ง 6 ประเภท และผู้บริโภค มากกว่า 90 เปอร์เซ็นต์ ที่ปัจจุบันคิดซื้อผลิตภัณฑ์ทั้ง 6 ประเภท และต้องการให้ส่งเสริมให้อาชีพผลิตสินค้าภูมิปัญญาชาวบ้านคงอยู่ต่อไป

นันทิยา ดันตราสืบ (2545: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการซื้อสินค้าที่ระลึกประเภทหัตถกรรมของบริโภคชาวไทยจากศูนย์หัตถกรรมภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าปัจจัยด้านจิตวิทยาเป็นปัจจัยภายในที่มีอิทธิพลต่อการซื้อสินค้าประเภทที่ระลึก โดยเน้นเรื่องความรู้สึกปลอดภัยรองลงมา คือ ปัจจัยส่วนบุคคล คือรายได้เฉลี่ยต่อเดือนของผู้บริโภคชาวไทย ส่วนปัจจัยด้านสังคมมีอิทธิพลน้อยที่สุดต่อการซื้อสินค้าประเภทที่ระลึก ปัจจัยด้านการตลาด ปัจจัยด้านราคามีอิทธิพลต่อการซื้อสินค้าที่ระลึกมากที่สุด รองลงมา คือ ปัจจัยด้านการส่งเสริมการตลาดในเรื่องของการจัดแสดงสินค้าตัวอย่างในร้านมีอิทธิพลต่อการสินค้านั้นมากกว่าด้านอื่น ในด้านผลิตภัณฑ์ ผู้บริโภคชาวไทยให้ความสำคัญด้านคุณภาพของสินค้านั้นมากที่สุด และปัจจัยด้านช่องทางการจัดจำหน่าย ผู้บริโภคชาวไทยให้ความสำคัญเห็นในเรื่องการจัดสินค้านั้นภายในร้านเป็นหมวดหมู่ ว่ามีผลต่อการซื้อสินค้าที่ระลึกประเภทหัตถกรรมมากกว่าด้านอื่น

วนิดา แก้วเนตร (2545: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยในการเลือกซื้อสินค้าของที่ระลึกประเภทหัตถกรรมพื้นบ้านของนักท่องเที่ยวชาวไทย : จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด ทุกปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้าที่ระลึกประเภทหัตถกรรม บ้าน

ถวายเป็นจังหวัดเชียงใหม่ ตามลำดับดังนี้ ปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์ ปัจจัยด้านช่องทางการจัดจำหน่าย ปัจจัยด้านราคา และปัจจัยด้านการส่งเสริมการตลาด นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่สนใจในรูปลักษณ์ผลิตภัณฑ์ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์พื้นบ้านของทางภาคเหนือมากกว่าราคาสินค้าของที่ระลึกประเภทหัตถกรรมพื้นบ้านนั้นส่วนใหญ่เดินทางเพื่อเลือกซื้อสินค้าของที่ระลึกเนื่องจากเป็นสินค้าหัตถกรรมพื้นบ้านและนำไปใช้ส่วนตัวมากกว่านำไปเป็นของฝาก

จิตต์ไธ แก้วบุญเรือง (2545: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การดำเนินงานโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่ประสบความสำเร็จในจังหวัดลำปาง ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนที่ประสบความสำเร็จในจังหวัดลำปาง ส่วนใหญ่ดำเนินกิจการเป็นกลุ่ม โดยไม่มีการจดทะเบียนและได้ดำเนินงานเป็นเวลามากกว่า 5 ปีขึ้นไป มีสมาชิกน้อยกว่า 20 คน มีเงินทุนเริ่มแรกไม่เกิน 10,000 บาท ด้านการตลาด ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญส่วนประสมทางการตลาด คือ ด้านผลิตภัณฑ์ ด้านราคา ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย และด้านการส่งเสริมการตลาด ตามลำดับ มีการวางแผนงานด้านการตลาด กลุ่มลูกค้าเป็นลูกค้าที่มาจากต่างจังหวัดและนักท่องเที่ยวมากที่สุด ด้านการส่งเสริมการตลาด มีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ในงานแสดงสินค้าต่างๆ และทำการส่งเสริมการขายให้กับผู้บริโภคและคนกลางด้วยการให้ส่วนลดและการแจกฟรีเพื่อการส่งเสริมการขาย ด้านการผลิตมีการวางแผนกำหนดจำนวนเท่ากับจำนวนความต้องการโดยไม่มีการเพิ่มลดจำนวนสมาชิก วัตถุดิบของชุมชนเป็นผลผลิตทางการเกษตรหรือทรัพยากรธรรมชาติมากที่สุด ด้านการจัดการและบุคลากรมีการวางแผนการดำเนินงานเป็นแผนรายเดือนตามผลการทำงาน มีการกำหนดเป้าหมายการดำเนินงานเพื่อช่วยสังคมและส่งเสริมอาชีพ ด้านการเงินและบัญชีมีแหล่งที่มาของเงินทุนมาจากหน่วยงานของรัฐบาลและการเข้าร่วมลงทุนของสมาชิก ส่วนใหญ่มีปัญหาขาดค่าใช้จ่ายทางการตลาดไม่สามารถจัดทำกิจกรรมส่งเสริมการตลาดได้ ปัญหาผลผลิตอันเนื่องมาจากวัตถุดิบมีราคาแพงทำให้ต้นทุนมีราคาสูง

มันทนา ขำหาญ (2545: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาระบบการบริหารจัดการธุรกิจชุมชนท้องถิ่นหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า กรรมวิธีการผลิตเป็นแบบชาวบ้านหรืออุตสาหกรรมในครอบครัว การบริหารและการจัดการเป็นวิธีปฏิบัติที่ได้รับสืบต่อๆ กันมาจากบรรพบุรุษในอดีต อย่างไรก็ตามผู้ผลิตได้พยายามปฏิบัติให้เป็นระบบที่ใกล้เคียงกับระบบการจัดการอุตสาหกรรมขนาดกลาง และขนาดใหญ่ตามมาตรฐานสากล

สุภัทรา สุภากรณ์ (2547: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง กิจกรรมกลุ่มการผลิตและการตลาดผลิตภัณฑ์หัตถกรรม ในโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ : กรณีศึกษากลุ่มสตรีสหกรณ์การเกษตรในจังหวัดอ่างทอง พบว่า กลุ่มสตรีสหกรณ์ส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวสหกรณ์การเกษตร และบุคคลทั่วไปได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในชุมชนนั้น มาทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้มีรายได้เสริมจากการทำการเกษตร โดยได้รับสนับสนุนงบประมาณจากส่วนราชการเข้าร่วมโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยมีแหล่งจำหน่ายทั้งภายในจังหวัด ต่างจังหวัดและต่างประเทศ

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากผ้าทอพื้นบ้านจากการมีส่วนร่วมของชุมชน : กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้าไทยพวนในเขตตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อศึกษากระบวนการผลิตผ้าฝ้ายทอมือในจังหวัดนครนายกและจังหวัดสระแก้ว และแนวทางพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากผ้าทอพื้นบ้านจากการมีส่วนร่วมของชุมชนทำการศึกษาภาคสนามเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ การสังเกตการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยมีรายละเอียดวิธีการวิจัยดังนี้

1. ขอบเขตของการวิจัย ประกอบไปด้วย

- 1.1 ขอบเขตเนื้อหา
- 1.2 วิธีการวิจัย
- 1.3 ระยะเวลาการวิจัย
- 1.4 พื้นที่วิจัย
- 1.5 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

2. วิธีดำเนินการวิจัย มีขั้นตอนดังนี้

- 2.1 เครื่องมือวิจัย
- 2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 2.3 การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล
- 2.4 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

1. ขอบเขตของการวิจัย

1.1 ขอบเขตเนื้อหา

ผู้วิจัยศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา สภาพและปัญหาการผลิตผ้าฝ้ายทอมือในจังหวัดนครนายก และแนวทางพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากผ้าทอพื้นบ้านจากการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยผู้วิจัยได้กำหนดตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาไว้ดังนี้

1.1.1 ตัวแปรเหตุคือการพัฒนาเครือข่ายในด้าน การพัฒนาคน การพัฒนาชุมชน การพัฒนาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและและการพัฒนาเทคโนโลยี

1.1.2 ตัวแปรผลคือประวัติความเป็นมา สภาพ ปัญหาการผลิตผ้าฝ้ายทอมือในจังหวัดนครนายก และจังหวัดสระแก้ว และแนวทางพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากผ้าทอพื้นบ้านจากการมีส่วนร่วมของชุมชน

1.2 วิธีการวิจัย

การศึกษานี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยกำหนดความมุ่งหมายการวิจัยและใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนากลุ่ม และการศึกษาเอกสาร

1.3 ระยะเวลา

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตระยะเวลาในการศึกษาในช่วงระหว่างเดือน ธันวาคม 2558 ถึงเดือน มีนาคม 2561 รวมเป็นเวลา 24 เดือน

1.4 พื้นที่ในการวิจัย

พื้นที่ที่ทำการศึกษา คือกลุ่มทอผ้าไทยพวนบ้านใหม่ ต.เกาะหวาย อ.ปากพลี จังหวัดนครนายก

1.5 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การศึกษานี้เป็นการศึกษาที่มีหน่วยการวิเคราะห์ระดับชุมชนคือ กลุ่มทอผ้าไทยพวนบ้านใหม่ ต.เกาะหวาย อ.ปากพลี จังหวัดนครนายก โดย กลุ่มประชากรประกอบด้วย ผู้ผลิตและทอผ้า ซึ่งผู้วิจัยดำเนินการโดยวิธีการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มจากกลุ่มประชากรที่ใดกำหนดไว้ได้ดังนี้

1.5.1 กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) คือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงธุรกิจ ผู้วิจัยดำเนินการคัดเลือกโดยกำหนดกลุ่มเป้าหมาย ผู้ให้การสัมภาษณ์ได้แก่ ผู้ประกอบการด้านธุรกิจแฟชั่น และผู้ชำนาญการพิเศษด้านธุรกิจแฟชั่น ซึ่งเป็นกลุ่มที่จะให้ข้อมูลแนวคิดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทิศทางปัญหาและแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงธุรกิจ รวม 3 คน

1.5.2 กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) ผู้วิจัยดำเนินการคัดเลือกโดยกำหนดกลุ่มเป้าหมาย ผู้ให้การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยดำเนินการคัดเลือกโดยกำหนดกลุ่มเป้าหมายผู้ให้การสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มได้แก่ ประธานกลุ่มทอผ้าและช่างทอผ้าในพื้นที่ตำบลเกาะหวายจังหวัดนครนายก จำนวน 25 คน

2. วิธีดำเนินการวิจัย

2.1 เครื่องมือวิจัย

การศึกษานี้ ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์แบบไม่โครงสร้าง (Non – Structure Interview) แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant observation) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ดังนี้

2.1.1 แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interview) ใช้สัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้รู้ (Key Informants) จำนวน 3 คน เพื่อศึกษาทิศทาง ปัญหาและแนวทางในการจัดการผลิตภัณฑ์เชิงธุรกิจ ปัญหา และแนวทางในการจัดการผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือเชิงธุรกิจในระดับชุมชน

2.1.2 แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านด้านการทอผ้า ปัญหา และแนวทางในการจัดการผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือจากการมีส่วนร่วมของชุมชน ใช้สัมภาษณ์กับประธานกลุ่มทอผ้า ช่างทอผ้า จำนวน 25 คน ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. วัตถุดิบ อุปกรณ์การทอผ้าฝ้ายของแต่ละชุมชน
2. ขั้นตอนการทอผ้าฝ้ายของแต่ละชุมชน
3. ผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือของแต่ละชุมชน
4. รูปแบบผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือของแต่ละชุมชน
5. ลักษณะการสืบทอดผ้าฝ้ายทอมือของแต่ละชุมชน
6. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ้าฝ้ายทอมือของแต่ละชุมชน
7. ปัญหาในการทำผ้าฝ้ายทอมือของแต่ละชุมชน
8. ร่วมกันวิเคราะห์ SWOT analysis

2.1.3 แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) โดยจะสังเกตสิ่งแวดล้อมภายในของแต่ละชุมชน วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนนั้นๆ ลักษณะทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมของชุมชน การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าของแต่ละชุมชน แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์รูปแบบผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือของแต่ละชุมชน การพัฒนาฝีมือช่าง ปัญหาและในการผลิตผ้าฝ้ายทอมือของแต่ละชุมชน แนวทางการพัฒนาเครือข่ายการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือของแต่ละชุมชนในเชิงพาณิชย์จากการมีส่วนร่วมของชุมชน

2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลหลายวิธีประกอบกัน ได้แก่การเก็บข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) และการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Research) มีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) การศึกษาข้อมูลทางเอกสารจะกระทำก่อนที่จะเข้าไปเก็บข้อมูลภาคสนามและประกอบเพิ่มเติมในขณะที่เก็บข้อมูลในภาคสนามและหลังจากเสร็จสิ้นการศึกษาภาคสนามประกอบด้วยโดยศึกษาค้นคว้างานเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ จากแหล่งข้อมูลห้องสมุดและข้อมูลจากหน่วยงานราชการที่ได้ทำการเก็บรวบรวมไว้บริการ

2.2.2 เก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม (Field Research) โดยวิธีสัมภาษณ์ สังเกตและการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

2.3 การจัดทำและการวิเคราะห์ข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลเบื้องต้นจะกระทำไปพร้อม ๆ กันตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัยและหลังจากเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูลภาคสนามแล้ว โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลทั้งที่ได้จากการบันทึกข้อมูลจากการถอดเทปจากการสัมภาษณ์ และภาพถ่ายในแต่ละครั้ง มาทำการจำแนกข้อมูล (Typological Analysis) คือการจำแนกข้อมูลเป็นชนิด (Typologies) จัดหมวดหมู่ข้อมูลตามแต่ละประเภทที่ตั้งไว้และตรวจสอบดูอีกครั้งหนึ่งว่าข้อมูลที่ได้มามีความครบถ้วนเพียงพอหรือไม่ นำไปวิเคราะห์สรุปผล หากมีส่วนใดที่ยังไม่สมบูรณ์ทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ขาดหายไป

2.4 การเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การสรุปตีความ ใช้เทคนิคดำเนินการตรวจสอบสามเส้าเพื่อตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลนำเสนอผลวิจัยเพื่อแสดงแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากผ้าทอพื้นบ้านจากการมีส่วนร่วมของชุมชนวิเคราะห์ เปรียบเทียบกับกรอบแนวคิดทฤษฎี แนวคิดวรรณกรรมและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และนำเสนอข้อมูลด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) พร้อมภาพประกอบบางตอน

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากผ้าทอพื้นบ้านจากการมีส่วนร่วมของชุมชน : กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองในเขตตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก โดยมีความมุ่งหมาย 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา สภาพวิถีชีวิต และผลิตภัณฑ์ผ้าไทยพวน จังหวัดนครนายก 2) เพื่อการ ออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไทยพวน จังหวัดนครนายก ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้าจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การศึกษาภาคสนาม การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ผู้รู้ ปราชญ์ชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น การศึกษาแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม ผลการศึกษาผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ และเสนอผลการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ตอน ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมา สภาพวิถีชีวิต และผลิตภัณฑ์ผ้าไทยพวนอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบัน และปัญหาของผ้าไทยพวนอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ตอนที่ 3 การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไทยพวนอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมา สภาพวิถีชีวิต และผลิตภัณฑ์ผ้าไทยพวน จังหวัดนครนายก

1. ความเป็นมา และสภาพวิถีชีวิตไทยพวนอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ปัจจุบันชาวไทยพวนในอำเภอปากพลี มีวิถีชีวิต วัฒนธรรม ภาษาพูดเป็นของตนเอง และเมื่อ ยามว่างจากการทำงานเกษตร ชาวไทยพวนก็จะมานั่งทอผ้าได้ดั่งบ้านไว้ใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม โดยมี ประเพณีทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับผ้าและเครื่องแต่งกายของชุมชน ซึ่งชาวไทยพวนในอำเภอปากพลีก็ได้มี การทอผ้าใช้ในครัวเรือน จากหลักฐานชิ้นส่วนของไม้จับฟืมและกระสวยที่ยังคงมีเหลืออยู่ ซึ่งถูกเก็บไว้ใน พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านที่วัดโพธิ์ปากพลี ตำบลปากพลี และจากการสัมภาษณ์ สุดใจ เกินอาษา อายุ 81 ปี บ้านเลขที่ 10 หมู่ที่ 4 ตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2559 ได้ทราบว่าในอดีต ย้อนหลังไปประมาณ 80 ปี คนรุ่นแม่รุ่นยายของชาวไทยพวนในอดีตจะทอผ้าไว้ใช้เอง โดยใช้ด้ายฝ้าย ลงน้ำข้าวให้แข็งตัว นำไปตากให้แห้งแล้วนำมาทอผ้าชิ้นซึ่งมีลายเป็นทางยาวต่อหัวและตีนชิ้น ทอผ้า เหน็บหางหรือผ้าโจงกระเบน ส่วนสุนัข วัฒนธรรม และอัมพร ใจสุข สมาชิกกลุ่มทอผ้าซึ่งอาศัยอยู่ ในตำบลเกาะหวาย ซึ่งหลังจากผ่านการฝึกอบรมที่ศูนย์ฝึกอบรมแล้วได้ทอผ้าเป็นอาชีพเสริมที่บ้าน ใน ปัจจุบันทั้งคู่ยังเก็บรักษาผ้าไหมหางกระรอกของบรรพบุรุษซึ่งเป็นผ้าโจงกระเบนไว้เป็นอย่างดี จึงเป็น เครื่องยืนยันได้ถึงมรดกของการสืบทอดอัตลักษณ์การทอผ้าในชุมชนชาวไทยพวนที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายกแห่งนี้

กระบวนการผลิตผ้าของชาวไทยพวนนั้น เป็นกระบวนการที่ประกอบด้วยการเตรียมเส้นใย และวัตถุดิบ การย้อมสี การทอผ้า และการประดิษฐ์ลวดลายบนผ้า ชาวไทยพวนยังใช้กรรมวิธีในการผลิตแบบดั้งเดิมเป็นพื้นฐาน จะใช้อุปกรณ์ทอผ้า ได้แก่ กี่พุ่ง ฝีมหรือฟันหวี เขาคูก หรือตะกอล กระสวย คานเหยียบบ่าเกี๋ ไม่นั่ง ไม่นั่งม้วนผ้า คานแขวน ผึงหรือสะดึงสำหรับดึงผ้าเวลาทอผ้าอย่างเดิม ต่างที่วัตถุดิบจำพวกเส้นใยและสีที่ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย

องค์ความรู้ในกระบวนการทอผ้า ความรู้ที่ปรากฏในกระบวนการทอผ้า เป็นภูมิปัญญาที่ได้รับถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษที่กลุ่มคน ทอผ้ามีร่วมกัน ซึ่งเป็นความรู้จากการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ การประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือในการทอผ้า ความรู้ที่ปรากฏในกระบวนการทอผ้า มีดังนี้

1. การย้อม ในอดีต วัตถุดิบในกระบวนการทอผ้าจะเป็นวัตถุดิบที่ได้มาจากธรรมชาติทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นฝ้ายที่ นำมาทอผ้า สีที่ใช้ย้อมผ้าล้วนแต่ได้มาจากธรรมชาติ เช่น สีครามจากต้นคราม สีแดงได้จากครั่ง สีส้มได้จาก ดอกกระถินกักร์ เป็นต้น ในขณะที่องค์ความรู้ที่ปรากฏจากขั้นตอนการย้อม คือ การสร้างลวดลายจากการมัด ตัวเส้นหมีก่อนจะนำไปย้อมสี เพื่อให้เกิดลวดลายก่อนที่จะนำไปทอ ที่เรียกว่า “มัดหมี่” ส่วนใดที่ไม่ต้องการ ให้สีที่ย้อมเข้าไปก็จะทำการ “โทม” หรือ “พันหมี่เอาไว้” เมื่อ ย้อมสีแล้วตากแดดแล้วก็จะนำมาปลดหมี่ที่ โทมออก ก็จะได้ลวดลายตามสีที่ต้องการ ขั้นตอนของการ ปลดหมี่ที่โทมไว้ต้องอาศัยความชำนาญอย่างยิ่ง ไมเช่นนั้นหมี่ก็จะเสียหายและใช้ไม่ได้ ซึ่งลายของ ผ้าทอไทยพวนที่ไม่ใช่การทอผ้าพื้นจะเกิดขึ้นจากการขึ้น ลายและการมัดหมี่ให้เป็นลวดลายแล้วจึง นำไปทอทั้งสิ้น

2. การคันหมี่ การคันหมี่ เป็นขั้นตอนต่อมาหลังจากปลดหมี่เสร็จแล้วนำหมี่ที่ปลดแล้วเข้า กรง พอเรา ใส่กรงหมี่เสร็จ เรียงลำดับเสร็จ เราก็มากรอเข้าหลอด เข้าหลอดเสร็จก็เข้ามาทอ ลายของหมี่ จะต่อกัน การคันหมี่นี้สำคัญมาก หากคันหมี่ไม่ถูกเส้น เวลากรอใส่หลอดลายของหมี่จะไม่เรียงลำดับ ของหลอดที่ ถูกต้อง เวลานำไปทอผ้า

3. การทอผ้า ทักษะการทอผ้า เป็นทักษะที่สำคัญที่จะทำให้ผ้าออกมามีความสวยงาม ซึ่งงาน ทอผ้าเป็นงาน ที่นอกจากต้องใช้ความอดทนแล้ว สิ่งสำคัญในการทอผ้าอีกอย่างหนึ่ง คือ ความสามารถในการทอและการออกแบบลวดลายที่ผู้ทอจะเป็นผู้สร้างสรรค์ขึ้นมาในระหว่างการทอผ้า การทอผ้า ถึงแม้จะเป็นการทอลาย พื้นธรรมดา ก็ต้องใช้ทักษะของผู้ทอเป็นสำคัญ ผ้าจะออกมาสวยหรือไม่ก็อยู่ที่ ทักษะและประสบการณ์ของ คนทอเป็นสำคัญ บางครั้งหากผู้ทอหนักมือในการดึงด้ายมากเกินไป ก็อาจ ทำให้ผ้าดูตึงเกินไป ทำให้ไม่สวย

กระบวนการทอผ้าไทยพวนอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายกมีกรรมวิธีหรือกระบวนการผลิต ที่ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมศึกษาจากภาคสนามและการสังเกตรวมถึงการ ได้ซักถามสมาชิกในกลุ่มทอผ้า ไทยพวน มีกระบวนการเริ่มจากการเตรียมวัสดุอุปกรณ์อันประกอบไปด้วย

1. เส้นด้ายไหมประดิษฐ์สำเร็จรูป
2. สีย้อมผ้า (สีวิทยาศาสตร์หรือสีสังเคราะห์)
3. เทียนไขสีขาว
4. แป้งมันสำปะหลัง
5. น้ำมันก๊าดหรือน้ำมันพืช
6. เครื่องคั้นน้ำ (เตาไฟ, หม้อคั้นน้ำ กะละมังเอ็กไว้งแปรงข้อมสี)
7. แกนหลอดด้ายพุ่ง ขนาดเล็ก หรือระวิงขนาดเล็ก
8. แกนหลอดด้ายยืนขนาดกลาง หรือระวิงขนาดกลาง
9. เครื่องมือมัดหมี่หรือโฮงมัดหมี่
10. กระสวยไม้
11. แกนฟืม
12. เครื่องปั่นด้ายหรือโคร่งปั่นด้าย
13. ไม้เหา
14. เหมไม้ตะกอก
15. เครื่องกึ่งกระดูก

จากขั้นตอนเตรียมอุปกรณ์ในการทอเรียบร้อยแล้วก็นำมาสู่ขั้นตอนในการทอผ้า ซึ่งได้มีการสังเกตจากการลงศึกษาภาคสนามโดยผู้วิจัยได้สังเกตและรวบรวมประมวลขั้นตอนการทอผ้าไทยพวนโดยมีขั้นตอนดังนี้

1) การเตรียมเส้นด้ายยืนและเส้นด้ายพุ่งให้พร้อมที่จะทอผ้าสู่ขั้นถัดไป จันทนาได้ให้สัมภาษณ์ถึงวิธีการไว้ดังนี้

1.1) การเตรียมด้ายยืน

1.1.1) การลงแปรง

นำเส้นด้ายไหมประดิษฐ์ที่ใช้เป็นเส้นด้ายยืนมาลงแปรง เพื่อให้เส้นด้ายเรียบเหนียว แข็งไม่เป็นขน มีความทนทานต่อการเสียดสีของพื้นผิวในการทอ จากนั้นใช้แป้งมันสำปะหลังผสมกับน้ำ ใส่เทียนไข สีย้อมผ้า ใส่ในภาชนะตั้งไฟจนให้เข้ากันพอเหนียว ๆ โดยทำการพลิกเส้นด้ายกลับไปกลับมาให้ติดแปรงทั่วถึงกัน เมื่อทำดีแล้วจึงนำขึ้นบิดพอหมาดแล้วนำไปตาก ในขณะที่ตากคอยเชียวเส้นด้ายค่อยๆ เพื่อให้เส้นด้ายแตกกระจายไม่ติดกันขณะตาก ผึ่งจนแห้งสนิทจึงพร้อมสำหรับการนำไปปั่นใส่หลอดด้ายเพื่อเตรียมขึ้นเส้นยืนสำหรับการทอ

1.1.2) การปั่นหลอดด้าย

นำเส้นด้ายที่ลงแบ่งแห้งสนิทแล้วนำใจเส้นด้ายเข้าระวิง มาปั่นหลอดโดยมีการใช้มอเตอร์ไฟฟ้าเป็นเครื่องมืออำนวยความสะดวกและเพิ่มความเร็วในการปั่นหลอดด้าย การใช้มอเตอร์ไฟฟ้าปั่นแทนการใช้มือทำให้ปั่นได้รวดเร็วขึ้น ส่วนการกรอเส้นด้ายเข้าแถบหรือหลอดด้ายยีนนั้น ต้องทำการปั่นให้ได้หลอดด้ายยีนประมาณ 350 หลอด จากนั้นจึงได้ทำการจัดส่งไปให้ร้านธุรกิจ อำเภอ บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ขึ้นด้ายยีนให้ (เพราะการทำได้ยีนต้องใช้จำนวนคนมาก อีกทั้งยังใช้เวลามากและต้องการพื้นที่กว้างขวางเอื้ออำนวยในการขึ้นด้ายยีน ซึ่งทางกลุ่มไม่สะดวกในการทำ) เมื่อทางร้านธุรกิจ ขึ้นด้ายยีนเสร็จแล้ว จะส่งกลับมาให้ทางกลุ่มเป็นม้วนใหญ่ที่มีขนาดความยาวของม้วนเทียบได้กับความกว้างของหน้าผ้าที่ต้องการจะทอ ช่างทอผ้าในกลุ่มก็นำไปขึ้นเครื่องทอกระตุก โดยขั้นตอนนี้ช่างทอผ้าจะ ทำวิธีการทอผ้าด้วยมือของช่างทอผ้าเอง ก่อนทำการหวีเครื่องเตรียมการทอต่อไป

1.1.3) การหวีเครื่อง

ช่างทอผ้าจะนำด้ายที่คั่นแล้วหรือด้ายยีนเป็นม้วนใหญ่ที่ได้มาไปสอดใส่ในรูฟืมที่ใช้ ในการทอเพื่อบังคับเส้นด้ายยีนทุกเส้นเริ่มต้นและแผ่ออกเท่ากันตามระยะความกว้างหน้าผ้าที่ต้องการ การเลือกขนาดของฟืมมีความสำคัญ ต้องทราบว่าฟืมขนาดใดเหมาะกับด้ายขนาดใด ทอผ้าแล้วผ้าที่ได้ ออกมาจะมีเส้นใยห่างหรือถี่อย่างไรตามต้องการ เพื่อให้เส้นด้ายจัดเรียงกันเป็นระเบียบนั้น จำเป็นต้องใช้วิธีการหวีโดยใช้ขนหมูป่า (ขนหมูป่านำมาใส่ชั้นและน้ำมันสนจัดเรียงเป็นแผงรัดด้วยคอ หวาย โดยอุปกรณ์นี้เรียกว่า หวีเครื่อง) เมื่อจัดเรียงเส้นด้ายเป็นระเบียบแล้วพันเส้นด้ายด้วยไม้วางไว้บน เสาหูกเพื่อเตรียมรอการสับหูกเก็บเหาหรือเก็บตะกรอต่อไป

1.1.4) การสับหูกเก็บเหาหรือเก็บตะกรอ

เป็นขั้นตอนในการสอดเส้นด้ายยีนแต่ละเส้นเข้าไปในช่องเหาหรือตะกรอ แต่ละช่อง ของเหาแต่ละชุด เพื่อแบ่งด้ายยีนออกเป็นหมู่ ๆ ซึ่งจะขึ้นอยู่กับลวดลายที่จะทอผ้า จากนั้นจึงทำการผูก เครื่องโยงไว้กับเหาทุกชนิดกับกึ่งและเท้าเหยียบ ซึ่งเท้าเหยียบนี้จะเป็นกลไกที่จะแยกตะกรอเพื่อแยกชุด ด้ายยีนขณะทอเพื่อให้เกิดลวดลายในการทอ ตามรูปแบบที่ช่างทอผ้าแต่ละคนมัดลายและออกแบบลาย ไว้

1.2) การเตรียมด้ายพุ่ง สุนันท์ จันนา ได้แบ่งด้ายพุ่งออกไว้เป็น 2 ชนิด

1.2.1) ด้ายพุ่งสี่เดียว มีวิธีการดังนี้

ไม่ต้องทำการลงแบ่งที่เส้นด้ายโดยสามารถกรอด้ายจากใจเข้าหลอดด้ายพุ่ง แล้ว นำไปใส่ในกระสวยนำด้ายพุ่งเพื่อทำการทอได้เลย

1.2.2) ด้ายพุ่งมัดหมี่ หรือด้ายพุ่งหลายสี จะมีวิธีการดังนี้

- การคั่นหมี่ ซึ่งหมายถึงการกำหนดด้ายทอเส้นพุ่ง โดยเรียกเป็นลำ (1 ลำ หมายถึง ด้าย 4 เส้น)

- การมัดหมี่ กระทำเมื่อคันหมี่เสร็จแล้วนำด้ายมาใส่ที่โง้งมัดหมี่ เพื่อมัดเป็น ลวดลายตามต้องการโดยใช้เชือกฟางพันและมัดเป็นลายไว้ เมื่อมัดเสร็จแล้วนำไปย้อมสีที่ละสีตามลายที่กำหนด จากนั้นทำการแก้มัดหมี่ ไขมัดคมๆ ตัดปมเชือกที่ละปมจนหมดเชือก ซึ่งการตัดปมเชือกฟาง ที่มัดไว้นี้ต้องตัดอย่างระวัง เพราะอาจทำให้เส้นด้ายขาด

- การกรอด้วย จะนำด้ายที่มัดหมี่แล้วนำมากรอไล่ตลอดเพื่อไล่กระสวย โดยใช้หลาปั่นด้ายและระวิง นำด้ายมัดหมี่ใส่ในระวิง แล้วดึงปลายด้าย พันแกนหลอดด้าย หมุนหลาปั่นด้าย จะทำให้ด้ายพันที่หลอดด้ายตามต้องการ (การกรอด้วยต้องกรออย่างระมัดระวัง ผู้ที่กรอต้องมีความ ชำนาญจึงจะทำให้ผ้าที่ทอออกมามีลวดลายสวยงามตามแบบที่ผูกไว้)

- นำหลอดด้ายที่กรอแล้วมาใส่กระสวย ตามลักษณะของลวดลายอย่าง ถูกต้องนำมาทำเป็นด้ายพุ่งมัดหมี่ (การทอ ผู้ที่ทอผ้ามัดหมี่ต้องมีความชำนาญในการทอ และจะต้องรู้ ลักษณะของลายเพื่อที่จะได้ทอออกมาเป็นลวดลายที่ถูกต้องชัดเจน)

เมื่อเตรียมด้ายยืนและด้ายพุ่งเสร็จเรียบร้อยตามความต้องการ ช่างทอจะไปนั่งทอผ้าที่ผูกทอผ้า กี่กระตุก โดยมือข้างขวาของช่างทอผ้าจะใช้กระตุกเส้นด้ายดึงกระสวยให้นำด้ายพุ่งสอดระหว่างด้ายยืน ที่ตะกอยกเส้นด้ายให้แยกกัน เชือกกระสวยด้ายพุ่งที่อยู่ด้ายซ้ายมือพุ่งมาอยู่ด้านขวามือ และมือซ้าย ของช่างทอผ้าจะดึงฟืมมาทางตัวช่างทอผ้า 2 ครั้งติดกัน เพื่เหยียบขาหยั่งขึ้นลงตามจังหวะกระสวยด้าย พุ่งเพื่อสร้างและกำหนดลวดลาย ทำเช่นนี้สลับกันไปมาเพื่อเก็บตะกอ ซึ่งเป็นกลไกที่จะแยกตะกอ สร้างลายแยกด้ายยืนขณะทอผ้าตามความต้องการหรือรูปแบบลวดลายที่กำหนดไว้ ซึ่งโดยมากแล้วทาง กลุ่มทอผ้าจะทำการทอให้ได้ผ้าผืนหน้ากว้าง 120 ซม. โดยมีความยาวอยู่ที่ 7 – 10 เมตรเป็นอย่างน้อย (การทอผ้าพื้นฐานลายขัณฑ์ธรรมดาจะใช้ตะกอ 2 ตะกอ เพื่อแยกด้ายยืน ส่วนการทอผ้ายกดอกจะใช้ตะ กรอมากกว่า 2 ตะกอ โดยอาจเป็น 4, 6, 8, 10 หรือมากกว่าทำให้ได้ลวดลายโครงสร้างผ้าได้สวยงาม การพุ่งกระสวยแต่ละครั้งต้องดูว่าตรงลายหรือไม่ ความกว้างของผืนผ้า ความหนาของเส้นลวดลาย เพื่อให้ได้ผ้าที่มีความสวยงามและมีความละเอียดอ่อนตามแบบที่ต้องการ(สุนันท์ จันนา. 2559: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 1 ลวดลายผ้าทอไทยพวนในเขตตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ลวดลายผ้าทอไทยพวนเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป เป็น ลวดลายที่บ่งบอกเอกลักษณ์แสดงถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวนที่สืบทอดมา ที่มาของความคิดสร้างสรรค์ของลวดลายในงานผ้าทอไทยพวน คือ ความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังลวดลายของผ้า ที่เชื่อมโยงผูกพันอยู่กับความเชื่อและความศรัทธาในพุทธศาสนา คนไทยพวนตั้งแต่อดีตขึ้นชื่อว่าเป็นอีกกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่มีความศรัทธาต่อพุทธศาสนาอย่างยิ่ง และความศรัทธาดังกล่าวได้ถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสรรค์ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของงานหัตถกรรมผ้าทอไทยพวน ลายผ้าทอไทยพวนโบราณที่สะท้อนถึงความคิด ความเชื่อทางพุทธศาสนา ดังเช่น

ลายพญานาค	เป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับเรื่องเล่าทางพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล
ลายขอ	มาจากเรื่องเล่าของพญานาคที่ครั้งหนึ่งไม่สามารถบวชอยู่ได้ร่วมศาสนาได้ จึงขอเป็นส่วนหนึ่งของศาสนา
ลายตุ้มตัน	เป็นสิ่งที่ใช้ประกอบในงานมงคล หรือวันสำคัญ นิยมห้อยตุ้มตามบ้าน
ลายโพธิ์ศรี	เป็นส่วนหนึ่งของพิธีทอดกฐิน ในการทอดกฐินชาวพวนจะมีโพธิ์ศรี

ภาพประกอบ 2 ลายพญานาค

ภาพประกอบ 3 ลายขอ

ภาพประกอบ 4 ลายคุ้มตัน

ภาพประกอบ 5 ลายโพธิ์ศรี

จะเห็นว่าลวดลายในผ้ามีที่มาจากความเชื่อของคนไทยพวน ที่มีต่อการนับถือผี นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเป็นสิริมงคลและความศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ทั้งนี้ลายผ้าโบราณสามารถประยุกต์ ลวดลายได้ เช่น การผสมผสานลวดลาย เป็นลายคุ่มต้นโพธิ์ศรี ลายขอพญานาคน้อย เป็นต้น

นอกเหนือจากลายผ้าโบราณที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีต ยังมีการคิดค้นผ้าทอลายใหม่ โดยสุนันท์ จันนา เป็นลาย ดอกสุพรรณิการ์ ดอกไม้ประจำจังหวัดนครนายกจนเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มทอผ้า ซึ่งการคิดค้นผ้าลายดอกสุพรรณิการ์ นั้นใช้เวลา 5 ปีในการทดลอง ออกแบบ ผลิต และพัฒนาจนเกิดเป็นลวดลายในปัจจุบัน จึงเท่ากับเป็นการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนไปและใช้ทักษะความรู้ด้าน การทอผ้ามาพัฒนาให้เกิดตัวสินค้าที่ตอบสนองต่อความต้องการของคนที่หลากหลายกลุ่มมากยิ่งขึ้น (สุนันท์ จันนา. 2559: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 6 ผ้าทอไทยพวนลายดอกสุพรรณิการ์

ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบัน และปัญหาของผ้าผ้าไทยพวนอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ชาวพวนที่อำเภอปากพลี นครนายก อพยพเข้ามาราวปี พ.ศ. 2321- 2322 โดยหมู่บ้านที่มีชาวพวนอาศัยอยู่มาก เช่น บ้านท่าแดง บ้านฝั่งคลอง บ้านหนองแสง บ้านเกาะหวาย บ้านหนองหัวลิง แต่กลุ่มชาวไทยพวนตำบลท่าแดง บริเวณบ้านฝั่งคลอง บ้านใหม่ (วัดปทุมวงษาวาส) เป็นบริเวณที่มีกลุ่มชาวพวนอาศัยอยู่เป็นกลุ่ม บริเวณนี้มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดฝั่งคลอง (ไทยพวน) เพื่อจัดแสดงวิถีชีวิตของชาวพวนในอดีต และบริเวณใกล้เคียงยังมีกลุ่มทอผ้าไทยพวน ที่รวมกลุ่มกันเพื่อฟื้นฟูงานศิลปหัตถกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยพวนภูมิปัญญาด้านการทอผ้าของชาวไทยพวนบ้านใหม่ จังหวัดนครนายก พบว่า มีการขาดช่วงการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เนื่องมาจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่ชาวพวนนิยมทอผ้าไว้ใช้ในชีวิตประจำวัน เมื่อวัตถุดิบหาได้ยากขึ้น ประกอบกับเสื้อผ้าสมัยใหม่หาซื้อได้ง่ายขึ้นและมีราคาถูกกว่าและใช้เวลาผลิตน้อยกว่าเมื่อเทียบกับการทอผ้าใช้เอง จึงทำให้คนหันไปซื้อเสื้อผ้าจากตลาดมาใช้มากกว่า และด้วยอายุของคนทอที่เพิ่มมากขึ้น จึงทำให้ความนิยมในการทอผ้าลดน้อยลงจนกระทั่งไม่มีการทอผ้าไว้ใช้ในบ้านอีก

ผู้ขับเคลื่อนและเป็นแรงกระตุ้นสำคัญของชุมชนนี้คือ คุณสุนันท์ จันนา ซึ่งหลังจากเกษียณอายุราชการ ก็มีความคิดที่อยากจะกลับมาสืบทอดการทอผ้าของชาวพวน เนื่องจากคุณแม่ของคุณสุนันท์ จันนา ได้ทอผ้าอยู่แล้วประกอบกับในชุมชนก็ยังมีหลายบ้านที่มีทอผ้าอยู่ จึงเริ่มเรียนรู้เรื่องการทอผ้าและกลายมาเป็นบุคคลสำคัญด้านการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าของกลุ่มไทยพวน จังหวัดนครนายก แห่งนี้ จึงได้มีการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าขึ้นในปี 2542 ณ ชุมชนวัดฝั่งคลอง โดยวัดฝั่งคลอง หมู่ 4 ต.เกาะหวาย และได้มีการจัดการฝึกอบรมทอผ้าด้วยกี่กระตุก เพื่อให้คนในชุมชนได้ร่วมเรียนทอผ้าด้วยกี่กระตุก และในปี 2543 สมาชิกบางส่วนได้นำความรู้ที่ได้รับจากการอบรมมานั้น มาซื้อกี่กระตุกพร้อมทั้งปัจจัยในการผลิต ซึ่งกลุ่มได้ดำเนินการตลาดเองด้วย

จวบจนปัจจุบันด้วยปัจจัยการขายตัวของสังคมเมืองทำให้ กลุ่มทอผ้าลดจำนวนลงและประสบปัญหาการสนับสนุนและสมาชิกกลุ่มที่ลดจำนวนลง จึงได้ย้ายกลุ่มทอผ้ามา ณ วัดปทุมวงษาวาส ตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ที่นี้มีการรวมกลุ่มของคนในชุมชนชาวไทยพวน โดยทางกลุ่ม ได้ขอยืมสถานที่วัด เป็นที่ฝึกสอน ปัจจุบันมีสมาชิกอยู่ 25 คนจากเดิมกว่า 50 คน

สมาชิกกลุ่มทอผ้าไทยพวน ตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

1. นายธีระ	ใจสุข	ตำแหน่ง ประธานกลุ่ม
มีหน้าที่ดูแลศูนย์และฝ่ายขายผ้าทอพื้นบ้านไทยพวน
2. นายสุนันท์	จันนา	ตำแหน่ง รองประธาน
มีหน้าที่พัฒนาการออกแบบและแปรรูป
ผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นบ้านไทยพวน

3. นางอัมพร	ใจสุข	ตำแหน่ง สมาชิกและ ดูแลด้านการผลิตและบรรจุภัณฑ์ผ้าทอพื้นบ้าน ไทยพวน
4. นางอำพร	ดีช่วย	ตำแหน่ง สมาชิกและ การตลาดและประสานงานฝ่ายต่าง ๆ ในการจำหน่ายผ้าทอพื้นบ้านไทยพวน
5. นางสุนิสา	บ่อแก้ว	ตำแหน่ง สมาชิก
6. นางเพ็ญศรี	สุขสม	ตำแหน่ง สมาชิก
7. นายปริญญา	บางใบ	ตำแหน่ง สมาชิก
8. นางรัตตินันท์	ทอง	ตำแหน่ง สมาชิก
9. นางศิริวรรณ	บำรุงกิจ	ตำแหน่ง สมาชิก
10. นางสาววิศรา	เจริญหา	ตำแหน่ง สมาชิก
11. นายวันชนะ	จิตรสุภา	ตำแหน่ง สมาชิก
12. นางศรีประภา	เปรมสุข	ตำแหน่ง สมาชิก
13. นางชนิกรณ	เปี่ยมญาติ	ตำแหน่ง สมาชิก
14. นายณรินทร์	บุญเดิม	ตำแหน่ง สมาชิก
15. นายฉัตรชัย	บุญมาก	ตำแหน่ง สมาชิก
16. นางวรรณภา	รักสนิท	ตำแหน่ง สมาชิก
17. นางรัชนิกร	แย้มยิม	ตำแหน่ง สมาชิก
18. นางธิดารัตน์	ศรีมุกข์	ตำแหน่ง สมาชิก
19. นางนฤกร	แจ้งอรุณ	ตำแหน่ง สมาชิก
20. นายวสันต์	โพธิ์หล้า	ตำแหน่ง สมาชิก
21. นายธรรรงค์	สมจิตร	ตำแหน่ง สมาชิก
22. นายกิตติ	เนียมศรี	ตำแหน่ง สมาชิก
23. นางรุ่งนภา	อุดมทรัพย์	ตำแหน่ง สมาชิก
24. นางสุชาดา	อังกาพิทย์	ตำแหน่ง สมาชิก
25. นางทิพยา	จันทร์อินทร์	ตำแหน่ง เลขานุการและการเงิน

โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่มดังนี้

1. เพื่อสนับสนุนให้ประชาชนมีความรู้ด้านการทอผ้าพื้นบ้านไทยพวน
2. สืบสานอาชีพท้องถิ่น พัฒนาคุณภาพชีวิต
3. ส่งเสริมและฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นภูมิปัญญาไทย ให้เป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น ให้มีคุณค่า ควรแก่การอนุรักษ์รักษาไว้ตลอดไป
4. การถ่ายทอดความรู้และการสร้างช่างรุ่นใหม่

กลุ่มทอผ้าที่เป็นสมาชิกที่ตำบลเกาะหวายนี้มีอาศัยพื้นที่วัด ปทุมวงษาวาตตั้งแต่ปี 2546 จากการทำประชาคมหมู่บ้าน และพัฒนามาถึงปัจจุบัน ทางกลุ่มเปิดกว้าง สอนเด็กนักเรียนและผู้สนใจ เพื่อเป็นวิทยาทานโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ

สำหรับผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ในปัจจุบันนี้มีลักษณะการทอเป็นพื้น หน้ากว้าง 80-120 เซนติเมตร จะใช้ใยสังเคราะห์ใหม่ประดิษฐ์ในการทอผ้าโดยสั่งจากโรงงานในจังหวัดลพบุรี ใช้กำลังคนในการทอผ้าแต่ละผืนอย่างประณีต ข้อดีที่พบในการใช้ใยสังเคราะห์ใหม่ประดิษฐ์คือ เนื้อผ้าแน่น ผ้านุ่มไม่ร้อน สีไม่ตก เก็บรักษาง่ายสามารถซักได้ด้วยน้ำธรรมดา และมีราคาที่ถูก

ตาราง 1 ราคาต้นทุนและราคาจำหน่ายผ้าทอพื้นบ้านไทยพวน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ประเภทผ้าทอ	ต้นทุน/เมตร	ราคาส่ง/เมตร (10เมตร)	ราคาขายปลีก/เมตร
ผ้าทอสีพื้น(สีเดียว)	80	110	120
ผ้าทอมัดหมี่	290	340	350
ผ้าทอลายตัวหนังสือ	200	250	260
ผ้าขาวม้า	80	110	120

ในส่วนของการผลิตที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการใช้แรงงานคนในการทอผ้านั้นคือ จะมีความล่าช้า เนื่องจากกลุ่มสนับสนุนการทอมือ แม้ว่าจะมีผู้แนะนำให้นำเครื่องจักรเข้ามา แต่ทางกลุ่มก็ปฏิเสธไป เนื่องจากไม่ใช่การอนุรักษ์ผ้าทอมือก็กระตุกที่แท้จริงของชุมชน อีกทั้งการใช้เครื่องจักรนั้นต้องทำในปริมาณที่มาก ทำให้ระบายสินค้าได้ไม่ทัน ซึ่งจะกลายเป็นต้นทุนสะสม และเกิดการขาดทุน และกลุ่มก็จะอยู่ไม่ได้

ตาราง 2 สภาพทั่วไปของผ้าทอมือไทยพวนอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
1. ผ้าทอสีพื้น(สีแดง)	35	20.83
2. ผ้าทอสีพื้น(สลับสี)	35	20.83
3. ผ้าทอมัดหมี่	65	38.69
3.1 ผ้าทอมัดหมี่ลายรูปและชั้นลายต่างๆ	31	18.45
3.2 ผ้าลายน้ำไหล	18	10.71
3.3 ผ้าทอมัดหมี่ลายดอกสุพรรณนิการ์	16	9.52
3.4 ผ้าทอมัดหมี่ลายตัวหนังสือ	-	-
4. ผ้าทอลายผ้าขาวม้า	33	18.53
รวม	168	100.00

จากตาราง 2 แสดงให้เห็นถึงผลของการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของผ้าทอมือไทยพวนอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก จำนวน 168 ผืน โดยพบว่ามีการทอผ้าฝ้ายมัดหมี่ลายรูปและชั้นลายต่างๆ มากที่สุด

1. จำแนกตามลักษณะผ้า พบว่าส่วนใหญ่เป็นผ้ามัดหมี่(ร้อยละ 38.69) รองลงมาคือผ้าทอสีพื้นทั้งที่เป็นสีแดงและสลับสี (ร้อยละ 20.83) และน้อยสุดคือผ้าทอลายผ้าขาวม้า (ร้อยละ 18.53)

2. จำแนกตามผ้ามัดหมี่ พบว่าส่วนใหญ่เป็นผ้ามัดหมี่ลายรูปและชั้นลายต่างๆ(ร้อยละ 18.45) รองลงมาคือผ้าลายน้ำไหล(ร้อยละ 10.71) ตามมาด้วยผ้าลายดอกสุพรรณนิการ์(ร้อยละ 9.52) ส่วนผ้าทอเป็นตัวอักษรไม่ปรากฏ

ตาราง 3 จำนวนและค่าร้อยละผ้าทอสีพื้น(สีแดง)ของผ้าทอมือไทยพวนอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
1. วรรณะสี		
1.1 สีร้อน	4	11.43
1.2 สีเย็น	31	88.57
2. ความกว้างหน้าผ้า		
2.1 หน้ากว้าง 46” - 60”	28	80.00
2.2 หน้ากว้าง 34” - 45”	7	20.00
รวม	35	100.00

จากตาราง 3 แสดงให้เห็นถึงจำนวนและค่าร้อยละของผ้าทอสีพื้น(สีแดง)ของผ้าทอมือไทยพวน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก จำนวน 35ผืน ซึ่งโดยมากเป็นผ้าทอสีพื้นวรรณะสีเย็นที่มีหน้ากว้างขนาด 46” - 60”

1. จำแนกตามวรรณะสีของผ้า พบว่าส่วนใหญ่เป็นผ้าวรรณะสีเย็น (ร้อยละ 88.57) รองลงมา เป็นผ้าวรรณะสีร้อน (ร้อยละ 11.43)

2. จำแนกตามความกว้างหน้าผ้า พบว่าส่วนใหญ่เป็นผ้าที่มีหน้ากว้าง 46” - 60” (ร้อยละ 80.00) รองลงมาคือผ้าที่มีหน้ากว้าง 34” - 45” (ร้อยละ 20.00)

ตาราง 4 จำนวนและค่าร้อยละผ้าทอสีพื้น(สลับสี)ของผ้าทอมือไทยพวนอำเภอปากพลี
จังหวัดนครนายก

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
1. วรรณะสี(พิจารณาจากสีเส้นยืน)		
1.1 สีร้อน	3	8.57
1.2 สีเย็น	32	91.43
2. ความกว้างหน้าผ้า		
2.1 หน้ากว้าง 46” - 60”	35	100.00
2.2 หน้ากว้าง 34” - 45”	0	0.00
3. คู่สี		
3.1 กลมกลืน	4	11.43
3.2 ตรงข้าม	31	88.57
รวม	35	100.00

จากตาราง 4 แสดงให้เห็นถึงจำนวนและค่าร้อยละของผ้าทอสีพื้น(สลับสี)ของผ้าทอมือไทยพวนอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก รวมจำนวน 35ผืน ซึ่งโดยมากเป็นผ้าทอสลับสีพื้นที่มีวรรณะสีเย็นที่ใช้คู่สีตรงข้ามที่มีหน้ากว้าง 46” - 60”

1. จำแนกตามวรรณะสีโดยพิจารณาจากสีของเส้นยืนของผ้า พบว่าส่วนใหญ่เป็นผ้าวรรณะสีเย็น (ร้อยละ 91.43) รองลงมาเป็นผ้าวรรณะสีร้อน (ร้อยละ 8.57)
2. จำแนกตามความกว้างหน้าผ้า พบว่าทั้งหมดเป็นผ้าที่มีหน้ากว้าง 46” - 60” (ร้อยละ 100.00)
3. จำแนกตามคู่สีของผ้า พบว่าส่วนใหญ่เป็นผ้าใช้คู่สีตรงข้าม (ร้อยละ 88.57) เป็นผ้าใช้คู่สีกลมกลืน (ร้อยละ 11.43)

ตาราง 5 จำนวนและค่าร้อยละผ้าทอมัดหมี่ลายรูปและจั่นลายต่างๆของผ้าทอมือไทยพวน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
1. วรรณะสี(พิจารณาจากสีเส้นยืน)		
1.1 สีร้อน	8	25.81
1.2 สีเย็น	23	74.19
1. ความกว้างหน้าผ้า		
2.1 หน้ากว้าง 46” - 60”	31	100.00
2.2 หน้ากว้าง 34” - 45”	0	0.00
2. คู่สี		
3.1 เอกรงค์	1	3.23
3.2 กลมกลืน	13	41.91
3.3 ตรงข้าม	17	54.84
3. องค์ประกอบของสี		
4.1 สีพื้นและสีลาย	2	6.45
4.2 สีพื้นและสีลาย 2 สี	8	25.81
4.3 สีพื้นและสีลาย 3 สี	21	67.74

ตาราง 5 (ต่อ)

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
4. การเลือกใช้สี		
5.1 แดง	25	80.65
5.2 เหลือง	22	70.97
5.3 น้ำเงิน	7	22.58
5.4 เขียว	11	35.48
5.5 ม่วง	4	12.90
5.6 น้ำตาล	12	38.71
5.7 อื่นๆ เช่น ดินเงินและทอง	2	6.45
5. ลวดลาย		
6.1 ลายโบราณไทยพวน	2	6.45
6.2 ลายริ้วและตุ้มตัน	3	9.68
6.3 ลายริ้วและลายขอ	3	9.68
6.4 ลายริ้วและโพธิ์ศรี	5	16.13
6.5 ลายริ้ว พญานาค และลายขอ	7	22.58
6.6 ลายริ้ว ลายขอ และตุ้มตัน	2	6.45
6.7 ลายริ้ว ลายขอ และโพธิ์ศรี	1	3.23
6.8 ลายริ้ว ตุ้มตัน และโพธิ์ศรี	6	19.35
รวม	31	100.00

จากตาราง 5 แสดงให้เห็นถึงจำนวนและค่าร้อยละผ้าทอมัดหมี่ลายรูปและชั้นลายต่างๆของผ้าทอมือไทยพวน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก จำนวน 31 ผืน

1. จำแนกตามวรรณะสีโดยพิจารณาจากสีของเส้นยืนของผ้า พบว่าส่วนใหญ่เป็นผ้าวรรณะสีเย็น (ร้อยละ 74.19) รองลงมาเป็นผ้าวรรณะสีร้อน (ร้อยละ 25.81)
2. จำแนกตามความกว้างหน้าผ้า พบว่าทั้งหมดเป็นผ้าที่มีหน้ากว้าง 46” - 60” (ร้อยละ 100.00)
3. จำแนกตามคู่สีของผ้า พบว่าส่วนใหญ่เป็นผ้าใช้คู่สีตรงข้าม(ร้อยละ 54.81) เป็นผ้าใช้คู่สีกลมกลืน (ร้อยละ 41.91) และสีเอกรงค์ (ร้อยละ 3.23)
4. จำแนกตามองค์ประกอบของสี พบว่าส่วนใหญ่เป็นผ้าสีพื้นและสีลาย 3 สี (ร้อยละ 67.74) เป็นผ้าสีพื้นและสีลาย 2 สี (ร้อยละ 25.81) และผ้าสีพื้นและสีลาย (ร้อยละ 6.45)
5. จำแนกตามการเลือกใช้สี พบว่าสีที่นิยมใช้มากที่สุดคือสีแดง (ร้อยละ 80.65) ตามด้วยสีเหลือง (ร้อยละ 70.97) สีน้ำตาล (ร้อยละ 38.71) สีเขียว (ร้อยละ 35.48) สีน้ำเงิน (ร้อยละ 22.58) สีม่วง (ร้อยละ 12.90)และสีอื่นๆที่เป็นดินเงินหรือทอง (ร้อยละ 6.45)
6. จำแนกตามลวดลายของผ้า พบว่าส่วนใหญ่เป็นผ้าลายริ้ว พญานาค และลายขอ(ร้อยละ 22.58) เป็นผ้าลายริ้ว คุ่มตัน และโพธิ์ศรี(ร้อยละ 19.35) ลายริ้วและโพธิ์ศรี(ร้อยละ 16.13) เป็นลายริ้วและคุ่มตัน เท่ากับลายริ้วและลายขอ (ร้อยละ 9.68) เป็นลายโบราณไทยพวน เท่ากับลายริ้ว ลายขอ และคุ่มตัน (ร้อยละ 6.45) และลายริ้ว ลายขอ และโพธิ์ศรี(ร้อยละ 3.23)

ตาราง 6 จำนวนและค่าร้อยละผ้าทอมัดหมี่ลายน้ำไหลของผ้าทอมือไทยพวน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
1. วรรณะสี(พิจารณาจากสีเส้นยืน)		
1.1 สีเย็น	8	44.44
1.2 สีร้อน	10	55.56
2. ความกว้างหน้าผ้า		
2.1 หน้ากว้าง 46” - 60”	18	100.00
2.2 หน้ากว้าง 34” - 45”	0	0.00

ตาราง 6 (ต่อ)

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
3. คู่สี		
3.1 กลมกลืน	1	5.56
3.2 ตรงข้าม	17	94.44
รวม	18	100.00

จากตาราง 6 แสดงให้เห็นถึงจำนวนและค่าร้อยละผ้าทอมัดหมี่ลายน้ำไหลของผ้าทอมือไทยพวน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก จำนวน 31 ผืน

1. จำแนกตามวรรณะสีตามเส้นยืนของผ้า พบว่าส่วนใหญ่เป็นผ้าวรรณะสีร้อน (ร้อยละ 55.56) เป็นผ้าวรรณะสีเย็น (ร้อยละ 44.44)
2. จำแนกตามความกว้างหน้าผ้า พบว่าทั้งหมดเป็นผ้าที่มีหน้ากว้าง 46” - 60” (ร้อยละ 100.00)
3. จำแนกตามคู่สีของผ้า พบว่าส่วนใหญ่เป็นผ้าใช้คู่สีตรงข้าม (ร้อยละ 94.44) เป็นผ้าใช้คู่สีกลมกลืน (ร้อยละ 5.56)

ตาราง 7 จำนวนและค่าร้อยละผ้าทอลายดอกสุพรรณิการ์ของผ้าทอมือไทยพวน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
1. วรรณะสี(พิจารณาจากสีเส้นยืน)		
1.1 สีเย็น	10	62.50
1.2 สีร้อน	6	37.50

ตาราง 7 (ต่อ)

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
2. ความกว้างหน้าผ้า		
2.1 หน้ากว้าง 46" - 60"	16	100.00
2.2 หน้ากว้าง 34" - 45"	0	0.00
3. คู่สี		
3.1 เอกรงค์	1	6.25
3.2 กลมกลืน	5	31.25
3.3 ตรงข้าม	10	62.50
รวม	16	100.00

จากตาราง 7 แสดงให้เห็นถึงจำนวนและค่าร้อยละของผ้าทอลายสุพรรณิการ์ของผ้าทอมือไทยพวน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก จำนวน 16 ผืนมีรายละเอียดจำแนกได้ดังนี้

1. จำแนกตามวรรณะสีพิจารณาจากเส้นพุ่งของผ้า พบว่าส่วนใหญ่เป็นผ้าวรรณะสีเย็น(ร้อยละ 62.50) เป็นผ้าวรรณะสีร้อน (ร้อยละ 37.50)
2. จำแนกตามความกว้างหน้าผ้า พบว่าทั้งหมดเป็นผ้าที่มีหน้ากว้าง 46" - 60" (ร้อยละ 100.00)
3. จำแนกตามคู่สีของผ้า พบว่าส่วนใหญ่เป็นผ้าใช้คู่สีตรงข้าม (ร้อยละ 62.50) เป็นผ้าใช้คู่สีกลมกลืน (ร้อยละ 31.25) และสีเอกรงค์ (ร้อยละ 6.25)

ตาราง 8 จำนวนและค่าร้อยละผ้าทอลายผ้าขาวม้าของผ้าทอมือไทยพวน อำเภอปากพลี
จังหวัดนครนายก

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
1. วรรณะสี		
1.1 สีเย็น	21	63.63
1.2 สีร้อน	12	36.37
2. ความกว้างหน้าผ้า		
2.1 หน้ากว้าง 46" - 60"	31	93.93
2.2 หน้ากว้าง 34" - 45"	2	6.07
3. คู่สี		
3.1 กลมกลืน	3	9.10
3.2 ตรงข้าม	30	90.90
4. องค์ประกอบของสี		
4.1 สีพื้นและสีลาย 2 สี	17	51.51
4.2 สีพื้นและสีลาย 3 สี	16	48.49
รวม	33	100.00

จากตาราง 8 แสดงให้เห็นถึงจำนวนและค่าร้อยละผ้าทอลายผ้าขาวม้าของผ้าทอมือไทยพวน
อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก จำนวน 33 ผืน

1. จำแนกตามวรรณะสีของผ้า พบว่าส่วนใหญ่เป็นผ้าวรรณะสีเย็น(ร้อยละ 63.63) รองลงมา
เป็นผ้าวรรณะสีร้อน (ร้อยละ 36.37)

2. จำแนกตามความกว้างหน้าผ้า พบว่ามีผ้าที่มีหน้ากว้าง 46” - 60”มากที่สุด (ร้อยละ 93.93) และรองลงมาผ้าที่มีหน้ากว้าง 34” - 45” (ร้อยละ 6.07)

3. จำแนกตามคู่สีของผ้า พบว่าส่วนใหญ่เป็นผ้าใช้คู่สีตรงข้าม (ร้อยละ 90.90) เป็นผ้าใช้คู่สีกลมกลืน (ร้อยละ 9.10)

4. จำแนกตามองค์ประกอบของสี พบว่าส่วนใหญ่เป็นผ้าสีพื้นและสียลาย 2 สี (ร้อยละ 51.51) เป็นผ้าสีพื้นและสียลาย 3 สี (ร้อยละ 48.49)

ขณะสำรวจและเก็บข้อมูลที่กลุ่มทอผ้าไทยพวน อ.ปากพลี จ.นครนายก ไม่พบผ้าทอลายตัวอักษรปรากฏ เนื่องจากการทอผ้าลายตัวอักษรนั้นจะมีการผลิตตามการว่าจ้าง ซึ่งในขณะนั้นยังคงไม่มีการว่าจ้างทางกลุ่มให้ทอผ้าขึ้นมา

เมื่อมองในส่วนความสัมพันธ์ระหว่างแหล่งทอผ้าพื้นบ้านไทยพวน อ.ปากพลี จ.นครนายก เป็นชาวไทยพวน ที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่กลมกลืนไปกับประเพณีวัฒนธรรม และพิธีกรรมต่าง ๆ ร่วมกันอยู่ในชุมชน เช่น ประเพณีวันสงกรานต์ ทำพิธีสูตรเสื่อผ้าทำทุกหมู่บ้านไทยพวน มีการจัดการฝึกอบรมการทอผ้าพื้นบ้านไทยพวน เป็นอาชีพเสริมในปัจจุบัน โดยการได้รับการสนับสนุนจากศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงาน จังหวัดนครนายก ศูนย์บริการศึกษาออกโรงเรียน อ.ปากพลี จ.นครนายก สำนักงานจัดหางานจังหวัดนครนายก สนับสนุนฟื้นฟูการอนุรักษ์หัตถกรรมการทอผ้าพื้นบ้านไทยพวน ให้เป็นเอกลักษณ์ของคนในชุมชน อ.ปากพลี จ.นครนายก จนได้รับรางวัล 4 ดาว สินค้า OTOP การทอผ้าพื้นบ้านไทยพวน เป็นความภาคภูมิใจของชุมชน มีความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตผ้าทอพื้นบ้านไทยพวนกันชุมชนให้มีสภาพช่างทอกระจายอยู่ตามหมู่บ้าน จึงเกิดการรวมกลุ่ม หรือ ระบบคนกลางประสานงาน และจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ซึ่งเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่กลุ่มชนได้ ไม่น้อยทั้งยังช่วยให้ชุมชนเกิดความสัมพันธ์กันดีในครอบครัว อันเนื่องมาจากการทำงานในบ้านในท้องถิ่นของตนเอง และได้รับการประชาสัมพันธ์ช่วยเหลือเป็นอย่างดีจากหน่วยงานของรัฐ ให้ข้าราชการได้ใช้ผ้าฝ้ายทอสีเขียวมาตัดเป็นเสื้อใส่ในวันพฤหัสบดีของทุกสัปดาห์การทอผ้าพื้นบ้านไทยพวนสามารถเชื่อมโยงให้ชุมชนและโรงเรียนมีความสัมพันธ์กัน นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสนับสนุนการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน เชิญแม่ครูมาเป็นวิทยากรให้กับนักเรียน และให้นักเรียนไปศึกษาหาความรู้ที่ศูนย์ฝึกอบรมการทอผ้าพื้นบ้านไทยพวน เพื่อให้เด็กนักเรียนในท้องถิ่นได้เรียนรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในบ้านเกิด ปลูกจิตสำนึกให้กับคนรุ่นใหม่ สืบทอดอาชีพในท้องถิ่นแบบเศรษฐกิจพอเพียง

ภาพประกอบ 7 ตัวอย่างผ้าทอไทยพวนปัจจุบันที่คงลวดลายของเดิมไว้

ตอนที่ 3 การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าผ้าไทยพวนอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

แนวทางการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทยพวนมาสู่กระบวนการออกแบบผลิตภัณฑ์กระเป๋ากจากผ้าทอไทยพวนของกลุ่มทอผ้าในตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก โดยผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการ คือ 1) จัดการสนทนาแบบกลุ่มในชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมและวิเคราะห์สถานการณ์ผ้าทอไทยพวนจากมุมมองชุมชนที่ประสบปัญหาในรูปแบบ SWOT analysis และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการลงความเห็นคัดเลือกผลิตภัณฑ์ที่ต้องการจะพัฒนาจากผ้าทอไทยพวนเพื่อแก้ปัญหาจากที่ได้ร่วมกันวิเคราะห์ 2) ผู้วิจัยนำความต้องการของชุมชนมาออกแบบพัฒนาแบบร่างผลิตภัณฑ์ 3) นำแบบร่างผลิตภัณฑ์ให้ผู้เชี่ยวชาญแสดงทรรศนะชี้แนะ 4) นำข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญมาปรับปรุงแบบและผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ต้นแบบพร้อมส่งให้ชุมชนนำไปทดลองผลิตและทำการขาย

3.1 จัดการสนทนาแบบกลุ่มในชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมและวิเคราะห์สถานการณ์ผ้าทอไทยพวนจากมุมมองชุมชนที่ประสบปัญหาในรูปแบบ SWOT analysis

ผู้วิจัยได้นำเอาหลักการ SWOT analysis มาใช้ในการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ผ้าทอไทยพวน ทั้งในแง่จุดแข็ง จุดอ่อน ปัจจัยภายนอกที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุน(โอกาส) และอุปสรรคที่พบและต้องเผชิญ ทำให้ชุมชนสามารถเข้าใจและได้ตระหนักถึงผ้าทอไทยพวนในสภาพปัจจุบันโดยได้ข้อสรุปดังนี้

Strength (จุดแข็ง)

- ผ้าไหมสังเคราะห์มีเอกลักษณ์ทอมือตามแบบไทยพวนโบราณ
- ดูแลรักษาง่าย สามารถซักได้ตามปกติ
- ระบายความร้อนได้ดีกว่าผ้าไหม
- เป็นกลุ่มทอผ้าไทยพวนเดียวที่เหลืออยู่ในจังหวัดนครนายก
- ราคาไม่สูงเมื่อเทียบกับผ้าไหมจากใยธรรมชาติ
- มีตลาด คอกสุพรรณิการ์ ที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน

Weakness (จุดอ่อน)

- ต้องอาศัยวัตถุดิบจากภายนอกชุมชน
- มีผู้สนใจร่วมสมาชิกน้อย
- สมาชิกในกลุ่มเป็นผู้สูงอายุเลยวัยเกษียณอายุ
- รูปแบบของผ้าทอเป็นเพียงผ้าผืน(ผ้าจีน)
- ไม่สามารถควบคุมระยะเวลาการผลิตได้แน่นอน
- เป็นการทอแบบตามสั่งไม่มีการทอเพื่อขาย
- ไม่มีการกระจายสินค้า
- ยังไม่เป็นที่รู้จักและยอมรับในท้องตลาด

Opportunity (โอกาส)

- แนวโน้มของธุรกิจแฟชั่นที่เน้นอัตลักษณ์ชุมชน
- นโยบายของรัฐที่เน้นการแต่งกายด้วยผ้าไทย
- เป็นสินค้าที่สามารถซื้อขายเป็นได้ทั้งเพื่อใช้เองและของฝาก

Threat (อุปสรรค)

- มีผ้าทอแบบอุตสาหกรรมจากธุรกิจการทอผ้า
- มีบริษัทผ้าทอที่เป็นระบบอุตสาหกรรมที่มีงบประมาณในการโปรโมท
- มีบริษัทผ้าทอที่มีอำนาจในการต่อรองธุรกิจในการลดต้นทุนการผลิต
- ไม่มีนโยบายของจังหวัดนครนายกในการสนับสนุนผ้าทอของกลุ่ม

ภาพประกอบ 8 ชุมชนร่วมกันวิเคราะห์และหาแนวทางพัฒนาผลิตภัณฑ์

เมื่อได้ทำการวิเคราะห์ร่วมกันแล้ว ทางชุมชนต่างเสนอทางแก้ไขซึ่งเห็นพ้องต้องกันว่าควรเพิ่มผลิตภัณฑ์ที่ผู้บริโภคจะจับจ่ายซื้อสินค้าง่ายขึ้นสามารถซื้อแล้วนำไปใช้ได้เลย เพราะผ้าทอเป็นชิ้นที่วางขายนี้ ผู้บริโภคเมื่อซื้อแล้วต้องนำไปตัดโดยช่างตัดเสื้ออีก ต้องเสียเวลาหลายขั้นตอนกว่าจะได้สวมใส่หรือนำไปใช้ ดังนั้นหากตัดเย็บสำเร็จรูปน่าจะเป็นอีกหนึ่งช่องทางทางการตลาดให้ผู้บริโภคตัดสินใจง่ายขึ้น โดยในชุมชนอยากได้ผลิตภัณฑ์ของใช้ที่ตัดเย็บได้ง่าย ไม่ซับซ้อน และมีกลุ่มลูกค้าที่กว้างขึ้น ทางชุมชน จึงร่วมลงความเห็นว่าจะให้มีสินค้าประเภทกระเป๋าที่มาจากการตัดเย็บโดยใช้ผ้าไทยพวน

3.2) ผู้วิจัยนำความต้องการของชุมชนมาออกแบบพัฒนาให้เกิดแบบร่างผลิตภัณฑ์

จากความต้องการของชุมชนที่จะพัฒนาผลิตภัณฑ์เป็นกระเป๋าที่ทำจากผ้าทอไทยพวน ผู้วิจัยจึงได้ทำการร่างแบบผลิตภัณฑ์กระเป๋าโดยคำนึงถึงรูปแบบที่ชุมชนสามารถตัดเย็บได้เองไม่ต้องเสียค่าจ้างในการผลิต และมีกลุ่มเป้าหมายที่ไม่จำกัดเพศและวัย โดยทั้งนี้ได้นำ ข้อมูลจากการวิเคราะห์ จุดแข็ง และโอกาส ที่ทางกลุ่มทอผ้าช่วยกันวิเคราะห์ มาเป็นปัจจัยหลักในการเริ่มต้นออกแบบ เพื่อให้เกิดผลของผลิตภัณฑ์ที่สามารถแก้ไขปัญหา จุดอ่อนและอุปสรรค ที่ทางกลุ่มทอผ้าวิเคราะห์ไว้ก่อนหน้านี้แล้ว ออกมาเป็นแบบร่างเพื่อนำไปปรึกษาผู้เชี่ยวชาญทางด้านธุรกิจแฟชันต่อไป

ภาพประกอบ 9 ตัวอย่างแบบร่างกระเป๋า

3.3) นำแบบร่างผลิตภัณฑ์ให้ผู้เชี่ยวชาญแสดงทรรศนะชี้แนะ

เมื่อได้แบบร่างกระเป๋าแล้วจึงได้ทำการส่งแบบร่างและตัวอย่างเนื้อผ้า ลวดลาย สี สัน ให้ผู้เชี่ยวชาญทางด้านธุรกิจแฟชั่นที่มีประสบการณ์ในวงการธุรกิจแฟชั่นมากกว่า 10 ปีเพื่อขอคำแนะนำในการพัฒนาผลิตภัณฑ์กระเป๋ามาจากผ้าไทยพวน โดยเน้นการผลิตที่ชุมชนสามารถผลิตได้โดยไม่ต้องอาศัยการจ้างงานภายนอก เป็นจำนวน 3 ท่านได้แก่

1. กุลวิทย์ เลาสุขศรี บรรณาธิกา นิตยสารแฟชั่น ไว้ก ประเทศไทย

มีข้อเสนอแนะดังนี้

- ควรเลือกรูปแบบเดียวในการเริ่มต้นผลิต โดยควรเป็นรูปแบบที่เรียบเน้นโชว์ลายผ้าที่เป็นเอกลักษณ์

- ควรปรับโทนสีผ้าให้มีความร่วมสมัยมากขึ้น

- เลือกลายผ้าเดียวให้เป็นหลักในการทำคอลเล็กชั่น

2. อารยา อินทรา แฟชั่นสไตลิสต์ และที่ปรึกษา บริษัท กันตนาเรฟโวลูชั่น จำกัด

มีข้อเสนอแนะดังนี้

- สีผ้าไม่มีตัวเด่นตัวรอง ทำให้ขาดมิติน่าสนใจ

- ลวดลายซ้ำแบบจังหวะเดิมๆ ทำให้ดูน่าเบื่อให้ใช้การตัดต่อลายผ้าเข้าช่วย

- สร้าง Theme ทำเป็นคอลเล็กชั่น เน้นขับให้ brand ชัดเจน

- ใช้รูปทรงกระเป๋าแบบเรียบง่าย เพราะลายผ้าและสีดู جذابมากพอแล้ว

3. ปญญา เกี่ยวข้อง เจ้าของแบรนด์ PATINYA และ บรรณาธิการสื่อแฟชั่นดิจิทัล ลอฟฟิเซียล ไทยแลนด์

มีข้อเสนอแนะดังนี้

- ใช้รูปแบบกระเป๋าแบบเดียว แล้วสร้างความต่างที่ขนาด อาจมีสัก 2-3 ขนาด

- ออกแบบให้ใช้ผ้าลายคู่ผ้าสีพื้น ทั้งกลมกลืน หรือแบบตัดกัน เพื่อเปิดทางเลือกให้ลูกค้า

- หาผ้าที่เป็นตัวหลักลายเดียวแล้วจับคู่กับผ้าสีต่างๆ เพื่อเน้นเอกลักษณ์ของลายผ้า

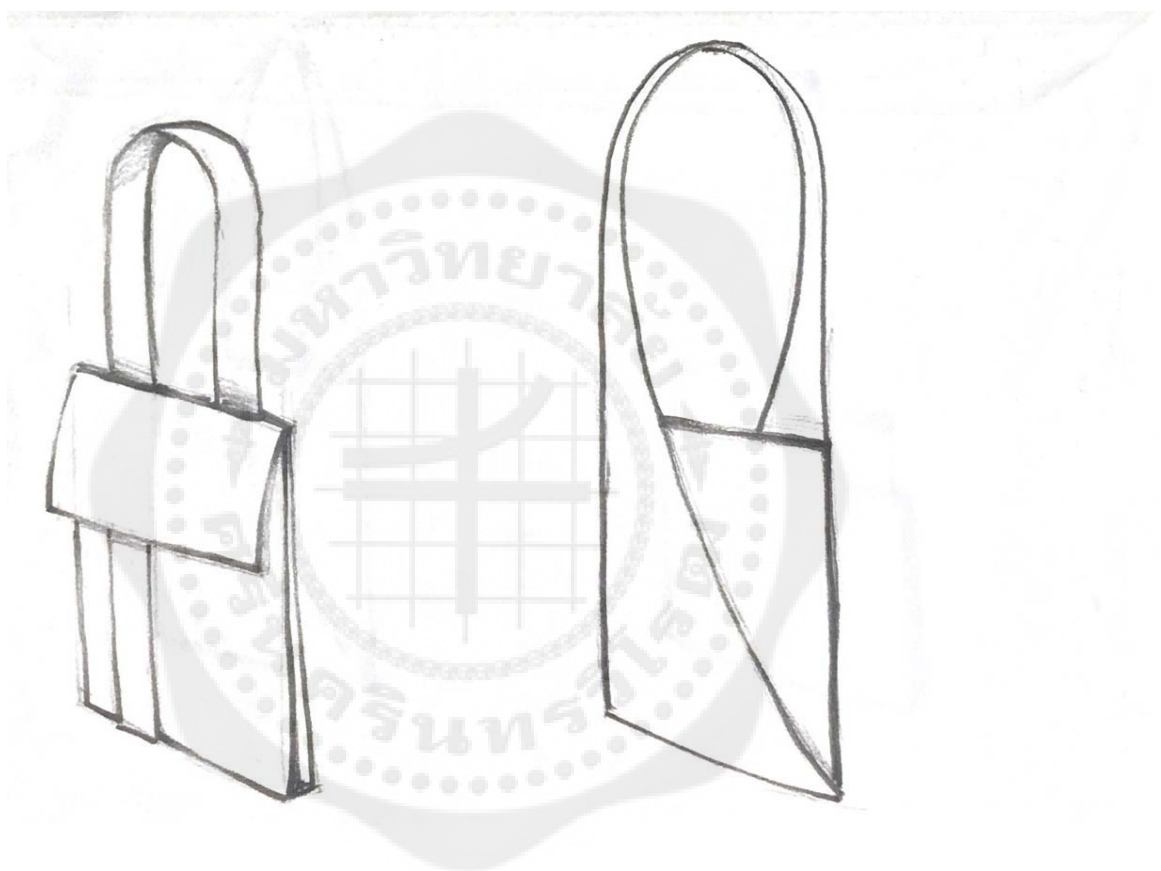
- อยากให้ทดลองทอผ้าลายเดิมแต่เปลี่ยนสีให้อยู่ในโทนเดียวกัน

หลังจากที่ผู้วิจัยทราบถึงคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญทางธุรกิจแฟชั่น ได้มีการประมวลผลและปรับปรุงแบบตามข้อเสนอแนะ โดยพิจารณาปรับแบบให้มีเอกลักษณ์พิเศษเฉพาะสร้างความแตกต่างแต่อยู่บนพื้นฐานของรูปแบบที่มีความเรียบง่าย โชว์ความพิเศษของลายผ้าทอไทยพวนที่มีเอกลักษณ์ เป็นต้นแบบชุดที่ 1

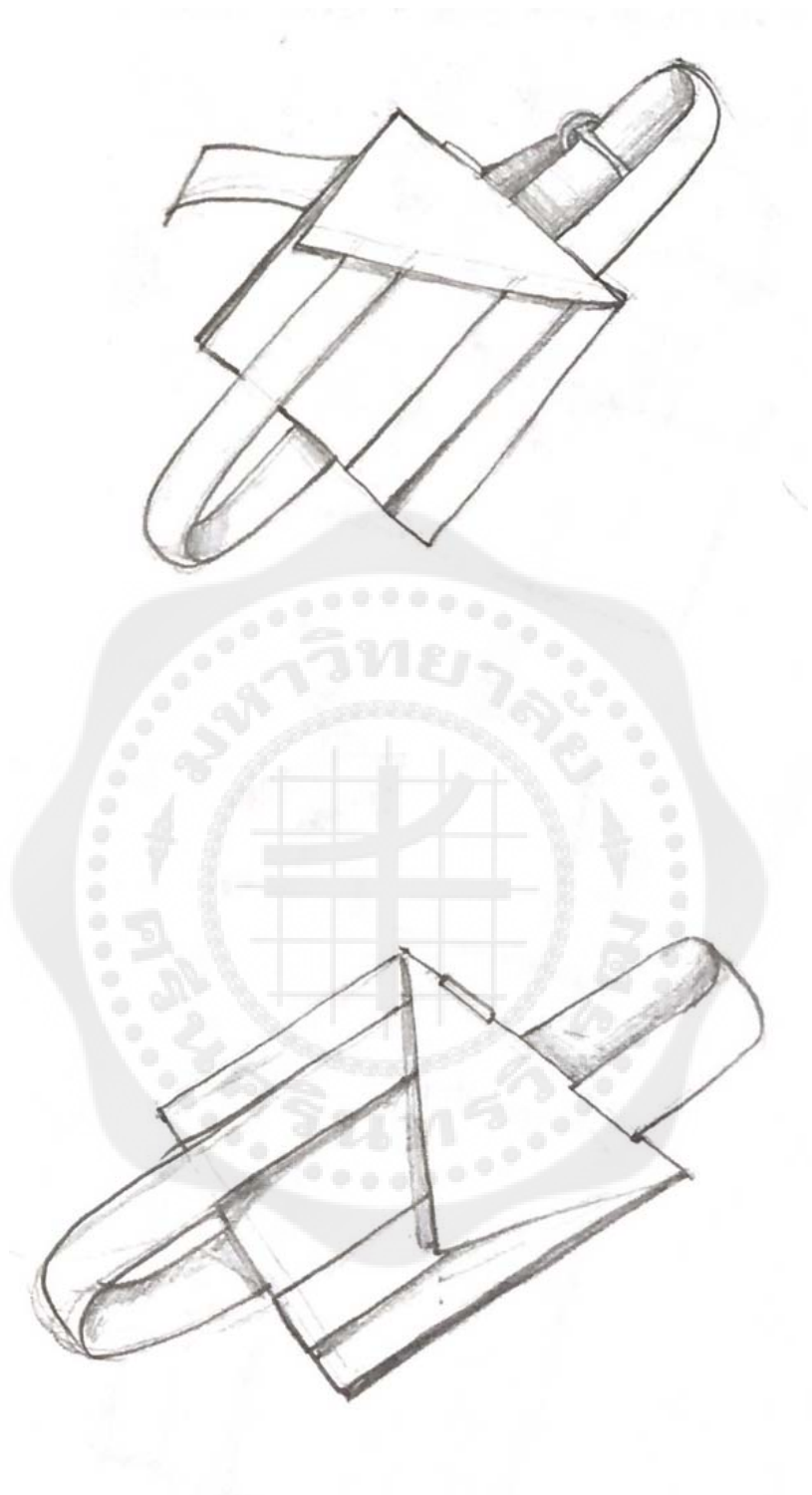

ภาพประกอบ 10 ต้นแบบกระเป๋าชุดที่ 1

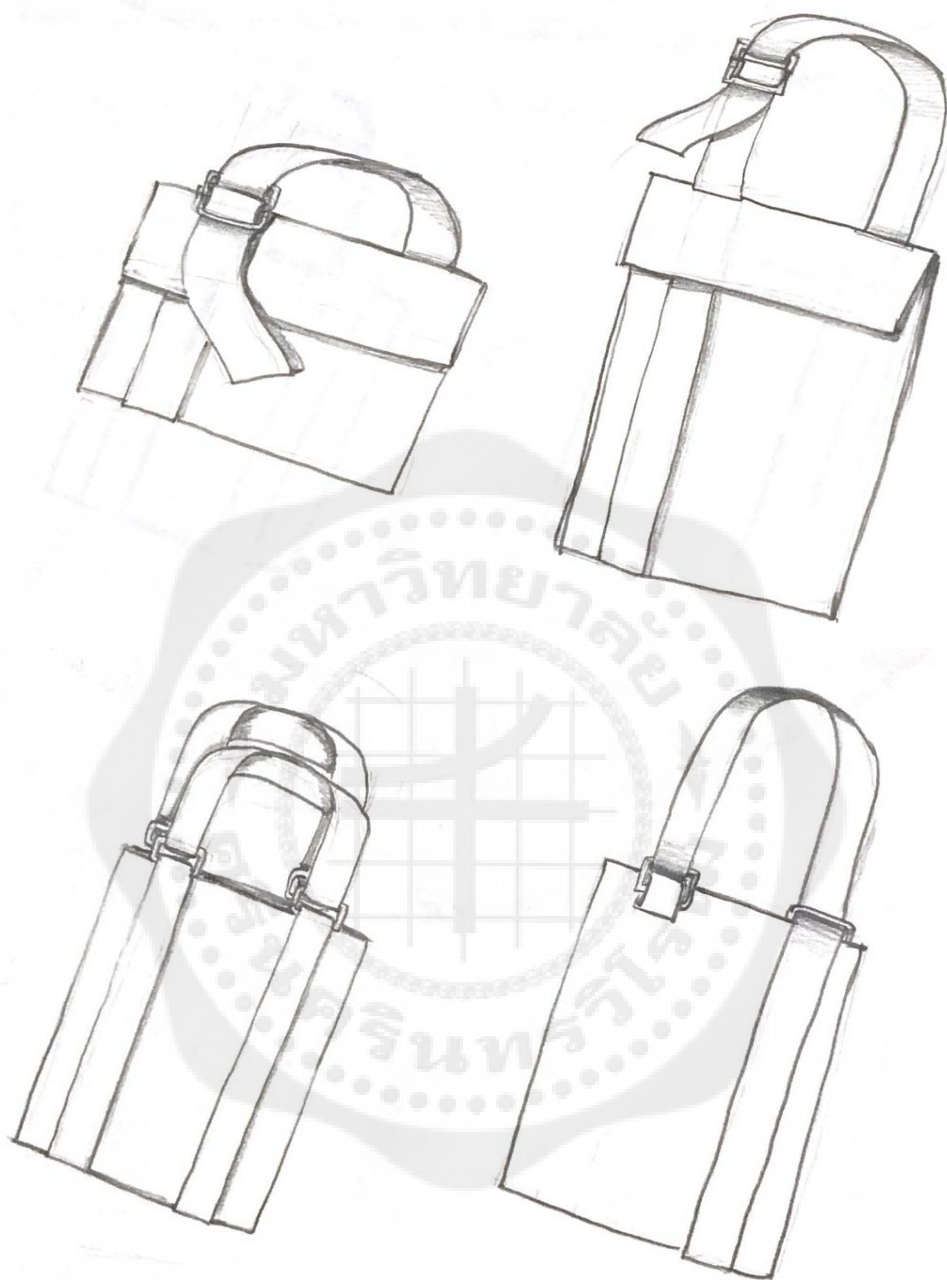
3.4) จากต้นแบบกระเป๋าชุดที่ 1 ผู้วิจัยได้นำข้อเสนอแนะจากการเข้าปรึกษาผู้เชี่ยวชาญทางด้านธุรกิจแฟชั่นอีกครั้งเพื่อปรับรูปแบบและผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ต้นแบบพร้อมส่งให้ชุมชนนำไปทดลองผลิตและทำการขาย โดยมาจากการคงความต้องการพื้นฐานของชุมชนทดลองเพิ่มความหลากหลายด้วยขนาดและการจับคู่สีผ้าอีกทั้งเพิ่มวัสดุฮาร์ดแวร์ให้มีความร่วมสมัยมากขึ้น รูปแบบที่ใช้จะยังคงเป็นกระเป๋าผ้าสำหรับทุกเพศและวัยตามที่ชุมชนต้องการ ที่สำคัญเป็นแบบที่ตัดเย็บได้ไม่ยากแต่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ซึ่งสอดคล้องผืนงานทั้งคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญและความต้องการของชุมชน

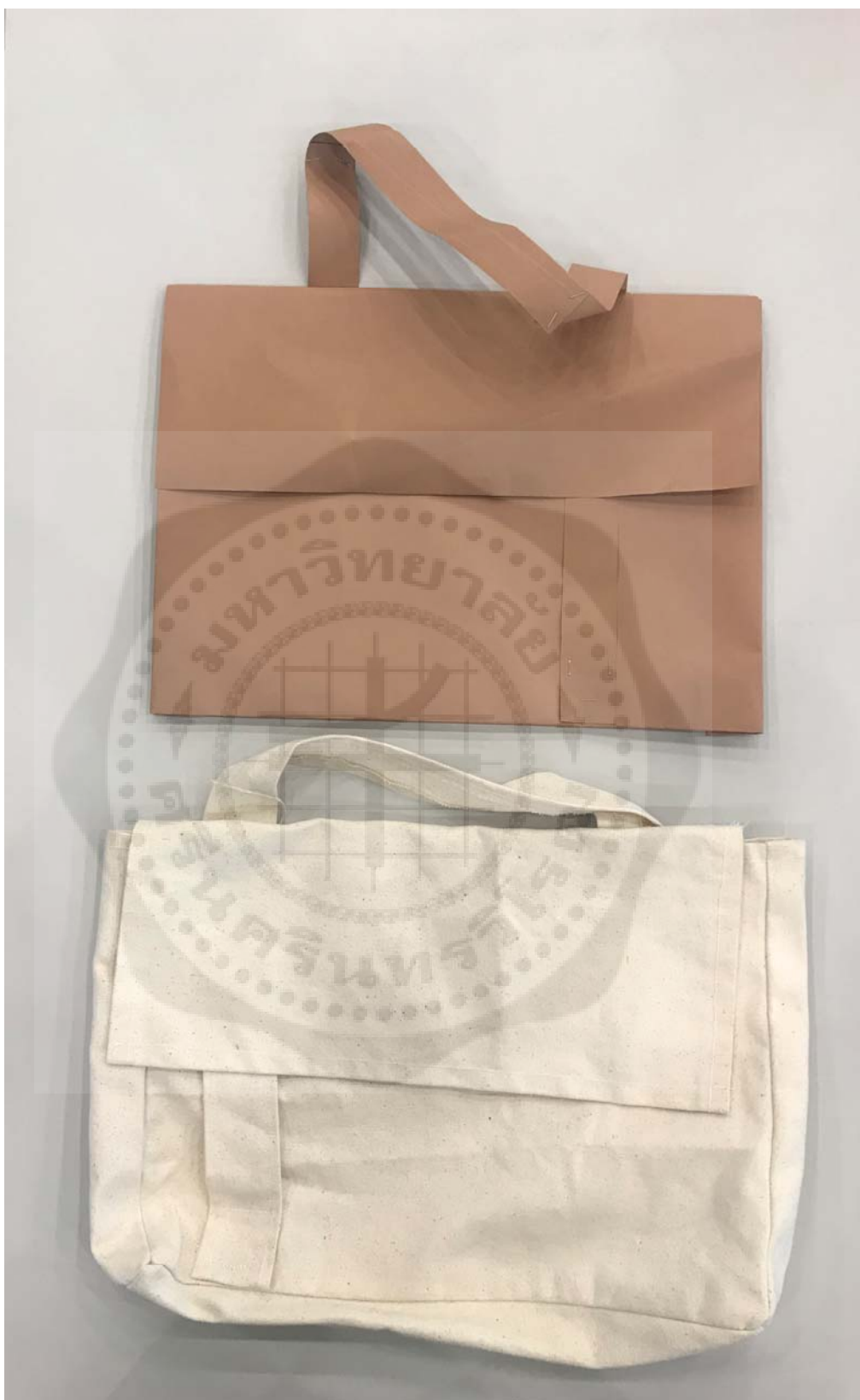
ภาพประกอบ 11 รูปแบบกระเป๋าดูอย่าง

ภาพประกอบ 11 รูปแบบกระเป๋าด้าอย่าง (ต่อ)

ภาพประกอบ 11 รูปแบบกระเป๋าด้าวอย่าง (ต่อ)

ภาพประกอบ 12 รูปแบบกระเป๋าตัวอย่างที่ทำแพทเทิร์นด้วยกระดาษ

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากผ้าทอพื้นบ้าน : กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้าฝ้ายทอมือในเขตตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยตาม วัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1. สรุปผลการวิจัย

1.1 สรุปผลการวิจัยอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มไทยพวนบ้านใหม่ ต.เกาะหวาย อ.ปากพลี จังหวัดนครนายก

ชาวพวน เป็นหนึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์ไท ที่มีภูมิปัญญาการทอผ้าอันทรงคุณค่าสืบทอดมาแต่อดีต ภายหลังจากการอพยพของชาวพวนที่ได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศต่างๆ การสืบทอด ภูมิปัญญา ด้าน ต่างๆ ในวิถีชีวิตของคนกลุ่มนี้ก็ยังคงได้รับการสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง รวมถึงภูมิปัญญาด้านการทอผ้า จังหวัดนครนายกเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีคนไทยเชื้อสายพวนอาศัยอยู่จำนวนมาก บรรพบุรุษของคนเหล่านี้ อพยพเข้ามาเมื่อครั้งสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพไปตีเวียงจันทน์ และกวาดต้อนผู้คน ทั้งชาวเวียงจันทน์และชาวพวนเชียงขวาง ซ้ำเหนือ เข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ตามหัวเมืองชั้นใน อาทิ ลพบุรี สระบุรี นครนายก และฉะเชิงเทรา เป็นต้น สันนิษฐานว่าชาวพวนที่อำเภอปากพลี นครนายก อพยพเข้ามาราว ปี พ.ศ. 2321- 2322 โดยหมู่บ้านที่มีชาวพวนอาศัยอยู่มาก เช่นบ้านท่าแดง บ้านฝั่งคลอง บ้านหนองแสง บ้านเกาะหวาย บ้านหนองหัวลิง แต่กลุ่มชาวไทยพวนตำบลท่าแดง บริเวณบ้าน ฝั่งคลอง บ้านใหม่ (วัดปทุมวงษาवास) เป็นบริเวณที่มีกลุ่มชาวพวนอาศัยอยู่เป็นกลุ่ม บริเวณนี้มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดฝั่งคลอง (ไทยพวน) เพื่อจัดแสดงวิถีชีวิตของชาวพวนในอดีต และบริเวณใกล้เคียง ยังมี กลุ่มทอผ้าไทยพวน ที่รวมกลุ่มกันเพื่อฟื้นฟูงานศิลปหัตถกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยพวน ภูมิปัญญาด้านการทอผ้าของชาวไทยพวนบ้านใหม่ จังหวัดนครนายก พบว่า มีการขาดช่วงการ สืบทอด ภูมิปัญญาการทอผ้าในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เนื่องมาจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่ ชาวพวน นิยมทอผ้าไว้ใช้ในชีวิตประจำวัน เมื่อวัตถุดิบหาได้ยากขึ้น ประกอบกับเสื้อผ้าสมัยใหม่หาซื้อได้ ง่ายขึ้น และมีราคาถูกกว่าและใช้เวลาผลิตน้อยกว่าเมื่อเทียบกับการทอผ้าใช้เอง จึงทำให้คนหันไปซื้อเสื้อผ้าจากตลาดมาใช้มากกว่า และด้วยอายุของคนทอที่เพิ่มมากขึ้น จึงทำให้ความนิยมในการทอผ้าลดน้อยลง จน กระทั่งไม่มีการทอผ้าไว้ใช้ในบ้านอีก

1.2 สรุปรูปแบบโดยรวมของผ้าทอมือของกลุ่มทอผ้าไทยพวนบ้านใหม่ ต.เกาะหวาย อ.ปากพลี จังหวัดนครนายก

ปัจจุบันกิจกรรมการทอผ้าได้ลดจำนวนผู้ทอลงไปอย่างมากแทบไม่หลงเหลือกลุ่มทอผ้าอยู่เลย ใน จังหวัดนครนายก คงมีเพียงที่ชุมชนวัด ปทุมวงศาวาส หรือชุมชนบ้านใหม่นอกนั้นยังมีการทอผ้าทอลายใหม่ โดยนายสุนันท์ จันนา เป็นลาย ดอกสุพรรณิภา ดอกไม้ประจำจังหวัดนครนายกจนเป็นที่โด่งดังไปทั่ว แต่กว่าจะประสบ ความสำเร็จนั้น สุนันท์เล่าว่า ทอผ้าลายดอกสุพรรณิภา ดอกไม้ประจำจังหวัดนครนายก ใช้เวลา 5 ปีในการ ทอผ้า โดยนอกจากที่ทางกลุ่มผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่จะประดิษฐ์คิดค้นผ้าทอลายใหม่แล้ว ยังสืบสานผ้าทอลายดั้งเดิมอย่าง ลายพื้นฐานของชาวไทยพวนที่เมื่อเห็นหญิงใดนุ่งผ้าลายดังนี้ให้สันนิษฐานไว้ก่อนได้เลยว่าเป็นชาวไทยพวน ไม่ว่าจะเป็น ลายพญานาคน้อย ลายขอ ลายคุ่มตัน ลายโพธิ์ศรี ลายปล้องอ้อย โดยลายผ้าแต่ละลายล้วนมีความหมายฝังแฝงอยู่

ส่วนชื่อลายผ้ามีความหมาย อย่างลายขอ ก็มีความหมายในเชิงการขอพร ส่วนลาย พญานาค นี้คนไทยพวน ถือว่าเป็นสัตว์ที่ร้าย และมีความน่ากลัว เหนือสัตว์อื่น คนพวนถือผี เชื่อนางงูผ้าลายพญานาค แล้วเป็นการคุ้มครองตนเอง ใส่แล้วมีทรัพย์สินสมบัติ ลายคุ่มก็ เป็น เรื่องของการบูชาคุ่ม ลายโพธิ์ศรีก็ เกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา ความดีงาม ลายปล้องอ้อย อ้อยก็เป็นพืชที่มีคุณกับคน เพราะแต่ก่อนไม่มีน้ำตาล เป็นความหมายของลายผ้าที่เล่าสืบต่อกันมาในชุมชน

ความรู้ที่ปรากฏในกระบวนการทอผ้า เป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษที่กลุ่มคนทอผ้ามีส่วนร่วม ซึ่งเป็นความรู้จากการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ การประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือในการทอผ้า ความรู้ที่ปรากฏในกระบวนการทอผ้า มีดังนี้

1.2.1) การย้อม ในอดีต วัตถุดิบในกระบวนการทอผ้าจะเป็นวัตถุดิบที่ได้มาจากธรรมชาติทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นฝ้ายที่นำมาทอผ้า สีที่ใช้ย้อมผ้าล้วนแต่ได้มาจากธรรมชาติ เช่น สีครามจากต้นคราม สีแดงได้จากครั่ง สีส้มได้จากดอกกระถิน เป็นต้น ในขณะที่องค์ความรู้ที่ปรากฏจากขั้นตอนการย้อม คือ การสร้างลวดลายจากการมัดตัวเส้นไหมก่อนจะนำไปย้อมสี เพื่อให้เกิดลวดลายก่อนที่จะนำไปทอ ที่เรียกว่า “มัดหมี่” ส่วนใดที่ไม่ต้องการให้สีที่ย้อมเข้าไปก็จะทำการ “โทม” หรือ “พันหมี่เอาไว้” เมื่อย้อมสีแล้วตากแดดแล้วก็จะนำมาปลดหมี่ที่โทมออก ก็จะได้ลวดลายตามสีที่ต้องการ ขั้นตอนของการปลดหมี่ที่โทมไว้คืออาศัยความชำนาญอย่างยิ่งไม่เช่นนั้นหมี่ก็จะเสียหายและใช้ไม่ได้ ซึ่งลายของผ้าทอไทยพวนที่ไม่ใช่การทอผ้าพื้นจะเกิดขึ้นจากการขึ้นลายและการมัดหมี่ให้เป็นลวดลายแล้วจึงนำไปทอทั้งสิ้น

1.2.2) การขึ้นหมี่ เป็นขั้นตอนต่อมาหลังจากปลดหมี่เสร็จแล้วนำหมี่ที่ปลดแล้วเข้ากรงพอเราใส่กรงหมี่เสร็จ เรียงลำดับเสร็จ เราก็มากรอเข้าหลอด เข้าหลอดเสร็จก็นำมาทอ ลายของหมี่จะต่อการขึ้นหมี่นี้สำคัญมาก หากขึ้นหมี่ไม่ถูกเส้น เวลากรอใส่หลอดลายของหมี่จะไม่เรียงลำดับของหลอดที่ถูกต้อง เวลามาไปทอผ้า

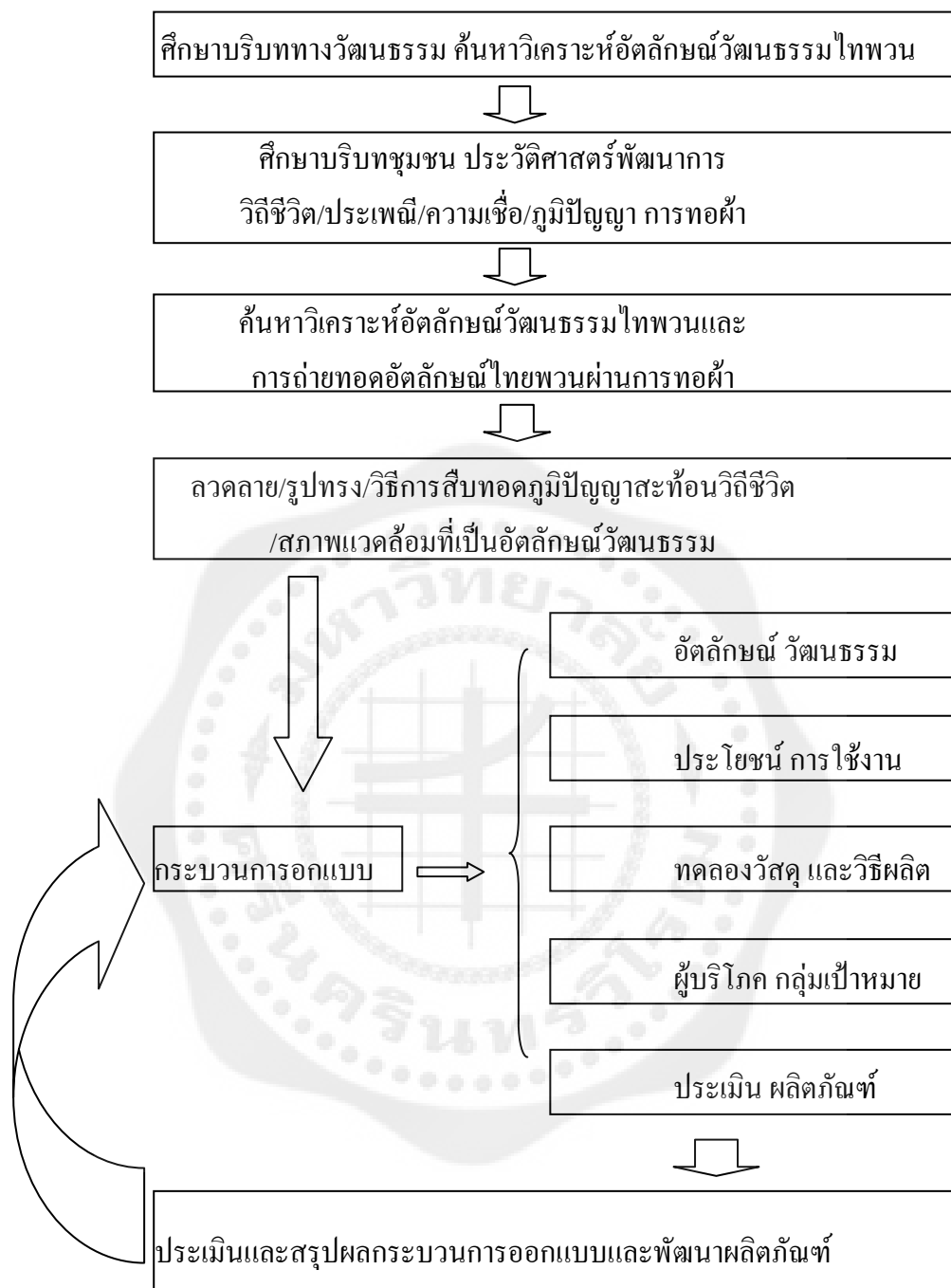
1.2.3) การทอผ้า ทักษะการทอผ้า เป็นทักษะที่สำคัญที่จะทำให้ผ้าออกมามีความสวยงาม ซึ่งงานทอผ้าเป็นงานที่นอกจากต้องใช้ความอดทนแล้ว สิ่งสำคัญในการทอผ้าอีกอย่างหนึ่งคือ ความสามารถในการทอและการออกแบบลวดลายที่ผู้ทอจะเป็นผู้สร้างสรรค์ขึ้นมาในระหว่างการทอผ้า การทอผ้าถึงแม้จะเป็นการทอลายพื้นธรรมดา ก็ต้องใช้ทักษะของผู้ทอเป็นสำคัญ ผ้าจะออกมาสวยหรือไม่ก็อยู่ที่ทักษะและประสบการณ์ของคนทอเป็นสำคัญ บางครั้งหากผู้ทอหนักมือในการดึงด้ายมากเกินไป ก็อาจทำให้ผ้าดูตึงเกินไป ทำให้ไม่สวย

1.3 สรุปการนำเสนอแนวทางการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของผ้าไทยพวนบ้านใหม่ ต.เกาะหวาย อ.ปากพลี จังหวัดนครนายก มาพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน

ในส่วนของการนำเสนอแนวทางการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ชาติไทยพวนมาสู่กระบวนการออกแบบผลิตภัณฑ์กระเป๋า ผู้วิจัยได้ขอค้นพบว่า การนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้าน ผ้าทอของชาวไทพวนที่พบในกลุ่มทอผ้าตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก มาสู่กระบวนการออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าทอมือไทยพวน ดังนี้

ผลิตภัณฑ์จากผ้าทอมือไทยพวนกลุ่มทอผ้าตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายกมีความเด่นชัดในด้านการคงลวดลายของผ้าทอโบราณมาเป็นแนวทางในการทอผ้า ก่อให้เกิดความสวยงามมีจุดเด่นเป็นอัตลักษณ์ของชาวไทพวนที่ใกล้จะสูญหายไปได้อย่าง สวยงาม ดัดตรงที่ไม่สามารถผลิตวัตถุดิบในชุมชนได้ ซึ่งผู้วิจัยพบว่าในชุมชนของชาวไทพวนไม่ได้มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหรือย้อมสีธรรมชาติตามแบบโบราณเนื่องจากสภาพภูมิประเทศ อากาศ และสิ่งแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเลี้ยงไหม จนต้องไปซื้อและใช้วัตถุดิบสังเคราะห์จากผู้ผลิตในต่างพื้นที่ แม้ว่าชาวไทพวนยังมีวัฒนธรรมการทอผ้าทั้งแบบโบราณและดัดแปลงใหม่รวมไปถึงการทอตามความต้องการของลูกค้ากระนั้น ผลิตภัณฑ์ที่ทอก็ยังคงเป็นผ้าพื้นเป็นหลัก ซึ่งควรมีการนำเสนอเพิ่มทางเลือกผลิตภัณฑ์ที่มีรูปแบบใหม่เพื่อตอบสนองวิถีชีวิต รสนิยมของ ผู้คนในยุคสมัยปัจจุบันด้วย

การนำข้อมูลอัตลักษณ์วัฒนธรรมจากผ้าทอมือไทยพวนกลุ่มทอผ้าตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก เข้าสู่กระบวนการออกแบบจะต้องมีการวิเคราะห์ กลุ่มเป้าหมายผู้บริโภค แล้วนำมาถนอมกรอง ทดลองต้นแบบ และประเมินผลผลิตภัณฑ์ เพื่อให้ได้ แนวทาง รูปแบบ วิธีการขั้นตอนที่เหมาะสมกับบริบทชุมชน และกลุ่มเป้าหมายผู้ใช้ผลิตภัณฑ์ ผลการ วิเคราะห์ข้อมูลแนวทางการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชาวไทพวนมาใช้ในกระบวนการออกแบบผลิตภัณฑ์กระเป๋าจากผ้าทอมือไทยพวนกลุ่มทอผ้าตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก โดยอาศัยการมีส่วนร่วมชุมชนสามารถสรุปขั้นตอนได้ดังนี้

แผนภาพสรุปกระบวนการนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมการทอผ้าของชาวไทยพวนมาใช้ในกระบวนการ
ออกแบบพัฒนางานผลิตภัณฑ์จากผ้าทอมือไทยพวนกลุ่มทอผ้า
ตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

2. อภิปรายผล

การเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาส่วนใหญ่ เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นสำคัญ ที่ทำให้การดำเนินชีวิตของคนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ทั้งวิถีชีวิต การประกอบอาชีพและค่านิยมที่เปลี่ยนไป ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ จังหวัดนครนายก สรุปได้ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงทางของสภาพแวดล้อม ในอดีตคนในสังคมมีการพึ่งพาสิ่งแวดล้อมสูง การดำเนินชีวิตล้วนแต่ผูกพันกับสิ่งแวดล้อมที่ตนอาศัยอยู่ ทรัพยากรต่างๆ ล้วนแต่ได้มาจากสิ่งแวดล้อม เป็นส่วนใหญ่ทั้งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ชาวไทยพวนที่บ้านใหม่ก็เช่นเดียวกัน ในอดีตคนส่วนใหญ่นิยมทอผ้าสำหรับการนำมาใช้ในครอบครัว ทั้งเครื่องแต่งกาย ข้าวของเครื่องใช้วัสดุต่างๆ ก็เป็นวัตถุดิบที่ได้จากชุมชน เป็นวัตถุดิบจากธรรมชาติ เช่น ตัวผ้าที่ทอก็ใช้วัตถุดิบมาจากฝ้าย จากเปลือกสับปะรด สีที่ใช้ก็เป็นสีจากธรรมชาติเช่น สีเหลืองจากแก่นขนุน สีนํ้าเงินก็ได้จากต้นคราม เป็นต้น (Junna, Interview. 2015) แต่เมื่อวันเวลาผ่านไป สภาพแวดล้อมที่ไม่อุดมสมบูรณ์เช่นเคย ภาวะทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป วิถีชีวิตของคนก็เร่งรีบมากยิ่งขึ้น การพึ่งพาวัตถุดิบจากธรรมชาติจึงลดน้อยลง คนไม่สามารถรอคอยวัตถุดิบจากธรรมชาติได้เหมือนเมื่อก่อน จึงทำให้มีการปรับเปลี่ยนวัตถุดิบที่หาได้ง่ายมากขึ้น ราคาถูกขึ้น ทำให้ลดการใช้เวลาในการทอผ้าลง จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการเลือกวัตถุดิบ เช่น จากเดิมใช้ฝ้ายจากธรรมชาติมาเป็นวัตถุดิบหลักในการทอก็ปรับเปลี่ยนเป็นใช้ใยสังเคราะห์ หรือที่เรียกว่าไหมประดิษฐ์ที่ซื้อจากโรงงานผลิตโดยตรง สีที่ใช้จากเดิมที่ใช้สีธรรมชาติ ก็เปลี่ยนมาใช้สีวิทยาศาสตร์ เพื่อความสะดวก การปรับเปลี่ยนวัตถุดิบที่สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ก็กลายเป็นจุดเด่นอย่างหนึ่งที่ทำให้ผ้าทอไทยพวนมีความน่าสนใจแตกต่างไปจากผ้าทอมือของท้องถิ่น คือ เรื่องของการใช้ไหมประดิษฐ์และสีวิทยาศาสตร์ ที่ทำให้ผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่มีสีสันที่สดใสยิ่งขึ้น และลดปัญหาเรื่องสีตกของผ้า ซึ่งส่วนใหญ่ผ้าทอมือที่ใช้วัสดุจากธรรมชาติและสีธรรมชาติจะพบปัญหาเรื่องสีตก และสีผ้าไม่สด กลุ่มทอผ้าไทยพวนบ้านใหม่ เห็นว่าคุณสมบัติของวัตถุดิบที่ใช้ในปัจจุบันถือเป็นเอกลักษณ์ที่สร้างการจดจำของผู้บริโภคผ้าทอมือไทยพวนบ้านใหม่

2. การเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพของคนในชุมชนที่หลากหลายขึ้น เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ภูมิปัญญาด้านการทอผ้าเกิดการเปลี่ยนแปลง เพราะแต่เดิมชาวไทยพวนประกอบอาชีพเกษตรกรรมส่วนใหญ่ แต่ภายหลังชาวไทยพวนก็มีอาชีพที่หลากหลายขึ้น เช่น ค้าขายรับราชการ การประกอบอาชีพที่เปลี่ยนไปจึงทำให้คนมีเวลาในการทอผ้าน้อยลง และค่านิยมเรื่องการใช้เสื้อผ้าจากการทอมือก็ไม่ค่อยได้รับความนิยมเหมือนในอดีต เนื่องจากความก้าวหน้าของการผลิตแบบอุตสาหกรรม เสื้อผ้ามีราคาถูกกว่าและไม่ต้องเสียเวลาทอผ้าไว้ใช้เอง จึงทำให้ค่านิยมเรื่องการทอผ้าไว้ใช้ในครัวเรือนค่อยๆ หายไป และกลายเป็นปัญหาเรื่องการสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนในเวลาต่อมาการสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ จังหวัดนครนายก

ปัญหาสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่นในปัจจุบันคือ ปัญหาเรื่องการสืบทอดวัฒนธรรมด้านกลุ่มผู้ถ่ายทอดวัฒนธรรมที่กำลังจะหายไป ปัญหาด้านตัววัฒนธรรมที่จะสืบทอดไม่สมบูรณ์ ช่องทางในการสืบทอดมีจำกัด และปัญหาการขาดกลุ่มผู้สืบทอด ภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ จังหวัดนครนายก เป็นหนึ่งในวัฒนธรรมท้องถิ่นที่กำลังประสบปัญหาดังกล่าวเช่นกัน แต่ภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่นี้ อาจมีจุดอ่อนเรื่องความต่อเนื่องไปบ้าง เนื่องจากภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนที่มีการสืบทอดกันมานั้น ได้มีการหยุดชะงักไปในช่วงหนึ่ง เนื่องจากสภาพทางสังคมที่คนออกไปทำงานที่อื่น ประกอบกับการที่คนในชุมชนก็ไม่ได้มีการทอผ้าไว้ใช้เหมือนในอดีต จึงทำให้การสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอดังกล่าว มีการขาดช่วงไป ภายหลังจึงเริ่มมีการรื้อฟื้นการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอใหม่อีกครั้ง ในปี 2545 โดยผู้ว่าราชการจังหวัดนครนายกมาสนับสนุนเรื่องการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมในเรื่องทอผ้า กลุ่มสตรีหัตถกรรมผ้าทอไทยพวนที่มาตั้งอยู่ที่วัดปทุมวงษาวาส (บ้านใหม่) จึงเป็นจุดเริ่มต้นการฟื้นฟูกลุ่มทอผ้าของไทยพวนขึ้นมาอีกครั้ง ในการวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาของกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ จังหวัดนครนายก ว่ามีความเข้มแข็ง หรือมีปัญหาตรงจุดไหน ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดการวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบของการสื่อสาร S – M – C – R (กาญจนา แก้วเทพ, 2538: 154) ซึ่งเป็นแบบจำลองด้านการสื่อสารที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์เรื่องการสืบทอดวัฒนธรรมจากแนวคิดทางนิเทศศาสตร์เนื่องจากเห็นว่าองค์ประกอบของการสื่อสารเป็นหัวใจสำคัญต่อการสืบทอดวัฒนธรรมที่สมบูรณ์ ซึ่งการวิเคราะห์ S – M – C – R ประกอบไปด้วย S (Sender) ผู้ถ่ายทอด M (Message) เนื้อหาของวัฒนธรรม C (Channel) ช่องทาง/พื้นที่ในการถ่ายทอด R (Receiver) ผู้สืบทอด ซึ่งจะทำให้เรามองเห็นจุดแข็งจุดอ่อน ของปัญหาด้านวัฒนธรรมเพื่อแก้ไขหรือเสริมความเข้มแข็งได้ตรงจุดมากขึ้น ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่จังหวัดนครนายก มีจุดอ่อนที่เป็นอุปสรรคต่อการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไทยพวนบ้านใหม่ จังหวัดนครนายก ดังนี้

1. ปัญหาของกลุ่มผู้ถ่ายทอด (Sender)

ความเป็นมาของกลุ่มผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่กลุ่มปัจจุบันนี้เป็นกลุ่มที่ถูกฝึกขึ้นมา ไม่ใช่กลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอดเรื่องการทอผ้าที่มีทักษะ ประสบการณ์การทอผ้าเพื่อใช้ในการชีวิตประจำวันมาตั้งแต่อดีต ดังนั้นทักษะต่างๆ รวมถึงภูมิปัญญาในการทอผ้าจึงอาจไม่ใช่การสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นอย่างต่อเนื่อง แต่คนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มผู้สูงอายุอาศัยประสบการณ์ร่วมกับบรรพบุรุษมาแต่อดีต ซึ่งถึงแม้จะไม่ได้ฝึกทักษะการทอผ้ามาโดยตรง แต่ด้วยใจรักก็ทำให้กลุ่มนี้พยายามฝึกฝนตนเอง การอาศัยประสบการณ์และทักษะส่วนตัวพัฒนาถ่ายทอดลงลายแบบดั้งเดิม และลวดลายใหม่จากความคิดสร้างสรรค์ของผู้ทอลงไป จนกลายมาเป็นกลุ่มผู้สืบทอดในปัจจุบัน การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าให้กับกลุ่มไทยพวนบ้านใหม่ ได้ใช้ครูภูมิปัญญาไทยพวน จากกลุ่มไทยพวนบ้านหมี จังหวัดลพบุรี มาถ่ายทอดความรู้ เทคนิค วิธีการลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มไทยพวน ซึ่งเป็นอัตลักษณ์การทอผ้าร่วมกันของชาวไทยพวน ปัญหาต่อมาของกลุ่มผู้ถ่ายทอดคือส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุ ที่สำคัญในกลุ่ม

ผู้ถ่ายทอดผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ที่เป็นผู้มีความชำนาญมากที่สุดจะมีอยู่เพียงสองท่านซึ่งเป็นสามี ภรรยา กัน ในขณะที่คนอื่นๆ ในกลุ่ม ทักษะการทอผ้ายังไม่เชี่ยวชาญมากนัก ดังนั้นปัญหาเรื่องการสูญหายของกลุ่มผู้ถ่ายทอดจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องตระหนักถึงการเตรียมการวางแผนสร้างกลุ่มผู้รับการสืบทอดวัฒนธรรมไว้

2. ปัญหาด้านเนื้อหาวัฒนธรรม (Message)

ปัญหานี้สำหรับกลุ่มทอผ้าไทยพวนบ้านใหม่ คือการขาดช่วงของการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไทยพวน ทำให้ภูมิปัญญาต่างๆ อาจมีความแตกต่างไปจากของดั้งเดิมในอดีต แต่ถึงอย่างนั้นก็ตามกลุ่มทอผ้าไทยพวนก็พยายามรักษาไว้ซึ่งความเป็นดั้งเดิมของงานทอผ้า ทั้งลวดลายแบบโบราณ วิธีการทอมือ วิธีการมัดย้อม เพื่อเป็นการรักษาวัฒนธรรมภูมิปัญญาของตนแก่ลูกหลานต่อไป

3. ปัญหาเรื่องช่องทางในการสืบทอด (Channel)

ดังที่กล่าวไปแล้วว่าปัญหาเรื่องความต่อเนื่องด้านการสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่เกิดขึ้นเนื่องจากแต่ละบ้านไม่ได้มีการทอผ้าไว้ใช้เองในครอบครัวแล้ว จึงทำให้ช่องทางการถ่ายทอดจากเดิมที่เริ่มต้นจากที่บ้านนั้นต้องหยุดชะงักไป ต่อมาจึงได้รับการรื้อฟื้นจากคนในชุมชนใหม่อีกครั้งในปัจจุบันผ่านช่องทางการตั้งกลุ่มทอผ้ากลุ่มสตรีหัตถกรรมผ้าทอไทยพวน ที่วัดปทุมวงษาवास (บ้านใหม่) ซึ่งได้ตั้งขึ้นตั้งแต่ปี 2545 เป็นกลุ่มที่รวมไว้ซึ่งผู้สนใจในการทอผ้ามารวมกลุ่มกันเพื่อทอผ้าสำหรับการขายและไว้สำหรับใช้เอง ด้านการใช้พื้นที่วัด เป็นช่องทางในการสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวน ก็ถือเป็นปัญหาที่สำคัญอย่างหนึ่งเพราะการไม่มีพื้นที่เป็นสัดส่วนที่ถาวร เวลาที่วัดมีงานบุญทำให้กลุ่มอาจไม่สามารถมาทอผ้าหรือรับกลุ่มที่สนใจมาดูงานได้ แต่ปัจจุบันจากเดิมที่กลุ่มใช้พื้นที่ได้ถูกใช้เป็นพื้นที่ทอผ้า เจ้าอาวาสวัดก็ได้ให้ย้ายมาอยู่ในอีกที่หนึ่งซึ่งเป็นการถาวรในการทำงานมากขึ้น แต่ก็ยังมีข้อจำกัดเรื่องพื้นที่ที่อาจจะคับแคบกว่าพื้นที่เดิม และความพยายามเข้ามาช่วยเหลือเรื่องช่องทางการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าของกลุ่มผ้าทอไทยพวนของหน่วยงานราชการ เริ่มต้นจากทางศูนย์ กชน. ปากพลี ภายใต้นักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ได้จัดงบประมาณสำหรับจัดอบรมหลักสูตรการทอผ้า เช่น หลักสูตรการมัดย้อมให้กับกลุ่มเด็กและผู้สนใจ การทอผ้าลายต่างๆ ของไทยพวน แต่ปัญหาที่พบในกลุ่มเด็กคือ บางทักษะเรื่องการทอผ้ายากเกินไปและต้องใช้เวลาานาน จึงทำให้เด็กไม่ให้ความสนใจเท่าที่ควร สำหรับปัญหาของกลุ่มผู้ใหญ่จะพบปัญหาเรื่องของเวลาที่จะสามารถสร้างกลุ่มสำหรับการจัดฝึกอบรม เพราะคนหนุ่มสาวส่วนใหญ่ทำงานในโรงงานเป็นหลัก จึงเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้ไม่สามารถจัดกลุ่มเปิดอบรมเพื่อฝึกอาชีพให้คนในชุมชนได้ เพราะจำนวนคนไม่มากพอ

4. ปัญหากลุ่มผู้สืบทอด (Receiver)

ปัญหากลุ่มผู้สืบทอด ในปัจจุบันจะพบว่าเป็นปัญหาสำคัญของงานด้านวัฒนธรรม เพราะปัญหาสำคัญในปัจจุบันคือการขาดกลุ่มผู้สืบทอดในวัฒนธรรม อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในค่านิยมของเด็กรุ่นใหม่ที่หลงใหลกับวัฒนธรรมที่ฉาบฉวยมากกว่าวัฒนธรรมที่เป็นรากเหง้าของตน สำหรับปัญหากลุ่มผู้สืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ จังหวัดนครนายก สามารถสรุปได้ดังนี้

1. กลุ่มผู้สืบทอดเป็นกลุ่มผู้สูงอายุเป็นส่วนมาก จำนวนของผู้สืบทอดในปัจจุบันที่สนใจเรื่องการทอผ้าและเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มมีน้อยตั้งแต่เริ่มแรกของการตั้งกลุ่มสตรีทอผ้าวัดปทุมวงษา (บ้านใหม่) เกิดขึ้น มีกลุ่มที่เข้าร่วมเรียนรู้การทอผ้าไทยพวนที่ทางหน่วยงานราชการมาฝึกอบรมให้ 20 คน ซึ่งกลุ่มนี้นับว่าเป็นกลุ่มผู้สืบทอดกลุ่มแรก ในช่วงที่เป็นช่วงรอยต่อของการสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวน ที่นครนายก อีกทั้งในจำนวน 20 คนนี้ ล้วนแต่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุทั้งสิ้น ปัญหาของกลุ่มผู้สืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนที่ตามมาคือ ประสิทธิภาพในการเป็นผู้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรมจะไม่ดีเท่ากับกลุ่มเยาวชนหรือเด็ก เพราะด้วยสภาพร่างกายที่ไม่พร้อมกับการฝึกฝนและเรียนรู้ก็อาจส่งผลให้การสืบทอดวัฒนธรรมเป็นไปได้ช้า อีกทั้งเรื่องอายุของกลุ่มผู้สืบทอดวัฒนธรรมกลุ่มนี้อาจเรียกได้ว่ามีช่วงอายุที่สูง จึงทำให้ในช่วงระยะเวลาอีกไม่นานจำเป็นต้องสร้างกลุ่มผู้สืบทอดกลุ่มใหม่มารับช่วงต่อไป

2. การขาดกลุ่มผู้สืบทอดในกลุ่มเด็กและเยาวชน อุปสรรคสำคัญอย่างหนึ่งของการสืบทอดภูมิปัญญาของงานทอผ้า คือ เป็นงานที่ต้องผ่านการเรียนรู้ การฝึกฝน รวมทั้งต้องมีความรัก ความตั้งใจ ถึงจะประสบความสำเร็จ ซึ่งลักษณะของงานค่อนข้างตรงข้ามกับธรรมชาติของเด็กและเยาวชนที่ต้องการหาประสบการณ์แปลกๆ ใหม่ๆ โดยเฉพาะในสังคมโลกาภิวัตน์ ที่ความรู้ต่างๆ สามารถหาได้จากนอกห้องเรียนเสมอ การทอผ้าเป็นกิจกรรมที่ออกแบบให้อยู่ในความสนใจของกลุ่มเด็กและเยาวชนได้ยาก เพราะเป็นงานฝีมือที่ต้องใช้การฝึกฝน ต้องใช้สมาธิ แต่ถึงอย่างไรก็ตามการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมก็จำเป็นต้องสร้างในกลุ่มเด็กและเยาวชน ให้มีสำนึกในการมองเห็นคุณค่าและตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมในฐานะเป็นสมบัติของชุมชน การสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนผ่านการสร้างกลุ่มผู้สืบทอดกลุ่มใหม่ๆ โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชน จะเป็นหลักประกันของการคงอยู่ของวัฒนธรรมนั้น ยังถือว่าไม่ประสบความสำเร็จเพราะกลุ่มเด็กและเยาวชน ยังไม่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมผ้าทอไทยพวน ไม่ว่าจะเป็นเด็กไทยพวนเอง หรือแม้แต่เด็กนอกกลุ่มไทยพวนก็ตามแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่จังหวัดนครนายก

3. ข้อเสนอแนะ

จากสภาพปัญหาด้านการสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ จังหวัดนครนายกที่พบสามารถนำมาสร้างแนวทางในการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ คือ

1. การสร้างกลุ่มผู้ถ่ายทอดและผู้สืบทอด (Sender, Receiver)

การเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ จังหวัดนครนายกเพื่อการคงอยู่ของวัฒนธรรมชุมชนไทยพวน ได้รับความร่วมมือจากหลายส่วนงาน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานท้องถิ่น ชุมชน และที่สำคัญเจ้าของวัฒนธรรมเอง จึงทำให้การอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ มีการตื่นตัวอย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น เช่น การจัดกิจกรรมเพิ่มพูนความรู้ในเรื่องการทอผ้า หรือตามความต้องการของกลุ่มชุมชน การพาไปศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนความรู้กับกลุ่มทอผ้าไทยพวนจังหวัดอื่น การนำเด็กในชุมชนมาเรียนรู้วิถีภูมิปัญญาท้องถิ่น ภายใต้อาจารย์ท้องถิ่น เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของภูมิปัญญาการทอผ้าแก่กลุ่มที่สนใจ เพื่อหวังเป็นกลุ่มที่จะมารับหน้าที่ในการเป็นผู้สืบทอด และผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไทยพวนต่อไปในอนาคต แต่ก็ยังพบว่ากระบวนการต่างๆ ที่ตั้งใจในการสร้างกลุ่มผู้ถ่ายทอดและกลุ่มผู้สืบทอดของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังไม่ค่อยมีความต่อเนื่อง และยังขาดกระบวนการที่เชื่อมโยงกัน จึงทำให้ยังไม่เกิดกลุ่มผู้ถ่ายทอดและกลุ่มผู้สืบทอดที่ยั่งยืน หน่วยงานต่างๆ ควรจะต้องมีการวางแผนการสร้างกลุ่มผู้ถ่ายทอดและกลุ่มผู้สืบทอดระยะยาวโดยการวางแผนร่วมกันกับชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมโดยตรง เพื่อให้เกิดการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม รวมไปถึงการสนับสนุนผลผลิตทางวัฒนธรรมระยะยาว เพื่อให้กลุ่มคนที่จะเข้ามาสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าเห็นเป้าหมายและคุณค่าทั้งในด้านคุณค่าทางวัฒนธรรมที่จะเกิดขึ้น และเป้าหมายของอาชีพที่มั่นคงในอนาคตเพราะการมีเป้าหมายในชีวิตไปพร้อมๆ กับเป้าหมายการอนุรักษ์วัฒนธรรมของตนเอง จึงจะเป็นความยั่งยืนที่เดินหน้าไปพร้อมๆ กันได้

2. การสืบทอดด้านเนื้อหาภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวน (Message)

จุดอ่อนของปัญหาด้านตัวเนื้อหาวัฒนธรรมคือการที่เนื้อหาวัฒนธรรมท้องถิ่นมักจะเป็นลักษณะของการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะ ที่ไม่ได้มีการบันทึกไว้อย่างเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งมักจะสูญหายไปพร้อมกับผู้ถ่ายทอด แนวทางที่จะรักษาไว้ซึ่งเนื้อหาวัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาของผ้าทอไทยพวนได้ ต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานราชการ และหน่วยงานท้องถิ่นเป็นสำคัญ เช่น การบรรจุเนื้อหาวัฒนธรรมท้องถิ่นในหลักสูตรท้องถิ่น การจัดทำคู่มือการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสามารถให้นักเรียนที่สนใจได้นำไปศึกษาได้ เป็นต้น ในขณะที่ปัจจุบันการสูญหายของเนื้อหาภูมิปัญญาการทอผ้าของชาวไทยพวนยังไม่ถึงขั้นวิกฤติเพราะยังมียุคคนที่ยังอนุรักษ์ภูมิปัญญาดังกล่าวไว้ จึงจำเป็นต้องรีบดำเนินการเพื่อไม่ให้ภูมิปัญญาดังกล่าวนั้นสูญหายไป

3. การเพิ่มช่องทางในการอนุรักษ์และสืบทอด (Channel)

เมื่อพูดถึงหน่วยงานต่างๆ ที่มีส่วนสนับสนุนเรื่องการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ ก็คือสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครนายก พัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์ (พม.) สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และบวร (บ้าน วัด และโรงเรียน) ทุกหน่วยงานล้วนแต่มีส่วนสนับสนุนให้เกิดช่องทางการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ทั้งสิ้น

3.1) หน่วยงานภาครัฐ หลายหน่วยงานมีความพยายามสนับสนุนการอนุรักษ์และสืบทอดผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ทั้งด้านการสนับสนุนด้านกิจกรรม งบประมาณ รวมถึงเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนที่เป็นเอกลักษณ์ชุมชนไทยพวนปากพลี ซึ่งหน่วยงานภาครัฐพยายามสนับสนุนและสนับสนุนด้วยการการนำผลิตภัณฑ์ผ้าทอไปจัดแสดงตามงานแสดงสินค้าชุมชน การแนะนำในภาพรวมของการท่องเที่ยว รวมไปถึงการอุดหนุนผ้าทอของกลุ่มในการนำผ้าลายดอกสุพรรณิการ์ไปตัดเป็นชุดยูนิฟอร์มของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด การให้นักเรียนในโรงเรียนประจำตำบลใส่ผ้าทอไทยพวนทุกวันศุกร์ ซึ่งช่วยกระตุ้นให้เกิดการผลิต และการประชาสัมพันธ์กลุ่มผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ไปในตัว แต่หน่วยงานภาครัฐก็ยังขาดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่จะขับเคลื่อนด้านการสืบทอดภูมิปัญญาดังกล่าวอย่างเป็นระบบที่มีแบบแผนชัดเจน ที่สำคัญภาครัฐจำเป็นต้องมองเห็นความสำคัญและความจำเป็นต่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาดังกล่าวแบบยั่งยืนด้วยการวางแผนระยะยาวที่ทำให้กลุ่มทอผ้าสามารถคงอยู่ต่อไปได้ ทั้งในแง่การสนับสนุนด้านงบประมาณ พื้นที่กลุ่มทอผ้าที่ถาวร และการให้ความรู้ใหม่ๆ เพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ทั้งหน่วยงานระดับท้องถิ่น อำเภอ จังหวัด ไปจนถึงระดับประเทศ

3.2) บ้าน ถือเป็นช่องทางในการสืบทอดวัฒนธรรมมาแต่อดีต เพราะการสืบทอดวัฒนธรรมมักเริ่มต้นที่บ้าน ชุมชนไทยพวนก็เช่นเดียวกัน บ้านคือจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวน เพราะการฟื้นฟูเริ่มต้นจากการที่แต่ละบ้านมีกี่กระตุกของตนอยู่ จึงได้มีการรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นกลุ่มทอผ้าขึ้นมาในปัจจุบัน ดังนั้นสำนักด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมของกลุ่มจึงต้องหันกลับไปเริ่มต้นจากบ้านที่เป็นจุดกำเนิดของการสืบทอดวัฒนธรรม

3.3) วัด เป็นสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมของชุมชนในการทำกิจกรรมของชุมชนด้านต่างๆ ดังนั้นการใช้พื้นที่วัดในการจัดตั้งกลุ่มผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ จึงเป็นสถานที่ที่เหมาะสมกับการทำกิจกรรมร่วมกันของกลุ่ม ทั้งในด้านการเยี่ยมชมผลิตภัณฑ์จากผ้าทอมือ การสาธิตการทอผ้า การจัดกิจกรรมสอนการทอผ้าซึ่งวัดปทุมวงษาวาส (บ้านใหม่) มีพื้นที่กว้างขวางสำหรับการรองรับนักท่องเที่ยวจำนวนมาก แต่ด้านพื้นที่การทอผ้าที่เป็นพื้นที่ถาวรและพื้นที่รองรับนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมกลุ่มทอผ้า หน่วยงานภาครัฐอาจต้องประสานกับทางวัดเพื่อพัฒนาเป็นพื้นที่ถาวรที่เหมาะสมมากกว่าปัจจุบัน

3.4) โรงเรียน ปัจจุบันการจะสร้างกลุ่มผู้สืบทอดวัฒนธรรมในกลุ่มเด็กและเยาวชน ด้วยการเพิ่มช่องทางการสืบทอดผ่านระบบการศึกษานับว่าเป็นช่องทางการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมแบบเป็นทางการที่ทำให้เด็กได้มีความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะผ่านหลักสูตรท้องถิ่นศึกษา ความพยายามของโรงเรียนในชุมชน เช่น โรงเรียนปากพลีวิทยาการยังร่วมมือกับทาง กศน. ส่งเด็กมาร่วมอบรมเรียนการทอผ้าลายต่างๆ ด้วย ซึ่งถือเป็นความพยายามที่จะสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นให้อยู่ในจิตสำนึกของเด็กในท้องถิ่น ที่อย่างน้อยเด็กก็ได้สัมผัสกับวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิดมากขึ้น และหากเด็กมีความสนใจและมีทักษะในการเรียนรู้นอกจากจะเป็นการเพิ่มช่องทางอาชีพในอนาคตให้กับเด็กแล้วยังจะได้ผู้สืบทอดและสามารถเป็นผู้ถ่ายทอดต่อไปได้ในอนาคต แต่กระบวนการดังกล่าวอาจต้องใช้ระยะเวลาและต้องใช้ความตั้งใจที่แน่วแน่ระหว่างชุมชนและหน่วยงานการศึกษาเพื่อให้เกิดผลสำเร็จ

3.5) การเชื่อมโยงระหว่างพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไทยพวนวัดฝั่งคลองและกลุ่มทอผ้าไทยพวน พิพิธภัณฑ์เป็นอีกช่องทางหนึ่งในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมไทยพวน เพราะพิพิธภัณฑ์จะเป็นแหล่งสะสมและเรียนรู้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาต่างๆ ของชุมชน ซึ่งจะช่วยให้การสูญหายของวัฒนธรรมลดน้อยลง แต่จุดอ่อนของพิพิธภัณฑ์คือ การจำลองวัฒนธรรมที่ไม่มีชีวิต แต่หากวัฒนธรรมนั้นได้มีชีวิตอยู่ในชีวิตประจำวัน การอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมจะมีความมั่นคงและยั่งยืนมากกว่า การเชื่อมโยงพิพิธภัณฑ์ไทยพวนกับกลุ่มทอผ้าไทยพวนให้มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกัน ก็จะเป็นอีกช่องทางที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมพวนปากพลีในภาพรวมไปพร้อมกันช่องทางการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมผ้าทอไทยพวนที่กล่าวมา ถือเป็นช่องทางที่จะทำให้ภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนได้รับการสืบทอดต่อไป แต่ต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายและต้องอาศัยระยะเวลา ดังนั้นกระบวนการทางวัฒนธรรมจึงไม่อาจกำหนดระยะเวลาสิ้นสุดได้ แต่ต้องทำให้อยู่ในวิถีชีวิต วัฒนธรรมจึงจะส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่นได้อย่างสมบูรณ์

ภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ จังหวัดนครนายก นับเป็นหนึ่งในภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมในฐานะวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ที่ปรากฏล้วนแต่บ่งบอกถึงที่มา ความเชื่อ ทักษะ ความสามารถที่อยู่เบื้องหลังของกลุ่มคนที่สร้างผ้าได้เป็นอย่างดี ในขณะที่สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง ภูมิปัญญาที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ค่านิยมของคนที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัยก็ส่งผลต่อคุณค่าและความหมายของภูมิปัญญาที่เปลี่ยนแปลงไป การปรับตัวของภูมิปัญญาคือภาพสะท้อนของกระบวนการรองรับกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม เพื่อเป้าหมายให้ภูมิปัญญาของตนยังคงสามารถอยู่ต่อไปได้ ในด้านการสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่พบว่า ปัญหาสำคัญที่เป็นอุปสรรคสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสืบทอดภูมิปัญญา คือ 1) ปัญหาด้านกลุ่มผู้ถ่ายทอดที่มีจำนวนน้อย และส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของการสืบทอดวัฒนธรรม 2) ปัญหาด้านกลุ่มผู้สืบทอด ปัจจุบันกลุ่ม

ผู้ถ่ายทอดและกลุ่มผู้สืบทอดคือกลุ่มคนเดียวกันในขณะที่กลุ่มเด็กและเยาวชนทั้งที่เป็นคนในชุมชนเองหรือคนต่างชุมชนยังไม่เข้ามามีส่วนร่วม 3) ปัญหาด้านเนื้อหาวัฒนธรรม เนื่องจากการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไทยพวนบ้านใหม่มีการขาดช่วงไประยะหนึ่ง ซึ่งเพิ่มเริ่มกลับมาฟื้นฟูจริงจังในระยะ 10 กว่าปีที่ผ่านมา จึงอาจทำให้เนื้อหาของภูมิปัญญาอาจขาดความสมบูรณ์ไปบ้าง 4) ช่องทาง/พื้นที่ ในการสืบทอด ที่ปัจจุบันพื้นที่สำคัญในการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าคือกลุ่มทอผ้าที่ถูกสร้างขึ้นจากการฟื้นฟูภูมิปัญญาในช่วงหลัง และช่องทางการสืบทอดผ่านพื้นที่บ้านก็หดหายไป อีกทั้งถึงแม้หน่วยงานราชการจะพยายามเข้ามาช่วยเหลือด้วยการสร้างช่องทางการสืบทอดภูมิปัญญาผ่านกิจกรรมต่างๆ แต่ก็ยังไม่มีอย่างต่อเนื่องและขาดการบูรณาการทุกภาคส่วนที่ยั่งยืน

สำหรับแนวทางการการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ จำเป็นต้องไปเสริมสร้างความเข้มแข็งตรงจุดที่เป็นปัญหาหรืออุปสรรคดังที่กล่าวมา บนพื้นฐานของการสร้างความเข้มแข็งที่ยั่งยืนและการมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและที่สำคัญคือเจ้าของวัฒนธรรม จึงจะทำให้ภูมิปัญญาผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ จังหวัดนครนายกสามารถคงอยู่ภายใต้ความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ และสำนักมาตรฐาน
อุดมศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย. (2545). *ชุดวิชาการวิจัยชุมชน*. นนทบุรี: เอส. อาร์. พรินติ้งแมส
โปรดักส์.
- กนกวรรณ โสภณวัฒนวิจิตร. (2543). *นครนายก*. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ 1999.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2538). *การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน โดยถือนุญเป็นศูนย์กลาง*. กรุงเทพฯ:
สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- ก่อศักดิ์ ไชยรัศมีศักดิ์. (2548). *CEO โลกตะวันออก*. กรุงเทพฯ: สยามอินเตอร์บุ๊ค.
- กัลยา วานิชย์บัญชา. (2553). *การใช้ SPSS for windows ในการวิเคราะห์ข้อมูล*. กรุงเทพฯ: ธรรมสาร.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2544). *ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา*. กรุงเทพฯ: เอ็ดดิสันเพสโปรดักส์.
- งามพิศ ลัดด้ยสงวน. (2543). *มานุษยวิทยากายภาพ: วิวัฒนาการทางกายภาพและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จารุวรรณ รัตนโกคา. (2551). *การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้หลักสูตรฐานสมรรถนะ วิชาชีพ
หัตถกรรมโดยภูมิปัญญาไทย*. วิทยานิพนธ์ ค.อ.ค.(วิจัยและพัฒนาหลักสูตร). กรุงเทพฯ:
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ. ถ่าย เอกสาร.
- จันทน์ เจริญศรี. (2544). *โพสต์โมเดิร์นและสังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: วิทยา.
- จุฑาทิพย์ อุมะวชิณี. (2540). *วิวัฒนาการแห่งความคิด: ภาคนุญและโลก*. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เจษฎา ไชยพงษ์. (2552, ตุลาคม-ธันวาคม). *สังคมไทยกับวัฒนธรรมร่วมสมัย*. สารศูนย์เฝ้าระวัง
ทางวัฒนธรรม.
- เฉลิมชัย ปัญญาดี. (2553). *อัตลักษณ์และการสร้างอัตลักษณ์ขององค์การบริหารส่วนตำบล ใน ฐานะ
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น . สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2555, จาก*
librae.mju.ac.th/office/librae/boxer/23805.pdf.
- ถวัลย์ มาศจรัส. (2543). *สำรวจ มีสมชัย ภูมิปัญญาไทย เพชรแท้ของแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ1999.
- ถวัลย์ นันทาทิวัฒน์. (2521). *หลักการจัดการ*. กรุงเทพฯ: คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทองศักดิ์ คุ้มไข่น้ำ. (2534). *การพัฒนาชุมชนเชิงปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- ทาคินี; และลัดดา วิวัฒน์สุระเวช, ผู้แปล. (254ค). *จิตแห่งกูรู*. (The Mind of the Guru, Rajiv Mehrotra).
กรุงเทพฯ: สยาม.
- ธีระชัย สุขสด. (2544). *การออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

นาวิ ผาจันทร์. (2555). *ชนชาติไทยพวน*. สืบค้นเมื่อ 4 ตุลาคม 2560, จาก

<http://www.kasetsoomboon.org/th/joomla-license/2009-05-24-10-30-14/2009-06-06-21-32-16/256-2009-07-24-20-32-35.html>.

นิรัช สุกสังข์. (2543). *ออกแบบอุตสาหกรรม*. กรุงเทพฯ: งานตำราและเอกสารการพิมพ์

คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.

-----, (2548). *การวิจัยการออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร.

ประเวศ วะสี. (2534). *วัฒนธรรมกับการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

-----, (2547). *การพัฒนาต้องเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง*. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม
ราชบัณฑิตยสถาน.

ประเวศ วะสี. (2550). *การจัดการความรู้: กระบวนการปลดปล่อยมนุษย์สู่ศักยภาพ เสรีภาพและ
ความสุข*. กรุงเทพฯ: กรีน-ปัญญาญาณ.

ปัญญลักษณ์ อุดมเลิศประเสริฐ; และ ประสิทธิ์ชัย วีระยุทธวิไล, ผู้แปล. (2552). *ห้องเรียนของผู้นำ
ฮาร์วาร์ด*. กรุงเทพฯ: แมคกรอ-ฮิล.

ปัญญา วารปรีดี; และคณะ. (2550). *บันทึก...วิถีวัฒนธรรมและการดำรงอยู่ของไทยพวน อำเภอปากพลี
พ.ศ. 2550 จังหวัดนครนายก*. กรุงเทพฯ: ศูนย์บริการ การศึกษานอกโรงเรียน
อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก.

ปัทมา ช่างต่อ. (2553, 30 กรกฎาคม). *รายงานการพัฒนาตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี
จังหวัดนครนายก*. (อัคราเนนา).

ปาริชาติ วลัยเสถียร; และคณะ. (2543). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของ นักพัฒนา*. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ปิยะพร วามะสิงห์. (2538). *ความสำนึกในชาติพันธุ์ของลาวพวน*. วิทยานิพนธ์ (มานุษยวิทยา).
กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.

พระครูวิริยานุโยค. (2557, 15 กุมภาพันธ์). *เจ้าอาวาสวัดฝักคลอง*. สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2557.

พระอิทธิวัตร พันทา. (2557, 15 กุมภาพันธ์). *วัดฝักคลอง*. สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2557.

โพธิ์ แชนล้าเจียก. (2537). *ตำนานไทยพวน*. กรุงเทพฯ: สามัคคีสาร.

ไพพรรณ เกียรติโชติชัย. (2545). *กระบวนการทัศน์ใหม่แห่งการศึกษาในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ:
การศึกษา.

ยศ สันติสมบัติ. (2537). *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

-----, (2538). *พรอยค์และพัฒนาการของจิตวิเคราะห์: จากความฝันสู่ทฤษฎีสังคม*. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

-----, (2540). *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, กองวิชาประวัติศาสตร์. (2539). ประวัติศาสตร์เมือง นครนายก. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

วิทยากร เชียงกุล. (2538). ปัญญาชน: ชนชั้นนำในโลกยุคข้อมูลข่าวสาร. กรุงเทพฯ: มิ่งมิตร.

วิรุณ ตั้งเจริญ. (2545). ประวัติศาสตร์ศิลป์และการออกแบบ. กรุงเทพฯ : อีเอนด์ไอคิว.

-----, (2552). วิสัยทัศน์ศิลปวัฒนธรรม หนังสือชุด สัจจุล. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

-----, (2553). พลังวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สันติศิริการพิมพ์.

วิเชียร วงศ์วิเศษ. (2525). ไทยพวน. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

วิระวัจน์ ทองมันคง. (2551). ความเชื่อทางศาสนาของคน ไทยพวนบ้านใหม่-ฝ่งคลอง หมู่ที่ 4 ตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก. วิทยานิพนธ์ (รัฐประศาสนศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ถ่ายเอกสาร.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2547). ความเป็นไทย/ความเป็นไท. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

สดไธ ชันติวรพงศ์. (2552). ครูในฐานะผู้ทำงานทางวัฒนธรรม (Teachers as Cultural Worker, Paulo Freire). กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา.

สนธยา พลศรี. (2545). ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สภาวัฒนธรรมอำเภอปากพลี และศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก. (2548). กรณีตัวอย่าง สังคมวัฒนธรรมอำเภอปากพลี. ราชบุรี: ธรรมรักษ์การพิมพ์.

สามารถ จันทร์สุริย์. (2534). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินต์ติ้งกรุ๊ป.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2523). หลักสังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

สุนันท์ จันนา. (2557). เลขาการ กลุ่มผ้าทอไทยพวน บ้านใหม่. สัมภาษณ์, 8 กุมภาพันธ์ 2560.

สุริย์ สะเกาทอง. (2557). ประธานกลุ่ม อสม. สัมภาษณ์ 8 กุมภาพันธ์ 2560.

เสวี พงศ์พิศ. (2536). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2548). วัฒนธรรมในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อภิรัชศักดิ์ รัชนิวงศ์. (2543). คนพวนในประเทศไทย. มิถุนายน 2551. (อัดสำเนา).

อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์. (2544). พลวัตชุมชนไทยในสมัยโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

- อภิญญา เฟื่องฟูสกุล. (2546). *การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์*. คณะกรรมการ
สภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2543). *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: กระบวนทัศน์และ นโยบาย*.
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2547). *ความหลากหลายทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อ้อมเดือน สดมณี. (2540). *จิตวิทยาสังคม*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นายปิ่นลัน ปุณฺณประภา
วันเดือนปีเกิด	15 กุมภาพันธ์ 2521
สถานที่เกิด	จังหวัดขอนแก่น
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	58/58 ถ.วิภาวดีรังสิต16 แขวงจอมพล เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	อาจารย์
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	วิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2538	มัธยมศึกษาตอนปลาย (วิทย - คณิต) จาก โรงเรียนทิวาภิเศก
พ.ศ. 2542	ศป.บ. (การออกแบบเพื่อการแสดง) เกียรตินิยมอันดับ 2 จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พ.ศ. 2553	Master of Fine Art (Theatre Design: Scene Design) Illinois State University
พ.ศ. 2561	ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ